MICHAEL FAUCHEUX

O ISTORIE A RAULUI

De la tragedii provocate la crime odioase

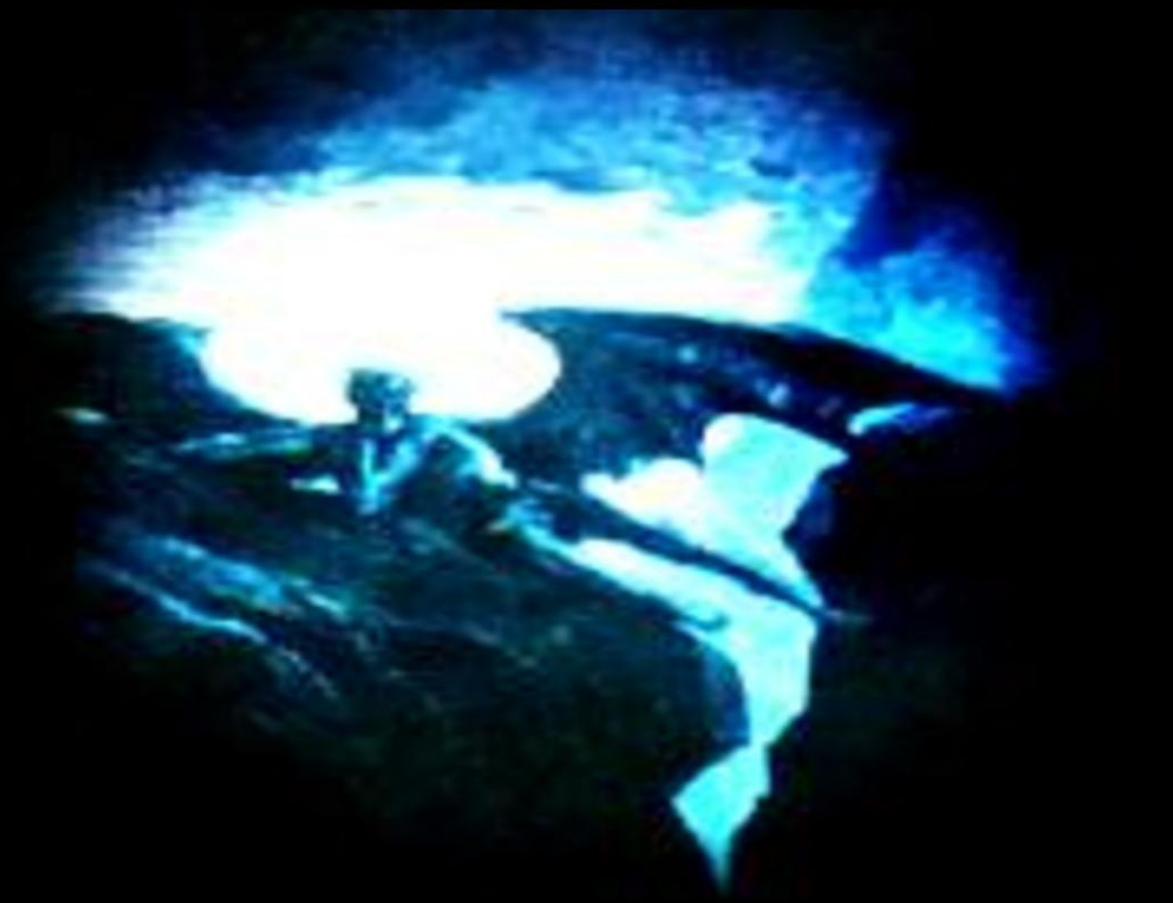

INTRODUCERE

Viclenia cuvintelor

Răul mai mult se relatează decât se analizează. Mister prin excelenţă, scapă judecăţii, respectiv raţionalităţii. Astfel, încercând să explicăm răul, am putea ajunge să-l justificăm. Cine ar reuşi să înţeleagă vreodată pe deplin cum au fost în stare călăii de la Auschwitz să pună la cale cel mai mare genocid al istoriei? Uneori, trebuie să facem loc tăcerii inexprimabilului, în care şovăie certitudinile noastre lomeneşti.

De asemenea, a vorbi despre rău înseamnă, înainte de toate, să-l povesteşti, să relatezi întâmplări, ficţiuni şi pretexte în numele cărora a fost comis. Fericirea înseamnă acel preaplin al sufletului care te obligă să renunţi la cuvinte. Este şi un sentiment prea puternic, prea intens, prea scurt, care scapă oricărei povestiri, oricărei istorisiri. Pur şi simplu, fericirea se vede, precum beatitudinea originală a lui Adam şi a Evei. Are intensitatea prezentului. Înseamnă o prezenţă în sine, pentru lume, pentru alţii, este tăcerea fiinţei.

În ceea ce priveşte răul, acesta are nevoie de cuvinte, se istoriseşte, se pune în scenă, face obiectul pactelor, al tranzacţiilor şi justificărilor, al istoriei şi miturilor, fiindcă cine ar îndrăzni să treacă de partea răului doar de dragul răului? Răul înseamnă întotdeauna o declaraţie făcută în numele unui ideal care-l maschează: este un şiretlic al cuvintelor, o intrigă, aşa cum stă mărturie întâmplarea cu şarpele din Geneză, întruparea Diavolului. Fiindcă, oricare ar fi credinţele, Diavolul, sub diverse forme, s-a impus ca o comodă reprezentare a răului care se opune în mod firesc unui Dumnezeu, principiu al binelui. În textul biblic, Dumnezeu numeşte lucrurile, iar aceasta are valoare de creaţie. În timp ce Diavolul, aşa cum etimologia numelui o indică, divizează unitatea prin minciună. Potrivit lui Eliette Abecassis: „Spre deosebire de empatie, care implică uniunea dintre subiect şi obiect, de milă sau de simpatie, răul introduce o distanţă între subiectul şi obiectul victimă a răului".

Dacă cuvântul este atribuit lui Dumnezeu, ficţiunea poate fi arma Diavolului; în orice caz, aceasta reprezintă materia scriitorilor. Răul se va naşte astfel dintr-o pervertire a cuvântului aflat la baza artei şi literaturii occidentale, fiindcă, denumirii verbului divin îi succed şiretlicurile ficţiunii.

„Şarpele însă era cel mai viclean dintre toate fiarele de pe pământ, pe care le făcuse Domnul Dumnezeu. Şi a zis şarpele către femeie: «Să fi spus oare Dumnezeu să nu mâncaţi roade din orice pom al raiului?» Iar femeia a zis către şarpe: «Roade din pomii raiului putem să mâncăm. Numai din rodul pomului cel din mijlocul raiului ne-a zis Dumnezeu: „Să nu mâncaţi din el, nici să vă atingeţi

de el, ca să nu muriţi!» Atunci şarpele a zis către femeie: «Nu, nu veţi muri! Dar Dumnezeu ştie că în ziua în care veţi mânca din el, vi se vor deschide ochii şi veţi fi ca Dumnezeu, cunoscând binele şi răul»“
(Geneza 3, 1-4).

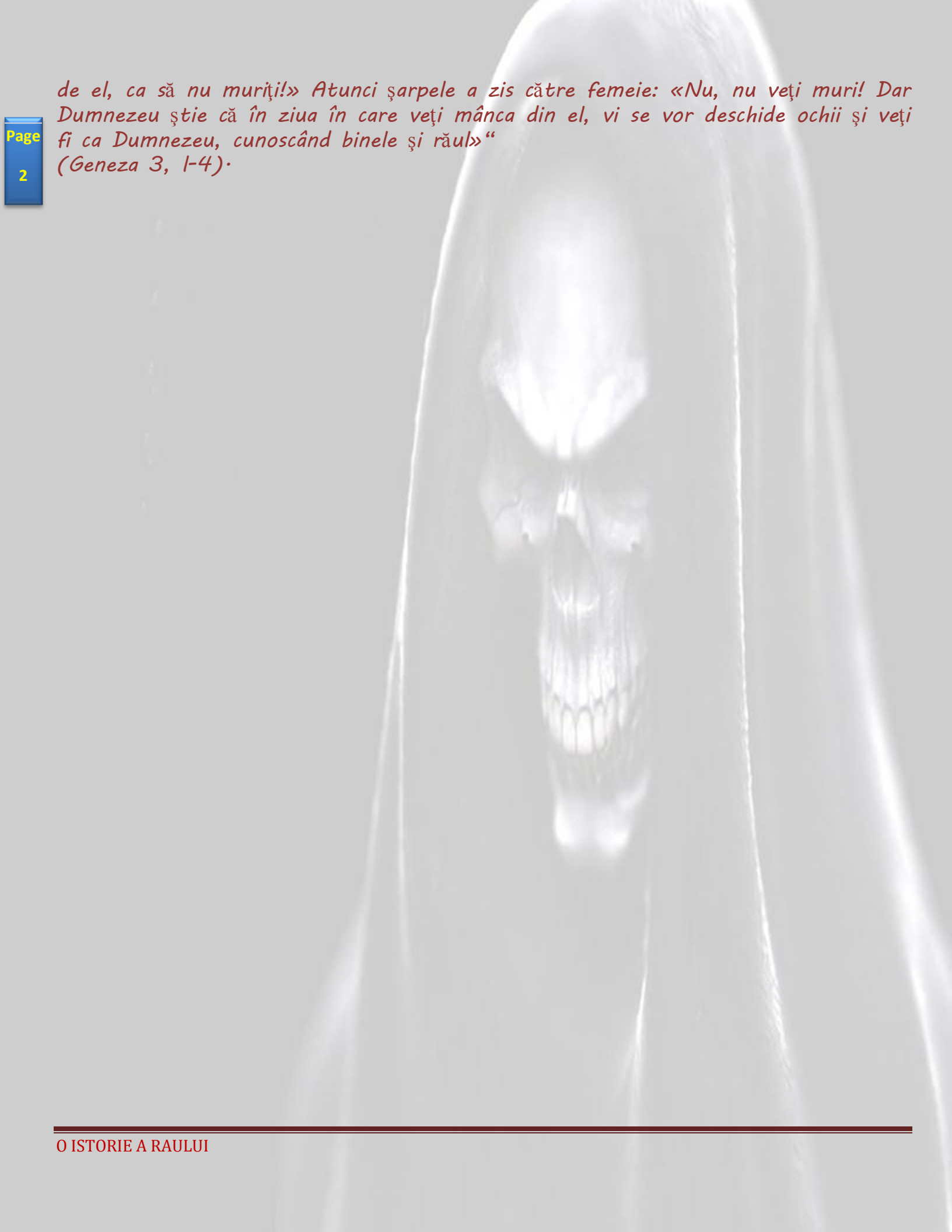

PARTEA ÎNTÂI

ÎN NUMELE DOMNULUI

Capitolul I
Cruciadele în Tara Sfântă

Problema răului deschide noi perspective istoriei· Ne exprimăm dorinţa de a o reduce la o succesiune de evenimente politice, economice şi militare· Nu am integrat suficient în istorie dimensiunea cuvântului, sau mai bine spus, am renunţat prea repede·

Războiul consacrat

Fără îndoială, conform opiniei lui Michel de Certeau, „istoriografia începe acolo unde încetează vocea, vorbitul, acolo unde se lucrează cu documente scrise (gravate, trasate, imprimate)" · Într-adevăr, n-am putea înţelege istoria, n-am putea-o gândi la dimensiunea ei de imprevizibilitate, de apariţie bruscă şi radicală a noului, de sfărâmare, de rupere epistemologică, dacă n-am şti să facem din lectura documentelor o ascultare a unor urme de voci, o desfăşurare a cuvântului care a fost în stare să subjuge mulţimile, să dezvăluie pasiunile, să antreneze deciziile, să-i convingă pe şovăielnici, dacă nu ştim să discernem secretele şoptite la ureche, perfidiile care sunt peste tot, zvonurile care circulă prin oraşe, întâmplările povestite în serile de clacă ce modelează conştiinţele şi viziunile asupra lumii·

Ştim de la fizicieni că există un zgomot de fond al universului rămas de pe urma ecoului iniţial al big-bang-ului· De asemenea, Dumnezeul Bibliei spune că, „textul sacru este o voce, el ne învaţă, reprezintă preambulul «dorinţei de a spune» a lui Dumnezeu, care aşteaptă de la cititor (de fapt de la auditor), «bunăvoinţa de a înţelege» de care depinde calea spre adevăr " · Comentatorii textului biblic ne-au adus la cunoştinţă că la fundamentul omului se află cuvântul· „Comentatori ca Rachi s-au întrebat: ce anume îl deosebeşte pe om, atâta vreme cât şi animalul este numit un suflet viu? Are omul ceva în plus faţă de animal? Rachi răspunde: omul a primit pe lângă cunoaştere, emoţia şi cuvântul· Aspectul

esenţial al omului constă în faptul că el este capabil să se emoţioneze şi să vorbească ,“

Aşa cum susţine, pe bună dreptate, metafizica, dar şi antropologia sau lingvistica, noi suntem fundamental fiinţe ale cuvântului·

Să învăţăm, aşadar, să ascultăm zvonurile care se ridică din istorie şi unde se insinuează capacitatea noastră de a face rău, subminându-ne, prin cuvânt, umanitatea· Fiindcă orice cuvânt poate fi un act, un eveniment enunţiativ care hotărăşte inflexiunea evenimentelor istoriei, respectiv geneza lor (potrivit unui proces „magic“ în care eficacitatea cuvintelor se măsoară prin recunoştinţa socială, prin capitalul simbolic deţinut de cel care vorbeşte)

Istoria se face prin marile explozii ale glasului şi tocmai în incertitudinea luărilor de cuvânt, a relatărilor, a discursurilor, a predicilor, a negocierilor··· şovăie evenimentul, se poate bifurca cursul lucrurilor, chiar şi atunci când totul părea prestabilit şi determinat· De altfel, orală, vorbită, strigată sau murmurată, istoria reprezintă un teatru în care oamenii sunt actorii· Aceştia fac posibil răul punându-l în scenă, prefăcându-se că se lasă tentaţi de discursuri false, sublimând răul pentru a-l restitui acceptabil· De unde şi inventarea acelor substitute ale teatrului care sunt adunările, conciţiile, tribunalele inchiziţiei, marile mese politice· Problema nu constă atât în eliberarea unui mesaj sau în împărţirea colectivă a deciziei, cât în punerea în scenă a sirenelor cuvântului, a ficţiunilor lui, a minciunilor, jucând la infinit mitul ispitirii Evei, pentru a ceda mai uşor celor mai rele transgresiuni, jucând la infinit scena primitivă a izgonirii din Eden·

Fiindcă răul se face aproape sistematic „în numele cuiva“, recurgând la pretexte care să-l legitimeze· Aşa au stat lucrurile şi cu cruciadele: în spatele războiului idealizat s-a ivit în orice moment tentaţia răului şi cele mai deplorabile manifestări ale lui: masacre, torturi, violuri, distrugeri, jafuri··· „Scenele crimei“ fac întotdeauna parte dintr-o dramaturgie mai vastă: teatrul răului·

Prima cruciadă

Totul începe printr-un moment de elocvenţă, un act de propovăduire, atunci când papa Urban al II-lea, pe 27 noiembrie 1095, predică cruciada în a zecea zi a conciliului întrunit la Clermont· În acea zi, părăsind brusc subiectele referitoare la administrarea Bisericii, Urban al II-lea se lansează într-o predică de o înaltă elocvenţă, din care, din păcate, nu ne-a parvenit nici o transcriere pre-cisă· Plin de înflăcărare, a descris soarta creştinilor şi a pelerinilor în Ţara Sfântă, masacraţi pentru că se rugau lui Hristos pe locurile patimilor Lui· Erau la bunul plac al arabilor, persanilor şi turcilor care cuceriseră Antiohia, Niceea sau Ierusalimul·

Urban al II-lea imploră reabilitarea serviciului divin al lui Hristos şi eliberarea Ţării Sfinte, roagă să se pună capăt masacrului creştinilor sacrificaţi „ca nişte miei“· Privirea lui se plimbă peste mulţime, apoi, dintr-odată, se opreşte asupra

seniorilor şi cavalerilor care alcătuiau o parte a adunării. Adresându-se lor, le reaminteşte că au datoria de a stabili între ei o pace durabilă şi „de a-şi desfăşura întregul potenţial belicos împotriva păgânilor, în lupte care ar oferi eroilor destule ocazii de a se afirma". A venit timpul, într-adevăr, să se pună capăt războaielor interne care sfâşie şi sărăcesc bietul regat al Franţei. Pe de altă parte, aprobă pregătirea de luptă pentru idealuri mai înalte decât preocupările mărunte ale individului şi ridicarea crucii întru eliberarea mormântului lui Hristos. Adunarea se lasă antrenată de cuvintele papei, izbucneşte un tumult de aprobări, s-a şi născut ceea ce va deveni un elan irezistibil. Discursul papei nu reprezintă numai un moment de elocinţă, ci este elementul-cheie al unei scene de istorie, un eveniment de durată. În acea epocă de mare fervoare religioasă care este Evul Mediu, spiritul suflă asupra sufletelor cu condiţia ca cuvântul să fie decisiv. Aşa cum a arătat atât de bine Alphonse Du-pont în interesanta lui carte Mitul cruciadei, oamenii din acele vremuri simţeau „ceva extraordinar" pentru cruciadă, în măsură să capteze energiile şi să metamorfozeze istoria în mit.

„Amprenta extraordinarului în istorie înseamnă tocmai a fi pe de-a-ntregul manifest, chiar de la început. Mai târziu nu mai rămâne decât conservarea amintirii. Ceea ce fac cronicarii primei cruciade pentru viaţa mitică a Cruciadei pe toată perioada Evului Mediu occidental. Imaginea, suflul, viaţa sunt date de experienţa istorică a primei cruciade cu o forţă fără asemănare."

Cu siguranţă, papa Urban al II-lea nu este nici inventatorul cruciadelor, nici primul care a denunţat soarta nefericită a creştinilor din Orient. Dar este primul care a încercat să imprime cuvintelor sale o largă audienţă în vederea facilitării trecerii la acţiune.

La Clermont, papa s-a adresat unei adunări numeroase alcătuite din sute de prelaţi, pe care a ştiut să-i impresioneze şi să-i emoţioneze. Dar cuvintele lui capătă o rezonanţă care depăşeşte graniţele conciliului. Ideile lui sunt preluate de preoţi, de ermiţi, de cronicarii analelor sau de autorii cronicilor. „Mult mai târziu, peste mai mult de treizeci de ani, în 1130 mai exact, în catastiful abaţiei Saint-Bertin, din Saint-Omer, registru consacrat cu prioritate cumpărărilor, schimburilor şi închirierilor de terenuri, în care notele cu caracter politic şi de interes general nu-şi găseau în mod obişnuit locul, un scrib relatează o vibrantă mărturie a predicii de la Clermont: amintirea ei nu se ştersese, nici vorbă de aşa ceva, iar copistul insistă pe larg asupra minunatelor binefaceri ale acelui «conciliu menit să rămână faimos de-a lungul veacurilor»."

Papa îşi înmulţeşte predicile. Propovăduieşte cruciada la Brioude, Saint-Flour, Aurillac, Uzerche, Limoges,

Angers, Tours, Le Mans, Poitiers, Saintes, Bordeaux, Toulouse sau Carcassonne. Cuvântul papei deschide registrul posibilului, conturează un orizont istoriei şi o promisiune de mântuire creştinilor. Dincolo de explicaţiile istorice raţionale, cauzale, ale cruciadei, care nu văd în aceasta decât o diversiune faţă de o

stare durabilă de lupte interne, accentul pus pe cuvântul eficient al papei invită la „regăsirea, în spatele politicii conştiente aflate la baza istoriografiei, a ideii fundamentale imediate, dar şi manifeste, de o disponibilitate haotică şi oarecum anarhică a Occidentului, unde totul devenea posibil, mai ales ceea ce era mai temerar, mai imposibil şi mai măreţ“.

Să nu cumva să ne înşelăm: resortul cruciadelor este spiritul, acesta rezidă în cuvintele pe care credinţa le aduce la incandescenţă şi nu într-un calcul politic sau economic, în dorinţa de expansiune, de jaf sau de îmbogăţire.

„Cruciada, aceasta ar putea părea evidenţa, a fost mai întâi o întreprindere religioasă care răspundea marilor elanuri, dorinţei imperioase de a practica diferite forme de devoţiune, deosebit de pregnantă în acei ani o mie. Se punea problema pelerinajului la mormântul lui Hristos, la Sfântul Mormânt din Ierusalim şi în alte locuri sfinte din Palestina, Ţară Sfântă prin excelenţă. A merge la Ierusalim însemna să îndeplineşti un legământ al rugăciunii. Pe toată perioada acestei prime întreprinderi, cruciaţii sunt definiţi în general sub numele de pelerini.“

Cruciada reprezintă un pelerinaj care capătă sens în lupta apocaliptică a binelui împotriva răului. In mod real, sunt numeroşi predicatorii care fac referire la Apocalipsa lui Ioan, Fiara cu cele şapte capete fiind repede identificată cu Antihrist, şi anume cu mulţimea de nelegiuiţi, de necredincioşi, de persecutori orientali ai creştinilor.

Cuvintele predicii desemnează o lume simbolică ce structurează imaginarul şi conştiinţele în care numele Domnului autorizează orice cucerire, orice bătălie, orice masacru. Mai precis, în acest univers mental, răul constă în a refuza chemarea Domnului. Răul se face întotdeauna în numele binelui şi se dizolvă în justificarea sa. Cuvântul religios lipseşte de suportul real, din capul locului, crima. Acestea sunt şiretenia şi ficţiunea lui primă.

Oamenii din popor şi sărăcimea sunt cei dintâi care răspund chemării la cruciadă, punându-se în mişcare în valuri, răsturnând ordinea socială a lucrurilor, pulverizând reticenţele. Guibert de Nogent face următoarea remarcă: „în acele timpuri, aţi putea vedea spectacole cu adevărat uimitoare şi absolut ridicole; oameni sărmani potcovindu-şi boii cum ar fi făcut cu nişte cai, înhămându-i la biete cotigi pe două roţi, încărcate cu de-ale gurii şi cu animale mici din gospodării, iar aceşti oameni, naivi ca nişte copilaşi, de îndată ce vedeau în depărtare un castel sau un oraş, întrebau bucuroşi dacă nu era vorba de Ierusalim, unde îşi doreau atât de mult să ajungă“.

Cruciada înseamnă un elan pe care nimic nu-l poate stăvili, fiindcă, în ciuda şi împotriva oricăror piedici, această aspiraţie ultimă a Evului Mediu magnetizează irezistibil sufletele.

Sub conducerea lui Pierre l’Ermite, o trupă mică de cincisprezece mii de cruciaţi, nevoiaşi, vagabonzi sau criminali cărora le-a fost promisă mântuirea, pleacă

din Koln pe 12 aprilie 1096. E precedată de o trupă mai puţin numeroasă, în frunte cu un anume Gautier Sans Avoir.

Fervoarea trupei va degenera însă rapid în violenţă şi jaf. Când, la ieşirea din regatul Ungariei, în localitatea Semlin, cruciaţii lui Pierre l'Ermite au zărit atârnând de zidurile oraşului cadavrele trupei lui Gautier, care fusese atacată de tâlharii unguri, dorinţa de răzbunare devine mai puternică decât orice. Oraşul este luat cu asalt, jefuit, mai multe mii de unguri masacraţi.

Jaful va continua. Astfel, când trupa cruciaţilor ajunge la Constantinopol, pe 1 august 1096, se vede nevoită să rămână în afara oraşului, în asemenea măsură au precedat-o veştile legate de numeroasele ei fărădelegi. Neîncrederea ataţă violenţa. Curând aceşti cruciaţi mizerabili sunt cuprinşi de furie. Aceştia nu mai suportă să fie ţinuţi departe de oraşul ale cărui minunăţii le trezesc poftele. Exasperaţi, mânaţi de o violenţă în care furia nu se deosebeşte de înflăcărarea sălbatică a credinţei, cruciaţii lui Pierre l'Ermite se năpustesc asupra Constantinopolu- lui, unde jefuiesc sanctuare şi biserici, livezi şi hambare. Mărturia lui Guibert de Nogent este elocventă:

„Nici ospitalitatea locuitorilor din provinciile greceşti, nici bunăvoinţa împăratului nu-i mai pot îmblânzi pe pelerini; s-au comportat cu o extremă insolenţă, distrugeau palate, dădeau foc edificiilor publice, furau plumbul care învelea acoperişurile bisericilor şi îl vindeau apoi grecilor".

Jafurile durează mai bine de o săptămână, pelerinii comportându-se ca cei mai înrăiţi mercenari. Şi aşa avea să fie de-a lungul întregului drum. După ce au traversat Bosforul, datorită corăbiilor greceşti ale împăratului de la Constantinopol, cruciaţii şi-au întins corturile la Civi- tot, pe ţărmul golfului Nicomediei. Mai multe căpetenii se abat de la drumul drept şi se dedau la jafuri prin târgurile şi castelele din împrejurimi. Casele sunt arse, femeile violate, bărbaţii şi copiii masacraţi. Vecinătăţile

Niceei nu mai sunt decât un imens incendiu ale cărui flăcări iluminează câmpurile. Întoarcerea prădătorilor în tabăra de la Civitot încărcaţi de bunurile jefuite nu reprezintă decât un pretext de scandaluri şi dispute, până ce banda hotărăşte să atace castelul din Exerogorgon, unde locuieşte sultanul Kilidje Azslan. Dar, de data aceasta, aventura se sfârşeşte rău: mica trupă de pelerini, lipsită de hrană, este asediată la rândul ei şi cade în mâinile vrăjmaşului. Bărbaţii sunt trimişi ca sclavi în provinciile îndepărtate stăpânite de turci.

Dezordinile şi abuzurile nu sunt comise doar de o minoritate a cruciaţilor. Întreaga armată a acestora se dedă curând la tâlhării şi se aruncă spre cucerirea unor pământuri necunoscute, dar este rapid ţinută în frâu de turci, care seamănă derută printre cruciaţi. Potrivit Annei Com- nen, morţii, „victime ale săbiilor ismaelite", sunt atât de numeroşi încât, „dacă s-ar fi adunat cadavrele războinicilor sfârtecaţi, care zăceau pretutindeni, s-ar fi făcut, nu spun o grămadă imensă, nici măcar un gorgan, nici chiar o colină, ci un munte înalt, aşa era de

mare mormanul de oseminte". La care, un alt cronicar, Albert d'Aix, adaugă: „Intrând pe câmpul de bătaie, turcii au ucis cu spada neputincioşi şi bolnavi, clerici şi călugări, femei bătrâne, copii de ţâţă (···), cruţându-le doar pe fetele tinere şi pe călugăriţele ale căror trăsături şi frumuseţe le erau pe plac; îi luau cu ei şi pe băieţandri, încă imberbi, cu chipuri frumoase".

Doar trei mii de supravieţuitori au scăpat de masacru şi s-au refugiat în oraşul fortăreaţă Civitot unde, suferind din ce în ce mai rău de sete, încercau de bine de rău să reziste la asalturile turcilor. „Ai noştri sufereau în aşa hal de sete încât deschideau venele cailor şi asinilor ca să le bea sângele; alţii cufundau curele şi bucăţi de pânză în latrine şi sugeau lichidul; alţii urinau în mâna unui camarad şi pe urmă beau; erau şi dintre aceia care săpau pământul umed, se culcau şi îşi împrăştiau pământul pe piept, atât era de mare arşiţa setei lor" (Istorie anonimă a primei cruciade).

Trupa lui Pierre l'Ermite este în cele din urmă salvată de împăratul Comnen, care, cuprins de milă, le-a sărit în ajutor şi, după ce i-a eliberat, i-a instalat într-o tabără în apropierea Constantinopolului şi le-a ordonat să aştepte armata cruciaţilor.

Dar jafurile şi masacrele n-au fost comise doar de sărăcime şi de vagabonzi, ci şi de cavaleri. După cum se ştie, cavaleria, deşi este o meserie de arme, are o dimensiune spirituală. Ceremonia de învestire, în care viitorul cavaler rosteşte o lungă rugăciune dinaintea altarului, apoi pronunţă un jurământ în genul unui credo, reprezintă o iniţiere spirituală copiată după modelul hirotonisirii oamenilor Bisericii. Cavalerul află că există o violenţă dreaptă în numele Domnului.

Astfel, în secolul al IX-lea, papa Ioan al VUI-lea a proclamat că toţi cavalerii care mureau încercând să-i izgonească pe sarazinii retraşi în taberele fortificate din Italia centrală ar fi mântuiţi. Ideea că ar exista sacrificii corecte, că omorând pe altul şi sacrificându-se pe sine, cavalerul poate deveni un perfect slujitor al Domnului, va fi popularizată de numeroşi cronicari şi predicatori în poeme epice, cântece de război sau de pelerinaj.

Aşa cum a scris Jacques Heers: „Nu erau sacrificii în zadar; oricine pleca la război în numele Bisericii, părăsindu-i pe cei apropiaţi şi lăsându-şi averea, primea o recompensă cerească. Îngerii şi sfinţii îl călugăreau, îl îmbărbătau în clipele grele ale bătăliei, îl îndemnau să pună iar mâna pe spadă în zilele de restrişte şi luptau alături de el.

Astfel, Sfanţul Jacques, în Spania, bineînţeles şi în Italia, sau în Ţara Sfântă, Sfântul Mihail sau Sfântul Gheorghe." Cruciada, război sfânt, autoriza toate masacrele, fiindcă avea sprijinul lui Dumnezeu şi al cohortelor sale. Acesta este sensul celor spuse de Bohemond de Tarente unui emir turc, Emir-Feir, şi reproduse de Robert Călugărul: „Ori de câte ori avea nevoie, sfintele cohorte din ceruri vin, la porunca Domnului nostru, să ne ajute, şi cu ajutorul lor, ne învingem vrăjmaşii. Cei ce poartă flamuri sunt Gheorghe, Mauriţiu, Dimitrie, care,

în această viaţă efemeră, au trăit ca nişte războinici şi şi-au dat viaţa pentru credinţa creştină."

În numele Domnului a fost modelat un imaginar care să oculteze răul, durerea şi moartea. Godefroy de Bouillon, al doilea fiu al lui Eustache al II-lea, conte de Boulogne, este fără îndoială cel mai cunoscut dintre cruciaţi. După ce a adunat în jurul lui numeroşi cavaleri, la rândul lui răspunzând chemării la cruciadă, îşi părăseşte castelul din Bouillon pe 15 august 1096. În acest scop, a trebuit să vândă sau să-şi ipotecheze o parte din pământuri. Armata sa din Lorrains porneşte pe urmele cruciadei săracilor semănate cu morţi şi jafuri. Dar nici ea nu se comportă mai bine şi jefuieşte Selymbria, o cetate grecească la Marea Marmara, înainte de a ajunge la Constantinopol.

Se succed alte trei cruciade care merg pe itinerare mai spre sud: normanzii conduşi de Bohemond, conte de Tarente, armata puternică în frunte cu Raymond de Saint-Gilles, conte de Toulouse, normanzii din Norman- dia ai ducelui Robert Courteheuse. Toate aceste trei armate de cruciaţi îşi instalează taberele la periferia Con- stantinopolului, provocând imediat tulburări şi ameninţări. Anne Comnen, fiica împăratului Alexis, relatează că drumurile mişună de soldaţi „însoţiţi de o mulţime de oameni fără arme, mai numeroasă decât firele de nisip şi decât stelele, urmaţi de femei şi de copii care îşi părăsiseră ţării e".

Intr-adevăr, cruciadele nu se limitau numai la o armată de soldaţi şi de cavaleri sub arme, ele atrag în urma lor o mulţime eterogenă de femei şi de copii, dar şi de săraci şi prostituate, care iau parte la construirea taberelor sau a maşinilor de război. Cruciada este o mică societate nomadă şi periculoasă, care devastează locurile pe unde trece mai degrabă decât să le închine Domnului.

Spre sfârşitul lui aprilie 1097, armatele cruciate pornesc la drum spre Ţara Sfântă şi, pe 1 iulie 1097, poartă o mare bătălie la Doryleea împotriva turcilor care sunt zdrobiţi. Antiohia, asediată de cruciaţi, cade după şapte luni. Masacre, reglări de conturi, jafuri, însoţesc căderea oraşului, fapte despre care relatează Guibert de Nogent: „Pretutindeni străzile erau semănate cu morţi rău mirositori; şi, cum nu există niciun mijloc de ridicare rapidă a unui număr aşa de mare de cadavre, lumea nu se mai temea să meargă printre ele".

Vântul victoriei sporeşte considerabil dorinţa eliberării Ierusalimului, fervoarea ajunge la paroxism, iar preoţii cântă gloria martirilor „urcaţi triumfal la ceruri", strigând într-un glas: „Răzbună, Doamne, sângele nostru vărsat pentru tine!"

Scopul se apropie, viziunea Ierusalimului bântuie tot mai insistent sufletele. În cele din urmă, tabăra e ridicată în faţa zidurilor Oraşului Sfânt pe 7 iulie 1099. Cruciaţii însă sunt mai puţin numeroşi decât în timpul asedierii Antiohiei. Unii seniori au renunţat la luptă şi s-au întors în fiefurile lor, în timp ce alţii s-au oprit din drum ca să-şi întărească şi să-şi administreze cuceririle.

Asediul este violent, cruciaţii fac uz de toate armele posibile, maşini de lansat pietre, turnuri înalte montate pe roţi, berbece. Pe 15 iulie, pe la prânz,

Godefroy de Bouillon, urmat de fratele său Eustache de Boulogne şi de camarazii lor, năvăleşte în piaţă, folosindu-se de o scară aruncată între un turn mobil şi vârful meterezelor.

Urlete de victorie, strigăte, zgomot de fiare şi săbii, ţipete de durere se amestecă într-un tumult care duce până departe zgomotul luptei. Dar curând, lupta cedează locul confuziei carnajului. Cruciaţii dau năvală în urma şefului lor, ei înşişi escortaţi de micul popor care însoţeşte cruciada. Soldaţi musulmani, dar şi civili, bărbaţi, femei, copii sunt doborâţi fără excepţie în timpul unui măcel care face mai multe mii de victime. Potrivit unui istoric arab, Abou-L-Feda, cruciaţii „au petrecut o săptămână ucigându-i pe musulmanii din oraş şi masacrând peste şaptezeci de mii în moscheea al-Aqsa“ .

Oraşul Sfânt oferă decorul unei scene de oroare absolută. Ierusalimul este plin de cadavre: oamenii care mergeau pe stradă erau nevoiţi să păşească peste nenumăratele trupuri adesea îngrămădite unele peste altele şi să calce prin bălţile de sânge. Lupta pentru Dumnezeu reclamă imperios crima. „Logica internă a războiului sfânt, precum şi pasiunile dezlănţuite ale trupelor cruciate, explică în bună parte intensitatea masacrului şi chiar frenezia jafului care marchează eliberarea Ierusalimului.“ Spectacolul răului este întotdeauna identic: masacrului în masă îi succede jaful. „Se convenise (…) ca orice lucru, chiar şi cele mai preţioase, pe care le-ar găsi fiecare om, oricât de sărac ar fi, să-i aparţină de drept şi fără nicio reclamaţie“, relatează Guibert de Nogent.

Prada e copioasă: aur, argint, bijuterii, veşminte de mătase, alimente sunt furate din casele cotrobăite metodic de jefuitori, dacă e să dăm crezare mărturiei lui Raoul de Caen. „Cel căruia îi este foame, dacă dă peste un cuptor, nu se mai gândeşte să caute arme; cel căruia îi este sete, dacă găseşte apă, nu mai caută nici fierul, nici animalele; rănitul intră într-o casă, iar cui îi place să bea caută peste tot cupe de vin: avarul urmăreşte comori.“

Prin celebrarea ritului, Domnului nu-i mai rămâne decât să consfinţească masacrul. Cocoşaţi sub greutatea prăzilor, pelerinii pleacă în procesiune spre Sfântul Mormânt. Cu ochii în lacrimi, se prosternează cu fervoare şi îi mulţumesc Domnului că au izbutit să ducă la bun sfârşit cruciada.

După cum notează Alphonse Dupront, totul se petrece de parcă „prezenţa Dumnezeului viu, simţită ca o halucinaţie colectivă, sensibilă chiar şi pentru duşmani, se transforma în viziuni distrugătoare. În mărturiile existente se observă o obsesie a sângelui, care, şi ea de altfel, devine stereotipă. (…) Nu se mai pune problema umanităţii: masacrul devine semnul victoriei şi prin urmare al slujirii Domnului“.

Răul a devenit în mod paradoxal însăşi reprezentarea reuşitei voinţei divine. Indirect, prin predici, rugăciuni sau didahii, imaginarul creştin al cruciadei modifică realitatea răului, făcându-l posibil. Cruciada nu este rezultatul unei minciuni în care, sub pretextul eliberării Ierusalimului, cruciaţii ar fi disimulat obiective

ascunse: cuceriri, jafuri, crime nepedepsite. Ea este mai curând rezultatul puterii de autosugestie a cuvântului: cruciaţii cred în motivarea cruciadei. Cred în ceea ce li s-a spus în numele Domnului, fiindcă Domnul este El însuşi Cuvântul.

Astfel, din punctul de vedere al cruciatului, răul nu reprezintă o noţiune obiectivă sau absolută. Acesta este dictat de cuvântul religios care ordonează viziunea lui asupra lumii şi deplasează categoriile moralei. Se poate măsura astfel distanţa care separă această aprehensiune variabilă a binelui şi a răului de încercarea de a le fundamenta obiectiv, inventând o politică modernă şi universală a drepturilor omului.

Dintotdeauna, istoria n-a fost decât un mod de a compune relatarea evenimentelor. Istoria primei cruciade nu se termină cu jefuirea Ierusalimului. Pe 22 iulie 1099, Gode- froy de Bouillon este ales, împotriva lui Raymond de Saint-Gilles, rege al Ierusalimului. Dar, refuzând titlul de rege, preferă să se proclame „avocat" al Sfântului Mormânt, atât i se părea de nepotrivit să pretindă o anumită regalitate într-un oraş în care suferise Hristos. Îşi doreşte doar să se afirme ca protectorul unui teritoriu al Bisericii. Pe 1 august 1099, Arnould Malecome este ales patriarhul Ierusalimului, destituit apoi de arhiepiscopul din Pisa, Daimbert, care proclamă întâietatea, în Ţara Sfântă, a spiritualului asupra temporalului. Războiul atrăgând după sine violenţa, cruciaţii zdrobesc armata egipteană venită să-i atace în bătălia de la Ascalon.

Orbirea credinţei

Şi alte cruciade, mereu în numele Domnului, vor continua să perpetueze răul, până într-atât încât să provoace jefuirea unui oraş creştin, Constantinopolul. Abia plecată prima armată a cruciaţilor, că papa Urban al II-lea încearcă să organizeze noi expediţii, curând luându-i locul în acest rol succesorul lui, Pascal al II-lea. Devine necesară, în mod evident, înlocuirea numărului mare de cavaleri care se întorc din Ţara Sfântă. Căderea Edessei în 1144, îl determină pe papa Eugen al III-lea să proclame o a doua cruciadă în 1146. Regele Ludovic al VH-lea ridică crucea la Vezelay, iar împăratul Conrad al III-lea la Speyer, în 1147. Cele două armate, după ce ajung la Ierusalim, asediază Damascul, dar oraşul, dovedindu-se de necucerit, se văd obligate să se întoarcă.

Nu este vorba decât de începutul unei aventuri care merge din rău în mai rău. Saladin distruge armata regelui Ierusalimului, iar Oraşul Sfânt cade în mâinile necredincioşilor. În Occident, emoţia provocată de această veste este uriaşă. În 1187, papa hotărăşte o a treia cruciadă. Regii Franţei şi ai Angliei, împăratul Frederic Barbarosa îşi grăbesc armatele spre Ţara Sfântă pe drumuri diferite. Dar armata împăratului Barbarosa, care a traversat imperiul bizantin, apoi Turcia, sfârşeşte prin a se împrăştia după ce căpetenia ei se îneacă într-un fluviu din Cilicia. Celelalte două armate se întorc pe mare, trecând prin Sicilia. Richard Inimă

de Leu cucereşte Ciprul, Saint-Jean-d'Acre, Jaffa, Ascalon, dar la întoarcerea din cruciadă, este făcut prizonier de ducele de Austria. Fiul lui Barbarosa, Henric al VI-lea, reia drumul pe cont propriu, cucereşte Beirutul, dar vestea morţii lui pune capăt expediţiei în 1198.

Chiar în acest an, papa Inocenţiu al III-lea porneşte o a patra cruciadă. Ca urmare a acordurilor încheiate cu pretendentul bizantin, Alexis al IV-lea Ange, care a promis să ia parte la cheltuielile expediţiei şi să le pună la dispoziţie trupe, precum şi ca urmare a schimbărilor petrecute pe tronul Bizanţului, cruciaţii s-au aflat în situaţia paradoxală de a fi nevoiţi să ia cu asalt Constantinopolul în 1204. Violenţă, masacru, furie, jaf devastează oraşul cucerit rapid. Marele cronicar Geoffroi de Ville- hardouin ne-a oferit spectacolul cumplit al acestei noi tragedii în Cucerirea Constantinopolului:

„Atunci aţi fi putut să-i vedeţi pe cruciaţi ucigându-i pe greci, punând mâna pe caii de povară şi pe cei de război, pe catâri şi asini, precum şi pe alte prăzi. S-au văzut acolo atâţia morţi şi răniţi că ajunsese fără sfârşit şi fără de măsură. Mulţi dintre marii seniori ai Greciei s-au retras spre poarta Blaquerne. La căderea nopţii şi cei din armată se săturaseră de luptă şi de măcel (…) Fiecare şi-a împânzit cu oamenii lui castelul care i se predase şi şi-a pus sub pază comoara; alţii, care s-au împrăştiat prin oraş, au pus mâna pe o pradă la fel de bogată, iar prada dobândită a fost aşa de mare, că nimeni nu ar şti să dea seamă, aur şi argint, veselă şi pietre preţioase, satin şi postavuri din mătase, veşminte din blană de veveriţă, jder şi hermină şi toate bunurile de preţ, cum nu s-au mai găsit vreodată pe pământ. Şi Geoffroi de Villehardouin, mareşal de Champagne, cu bună ştiinţă se declară chezaşul averii oamenilor, dar adevărul este că, de la facerea lumii, niciodată nu s-a prădat mai abitir un oraş."

În numele Domnului, cruciada a fost deturnată de la obiectivul ei iniţial. Un imperiu latin succede în curând unui imperiu bizantin. Numele Domnului loveşte acolo unde vrea.

O a cincea cruciadă, precedată de mişcarea populară a cruciadei copiilor din 1212, este pusă la cale şi eşuează la rândul ei. La sfârşitul unei a şasea cruciade lansate în 1237, „Cruciada nobililor", o mare parte din regatul Ierusalimului este retrocedată după negocierile purtate cu prinţii musulmani. Dar în 1244, Ierusalimul cade în mâinile sultanului din Egipt, care distruge armata francă, ceea ce îl obligă pe papa Inocenţiu al IV-lea să pună la cale o a şaptea cruciadă. Debarcând în Cipru, în 1248, armata cruciaţilor cucereşte portul Damiette şi se lansează împotriva Egiptului, dar suferă o înfrângere la Man- surah. Regele Sfântul Ludovic este capturat. Eliberat contra unei răscumpărări şi a părăsirii portului Damiette, petrece mai mulţi ani în Ţara Sfântă, cu scopul de a încerca să-şi consolideze teritoriile păstrate de franci, înainte de a se întoarce în Franţa, în 1254.

În 1263 se decide o a opta cruciadă, când această operă de consolidare este ameninţată de cuceririle sultanului Baibar. Sfântul Ludovic moare la asediul

Tunisului, în 1270. O nouă cruciadă, proclamată la al doilea conciliu de la Lyon, nu va mai pleca niciodată. Cât despre cruciada pusă la cale de Nicolas al IV-lea, aceasta nu reuşeşte să salveze Acre în 1291. Numeroase proiecte de cruciade vor fi gândite la sfârşitul secolului al XIII-lea şi de-a lungul întregului secol al XIV-lea, dar va fi realizată doar o singură expediţie de regele Ciprului, Petru I, în 1365, care izbuteşte să cucerească pentru scurt timp portul Alexandriei.

Succesiunea mai multor cruciade, eşecul celei de a doua şi a cincea dintre ele, vor pune sub semnul întrebării legitimitatea unor astfel de întreprinderi. Pretextul invocat pentru justificarea răului a sfârşit prin a se eroda şi lumea începe să se întrebe cum de o religie care denunţă păcatul crimei unui inocent a putut să ajungă la logica criminală a cruciadelor.

Cruciadele semnalează o orbire a credinţei. Dar se poate, de asemenea, demonstra că ilustrează o interpretare a creştinismului începută în secolul al IV-lea şi motivată de anumite circumstanţe istorice. În timpul domniei împăratului Constantin, în momentul în care acesta devine creştin, Imperiul Roman trebuie să facă faţă pericolului invaziilor barbare. Teologii sunt învestiţi cu rolul de a justifica războiul defensiv. Războiul este sacralizat în momentul în care se produc invaziile normande, dar mai ales musulmane, în Orient şi în Occident, şi are loc Reconquista spaniolă. Şi mai profund, după teologul protestant Jiirgen Moltmann, trebuie să adăugăm că creştinismul, după modelul religiei imperiale romane, mod de organizare a societăţii, se metamorfozează într-un instrument al puterii, războiul devenind o prelungire firească a acestuia.

Dar dacă cruciada se face împotriva păgânilor, istoria ei ne demonstrează că a putut la fel de bine să opună oameni care declarau că interpretează diferit Evangheliile.

Capitolul II

Cruciada împotriva albigenzilor*

Au trecut patru ani de când a fost cucerit Constantinopolul de către cruciaţi. Într-o predică rostită pe 10 martie 1208, papa Inocenţiu al III-lea declară că există într-o ţară creştină eretici „mai răi decât sarazinii" şi lansează o chemare la arme şi la cruciadă. Cuvintele servesc la definirea unui nou duşman, furnizând o justificare pentru combaterea lui.

Predica lui Inocenţiu al III-lea creează o breşă în istoria creştină. Zoe Oldenbourg remarcă pe bună dreptate că „anatema aruncată de Roma în acea zi de martie 1208 asupra pământului occitan rupe în două istoria creştinătăţii catolice. Sanctificarea unui război împotriva unui popor creştin ar fi trebuit să

distrugă pentru totdeauna autoritatea morală a Bisericii şi să altereze până şi principiul acestei autorităţi" .

Erezia catară

Care este motivul acestei chemări la cruciadă? Acesta poartă un nume, catarism. Pământurile contelui de Toulouse, Raymond al VI-lea, vărul regelui Franţei, sunt, într-adevăr, din ce în ce mai mult câştigate de erezia catară. Pe 14 ianuarie 1208, legatul papei, fratele Pierre de Castelnau, a fost asasinat la Saint-Gilles de către un ofiţer al lui Raymond al VI-lea.

Acest pretext de cruciadă ascunde şi altele. Contele de Toulouse lasă impresia că guvernează o ţară în care puterea Bisericii se află într-un continuu declin, el fiind mulţumit de această stare de lucruri. Chiar înainte de asasinarea legatului, papa luase decizia de a întreprinde o operaţiune militară de mare anvergură pentru destituirea lui Raymond al VI-lea. Într-o scrisoare, Inocenţiu al III-lea atribuie regelui Franţei rolul de executor al cruciadei şi de apărător al adevăratei religii:

„Tu eşti cel care trebuie să-l goneşti prin forţă pe contele de Toulouse de pe pământurile pe care le ocupă şi să-l smulgi din mâinile sectanţilor pentru a-l reda unor buni catolici care să fie capabili, sub fericita ta domnie, să servească cu credinţă Domnului".

În realitate, catarismul, apărut în secolul al X-lea în Bulgaria sub numele de bogomilism, s-a dezvoltat mult pe teritoriul contelui de Toulouse, favorizat de altminteri şi de decadenţa clerului din Languedoc, potrivit însăşi constatărilor papei:

„Nişte orbi, nişte câini care nu mai ştiu nici să latre, nişte simoniaci care scot la mezat dreptatea, îl declară nevinovat pe bogat şi îl condamnă pe sărac. Ei nu respectă nici măcar legile Bisericii: acumulează beneficii şi încredinţează demnităţile ecleziastice şi sacerdotale unor preoţi nedemni, unor copii analfabeţi. De aici şi insolenţa ereticilor, de aici şi dispreţul seniorilor şi al poporului faţă de Dumnezeu şi faţă de Biserică. În această regiune, prelaţii au ajuns bătaia de joc a laicilor. Dar cauza întregului rău sălăşluieşte în arhiepiscopul de Narbonne: acest om nu cunoaşte un alt Dumnezeu în afara banilor, are doar o pungă în locul inimii" (Inocenţiu al III-lea, Epistole).

Începând cu secolul al XIIlea, catharismul a devenit o religie semioficială, deşi persecutată, care posedă tradiţiile sale, ierarhia sa. Este fondat pe un dualism care, pe linia maniheismului, proclamă separarea spiritului de materie, dând o altă semnificaţie opoziţiei dintre bine şi rău. Enunţă ideea, complet străină unui creştin, că lumea materială nu a fost niciodată creată de Dumnezeu, ci de Satana. Din această cauză, omul este o creatură a cărui înveliş carnal reprezintă opera Demonului, sufletul însă fiind insuflat de Dumnezeu. Fiecare suflet nu aspiră decât spre o reintegrare cu Spiritul, iar omul care duce o viaţă dreaptă se va reîncarna

într-un corp mai capabil să-i favorizeze progresul spiritual. Iisus a coborât în lumea impură a creaţiei din milă pentru sufletele prinse în capcana materiei, dar Fiul lui Dumnezeu nu se încarnează, el nu este decât o viziune, el se „adumbreşte", iar moartea lui pe cruce nu este, în consecinţă, decât un joc al aparenţelor.

Demonul, care este prinţul acestei lumi, a distrus opera lui Iisus până într-atât încât o falsă biserică, Biserica de la Roma, s-a substituit Bisericii creştine autentice, care este catară. Biserica de la Roma este prostituata Babilonu- lui, Fiara, ale cărei precepte sunt legate de rituri şi de sacramente pur materiale, eliminând Spiritul.

De asemenea, crucea este instrumentul Diavolului, imaginile sfinte, idolii şi relicvele, nişte bucăţi putrede de materie. Orice crimă, care lipseşte sufletul de posibilitatea reconcilierii cu Spiritul, fiind cel mai rău dintre acte, meseria armelor este prohibită şi trebuie ca fiecare om să renunţe la bunurile materiale.

Nimeni nu poate fi mântuit, adică reconciliat cu Spiritul Sfânt, dacă nu face parte din Biserica catară şi nu a primit binecuvântarea din partea unuia dintre reprezentanţii ei, potrivit ritului consolamentum. Acest rit nu este pur simbolic; el reprezintă, pentru catari, o putere supranaturală, care face într-adevăr să coboare Spiritul Sfânt asupra persoanei beneficiare. Noul perfect este un „om în altă haină", el poartă veşmântul negru al fraţilor săi (care se va limita la o funie înnodată de gât, când se vor dezlănţui persecuţiile) şi îşi cedează tot avutul comunităţii. De acum înainte va duce o viaţă rătăcitoare şi abstinentă, consacrată rugăciunii, predicilor şi operelor de caritate, în compania altui perfect care a fost desemnat de diaconul sau episcopul local. Aceşti perfecţi reprezintă în ochii poporului nişte „oameni buni", atât de mare este autoritatea lor morală şi bunătatea. Contele de Toulouse, întâlnindu-l într-o zi pe unul dintre aceştia, mutilat şi prost îmbrăcat, va mărturisi: „Mi-ar plăcea mai mult să fiu ca acest om, decât rege sau împărat".

Biserica de la Roma este atacată în mod direct de doctrina catară. Fiindcă ceea ce este ameninţat de religia „oamenilor buni" nu reprezintă doar posesiunile materiale, privilegiile, structura intimă a Bisericii, ci însuşi ansamblul de doctrine formate în decursul secolelor.

Biserica de la Roma încearcă la început să-i convertească pe eretici. Dominique de Guzman este însărcinat de papă să facă convertiri cât mai multe. Însoţit de episcopul de Osma, porneşte pe drumurile prăfuite din Languedoc şi ia parte la numeroase conferinţe contradictorii cu catarii, la Servian, Beziers, Carcassonne, Verfeil, Montreal, Fanjeaux, Pamiers. Rezultatele lui Dominique sunt slabe, iar enervarea predicatorului creşte determinân- du-l să profereze ameninţări: „De atâţia ani v-am rostit doar cuvinte de pace. Am predicat, am implorat, am plâns. Dar, aşa cum se spune vulgar în Spania: acolo unde nu merge cu vorbă bună, merge cu bâta. Iată că acum îi ridicăm împotriva voastră pe prinţi şi pe

prelaţi; aceştia, vai! vor mobiliza naţiuni şi popoare, şi multă lume va pieri de sabie. Turnurile vor fi distruse, zidurile dărâmate, iar voi veţi fi reduşi la servitute. Astfel va învinge forţa acolo unde blândeţea a dat greş."

Dar aceste ameninţări îndepărtează şi mai mult populaţia din Languedoc de Biserica Romană. Eşecul misiunii lui Dominique face ca apelul la cruciadă să fie mai violent şi mai exaltat. Peste tot nu se găsesc decât predicatori ai noului război sfânt. Episcopii reiau cuvântul papei. Misionarii proclamă prin bisericile Franţei marea mizerie a unei ţări pradă ereziei. Propaganda funcţionează din plin, contaminează şi conferă legitimitate chemării la sânge şi crimă. „Răul progresează prin contagiere. El se transmite de la om la om şi se îmbogăţeşte cu precepte şi convingeri ale răului."

În predicile cruciadei, Languedoc este prezentat ca o ţară străină care nu este un aliat fidel al coroanei Franţei ci, dimpotrivă, un vecin prea puţin sigur, ce nu s-ar da în lături să favorizeze politica regelui Angliei (Raymond al VI-lea fiind şi cumnatul acestuia) sau a împăratului.

În ciuda declaraţiei de supunere a contelui de Toulouse, care se declară fiu supus al Bisericii şi gata să accepte toate condiţiile papei, în ciuda ceremoniei de recunoaştere publică a abaterilor care au avut loc la Saint-Gilles în 1209, pregătirile de cruciadă continuă.

Armata cruciaţilor se adună la Lyon. Plecarea este stabilită pentru 24 iunie, în ziua de Sfântul Ioan. La data respectivă, o armată importantă de mai multe mii de oameni călări şi pe jos, soldaţi şi cavaleri, pelerini se pune în mişcare şi coboară pe valea Rhonului.

Prima ţintă a armatei cruciate este Raimond-Roger Trencavel, viconte de Beziers şi de Carcassonne. Asediul se desfăşoară în faţa oraşului Beziers, fapt care nu-i impresionează deloc pe locuitorii cetăţii.

Ziua de 22 iulie începe lipsită de griji: asediaţii, care au refuzat să-i predea pe concetăţenii lor eretici, contemplă de la înălţimea zidurilor nenumăratele corturi şi bivuacuri ale armatei cruciaţilor, agitaţia soldaţilor şi a pelerinilor în zdrenţe, dezordinea care pare să domnească în tabăra adversă.

Dar sentimentul de invulnerabilitate este de o asemenea natură încât generează inconştienţă şi frică, ceea ce va fi suficient pentru a răsturna situaţia şi a pecetlui în câteva ore soarta unei bătălii care se anunţa totuşi de lungă durată. Mai mulţi soldaţi din garnizoană ieşiseră, într-adevăr, din oraş pentru a-i sfida mai uşor pe vrăjmaşi, dând dovadă de o imprudenţă care-l disperă pe poetul şi cronicarul Guillaume de Tudcle, autorul Cântecului cruciadei albigenzilor: „O, ce dar cumplit a oferit locuitorilor oraşului, cel care i-a sfătuit pe oameni să iasă din cetate în plină zi! Fiindcă aflaţi ce anume făcea această gintă păcătoasă, această gintă mai ignorantă ca o balenă: cu stindarde din pânză groasă, albă, purtate de ei, mergeau înainte, strigând în gura mare şi având de gând să facă pentru

duşmani o sperietoare, cum se face pentru păsări într-un lan de ovăz, huiduind, urlând, agitându-şi steagurile dis-de-dimineaţă, de cum s-a luminat!"

Un cruciat care le ieşise în întâmpinare a fost ucis şi aruncat în râul Orb, ceea ce i-a înfuriat pe asediatori şi i-a împins spontan spre răzbunare. Căpetenia mercenarilor francezi, profitând de situaţie, dă semnalul de luptă. Cruciaţii pornesc în goană, resping micul grup venit să-i sfideze, obligându-l să facă calea întoarsă. Urlând şi vociferând, dau năvală în urma lui şi pătrund în oraş, cucerind una dintre porţi, în vreme ce grosul armatei cruciate porneşte asediul.

Lupta se generalizează. Combatanţii se bat pe metereze, în timp ce soldaţii francezi din diverse bande, care au de acum drumul liber, reuşesc să pătrundă în Beziers, ucigând, sfârtecând, jefuind.

În scurt timp, oraşul Beziers cade în mâinile cruciaţilor. Strigătele de groază se unesc cu dangătul de alarmă şi clopotele bisericilor, urletele înfrângerii răsună peste tot. Zadarnic locuitorii oraşului se refugiază în bisericile ale căror uşi sunt forţate de asediatori. Femei, copii, preoţi, bolnavi, sunt masacraţi fără milă. Curând cetatea ajunge o grămadă de cadavre, iar pe străzi se preling şuvoaie de sânge.

O frază, atribuită căpeteniei cruciadei, abatele de Câteaux Arnaud-Amaury, de către germanul Cesar de Heisterbach, fără îndoială apocrifa, a străbătut istoria şi rezumă intenţiile asediatorilor: „Omorâţi-i pe toţi! Domnul îi va recunoaşte pe ai săi!" Masacrul este necruţător: într-o scrisoare adresată papei, abatele de Cîteaux anunţă că „fără menajamente pentru sex şi pentru vârstă, aproape douăzeci de mii de oameni au fost trecuţi prin ascuţişul sabiei".

Politica cruciadei a condus o dată în plus la masacru şi teroare, fapt confirmat de Guillaume de Tudcle:

„Nobilii Franţei, clerici, laici, prinţi şi marchizi au convenit ca din orice castel dinaintea căruia s-ar prezenta şi care ar refuza categoric să se predea înainte de a fi cucerit, locuitorii lui să fie trecuţi prin sabie şi ucişi, gândind că după asta n-ar mai găsi pe nimeni care să le ţină piept din cauza fricii ce le-ar fi insuflată, văzând ce se întâmplă".

Faptul cel mai frapant rămâne mereu aceeaşi orbire în faţa răului, suficientă pentru a justifica discursul cruciadei, care preconizează separarea grăuntelui bun de neghină, a adevăraţilor credincioşi de eretici, fără a încredinţa această alegere lui Dumnezeu însuşi. Prin forţa oralităţii şi vigoarea elocvenţei, discursul uman distilează fabule care adorm simţul moral. Cuvântul este o armă, discursul un act, un vicleşug, o tentaţie, o justificare. Astfel, pentru un apologet al cruciadei, Pierre des Vaux de Cernay, jefuirea oraşului Beziers este justă, fiind o pedeapsă divină, o pedeapsă cosmică, cruciaţii întruchipând braţul ei armat.

Masacrului îi succede tâlhăria, fără ca toate acestea să impresioneze pe cineva. La scurt timp, infanteriştii, deposedaţi de prada lor de cavalerii cruciaţi,

care îşi vor şi ei partea lor de victorie, dau foc oraşului, devenit rapid un uriaş incendiu. Chiar de la început, cruciada împotriva albigenzilor a căpătat gustul cenuşii.

Armata cruciaţilor îşi continuă drumul şi pe 1 august ajunge sub zidurile oraşului Carcassonne apărat de vicontele Raimond-Roger Trencavel. Cetatea rezistă, dar, în acele zile fierbinţi de august, setea îi devorează pe asediaţi. Deasupra oraşului domneşte o duhoare pestilenţială, răspândită de cadavrele care acoperă pământul. Vicontele angajează zadarnic tratative cu cruciaţii. Situaţia asediaţilor se înrăutăţeşte.

„Cruciaţii le-au oprit apa, iar fântânile au secat din cauza arşiţei acelei veri fierbinţi. Pe lângă duhoarea pe care o emanau oamenii bolnavi şi numeroasele vite jupuite în oraş, adunate din toată ţara, de pretutindeni, răsunau ţipetele femeilor şi copiilor… Muştele, din cauza căldurii, i-au necăjit în aşa hal, că niciodată în viaţa lor nu s-au aflat într-o asemenea stare disperată", scria Guillaume de Tudcle.

Dar soarta asediaţilor se schimbă curând. Vicontele e luat prizonier şi cetatea trebuie să capituleze. Aceasta este rapid părăsită de locuitorii ei, care şi-au salvat viaţa, dar şi-au pierdut întregul avut. Suzeranitatea pământurilor casei Trencavel este oferită lui Simon de Montfort, conte de Leicester în Anglia. Cât despre Raimond-Roger Trencavel, acesta moare după trei luni de captivitate, pe 10 noiembrie 1209, de dizenterie.

Simon de Montfort, noul stăpân al domeniului Beziers, nu s-a oprit până nu şi-a consolidat puterea. Cucerirea continuă. Fortăreaţa Minerve, unde s-a refugiat cel mai mare număr de perfecţi, capitulează în faţa trupelor cruciate, în iunie 1210. Ereticii, care au refuzat să aleagă între abjurare şi viaţă, sunt arşi pe un rug imens, primul dintr-o listă lungă.

„Simon de Montfort a pus să fie scoşi din castel şi, pregătindu-se un foc mare, o sută patruzeci şi chiar mai mulţi dintre aceşti eretici perfecţi au fost aruncaţi în el unii peste alţii. N-a fost nevoie, ca să spunem adevărul adevărat, ca ai noştri să-i ducă până acolo, fiindcă, încăpăţânaţi în răutatea lor, toţi se aruncau cu dragă inimă în flăcări. Totuşi, trei femei au fost cruţate datorită nobilei doamne, mama lui Bouchard de Marly, luate de pe rug şi împăcate cu sfânta Biserică Romană" (Pierre des Vaux de Cernay, Historia Albigensis).

Rugurile ereticilor se succed fără ca nicio compasiune să le aducă vreodată în discuţie. În propaganda cruciadei, catarul nu reprezintă o fiinţă umană, el este o creatură diabolică menită flăcărilor infernului.

Alte măceluri, alte scene ale morţii şi ale apocalipsului jalonează cruciada împotriva albigenzilor. După Beziers, Carcassonne, Simon de Montfort ia cu asalt oraşul Lavaur care capitulează după două luni de lupte crâncene. Masacrul e necruţător.

Aimery de Montreal, apărătorul cetăţii, este spânzurat ca trădător împreună cu optzeci dintre cavalerii lui, dintre care multora li se taie beregata, spânzurătoarea prăbuşindu-se. Patru sute de perfecţi, bărbaţi şi femei, după ce au fost scoşi pe o pajişte din faţa castelului, au fost arşi pe un rug imens, cel mai mare care va fi ridicat în timpul cruciadei.

Condamnaţii la moarte nu sunt nişte martiri şi nu se aruncă de bunăvoie în flăcări. Pur şi simplu ei refuză să-şi renege credinţa. Prin urmare, măcelul continuă. Şaizeci de catari sunt arşi la Casscs, în iunie 1211.

Languedoc se clatină. Armata contelui de Toulouse, sprijinită de armata lui Pierre al II-lea, regele Aragonu- lui, care îşi pierde viaţa în această luptă, este învinsă la Muret, de Simon de Montfort, pe 12 septembrie 1213. Dar, câţiva ani mai târziu, pe 25 iunie 1218, Simon de Montfort, căruia i-au fost atribuite toate pământurile contelui Raimond al VI-lea, va fi ucis, lovit de o piatră, în faţa oraşului Toulouse, asediat de el.

Astfel se îmbină scenele unei dramaturgii a răului, în care inocentul piere în flăcări, pentru că refuză să cedeze minciunilor propagandei.

Nu se pune problema aici de a blama integritatea cruciadei împotriva albigenzilor, ci de a ne face cronicarul acelor scene tragice care, după atâta amar de vreme, continuă să ne bântuie conştiinţa.

După cruciada lui Ludovic al VUI-lea, fiul lui Philippe Auguste, Raymond al VH-lea încetează orice rezistenţă în 1228. Comitatul Toulouse se reuneşte cu domeniul regal în 1271. Începând cu anul 1229, lupta Bisericii împotriva ereticilor a luat forma Inchiziţiei, încredinţate dominicanilor.

Asediul localităţii Montsegur

Rezistenţa catară se termină într-un final eroic devenit mit tragic: asediul castelului Montsegur, din 13 mai 1243 până în 14 martie 1244.

Decorul este grandios, castelul cathar pare să plutească în aer, prins în vârful unei stânci. Există decoruri cu valoare simbolică: în elanul pietrei, situl de la Montsegur sugerează elevarea sufletului în afara materiei, spre care aspiră perfectul. Montsegur devine o corabie care navighează către Dumnezeu, un loc din cer în care Spiritul devine accesibil oamenilor.

La poalele muntelui stâncos, Hugues des Arcis a întins corturile armatei lui de cavaleri şi de sergenţi ai armelor franceze.

Garnizoana de la Montsegur numără o sută cincizeci de oameni, la care se mai adaugă familiile seniorilor şi ale soldaţilor, precum şi numeroşi perfecţi, adică patru sute cincizeci de persoane. Nu duce lipsă de hrană şi primeşte cu regularitate sprijin şi întăriri, care străbat pe timp de noapte liniile inamice. E condusă de seniorul castelului, Raimond de Perella şi de ginerele său, Pierre-Roger de Mirepoix. În castel sunt refugiate mari personalităţi ale Bisericii catare: episcopul Bertrand Marty, Raimond Aiguilher, care a susţinut predici împotriva

Sfântului Dominique cu patruzeci de ani în urmă, diaconii Raimond de Saint-Martin, Guillaume Johannis şi Pierre Bonnet, alături de novici sau de perfecţi, toţi ataşaţi profund de credinţa lor. Precum scrie Zoe Oldenbourg, „este posibil ca numeroşii perfecţi, bărbaţi şi femei, retraşi la Montsegur, să fi fost în majoritatea lor, fie persoane de acum în vârstă, fie mistici înclinaţi spre contemplarea şi studiul Scripturilor, fie neofiţi în perioada lor de probă. Montsegur era una dintre ultimele mănăstiri şi seminare catare". Aceşti perfecţi trăiesc în colibe mici din lemn construite pe spaţiul restrâns, care se întinde între zidurile castelului şi fortificaţiile de apărare, eşafodate de-a lungul terasei înclinate din jurul fortăreţei. Cele două tabere rămân pe aceleaşi poziţii timp de mai multe luni şi rezultatul luptei părea să fie nesigur. Totuşi, este lesne de imaginat lenta pregătire pentru moarte a acelor perfecţi, după ce au contemplat de-a lungul zilelor şi lunilor cum mişuna armata asediatorilor răspândită în trecătoare şi în vale. În astfel de împrejurări, rugăciunea îşi dobândeşte forţa reală, iar credinţa devine o linie directoare.

Din când în când au loc lupte sporadice, hărţuieli în care, de o parte şi de alta, soldaţi şi cavaleri îşi găsesc moartea. În octombrie, sosesc trupele basce ale armatei asediatoare şi se stabilesc pe îngusta platformă situată la optzeci de metri mai jos de castel, ceea ce le permite să controleze cea mai mare parte a muntelui. În noiembrie, pe această platformă este ridicată o maşină de război care îşi scuipă ghiulelele asupra barbacanei din lemn ce apără castelul.

Dar, datorită inginerului Bertrand de Baccalaria, care a reuşit să forţeze liniile, şi catharii dispun de o bombardă care răspunde la tirurile asediatorilor. Totuşi, asediaţii încep să fie răpuşi de oboseală, efectivele lor abia putând să se reînnoiască, fiind nevoiţi să lupte o sută contra zece mii.

În preajma Crăciunului, asediatorii, printr-o mişcare surpriză, pun stăpânire pe barbacană, ajungând la doar câţiva zeci de metri de castel. Apărătorii din Montsegur ştiu că de acum înainte partida este pierdută. Matheus şi Pierre Bonnet reuşesc să fugă din fortăreaţă, luând cu ei aur, argint şi o mare cantitate de bani.

Lupta este disproporţionată, disperată. Pierre-Roger de Mirepoix face o încercare să ia cu asalt barbacana ocupată de cruciaţi şi să incendieze bombarda care aruncă, fără oprire, pietre asupra asediaţilor. Catarii sunt respinşi de cruciaţii care încearcă să profite de situaţie şi să forţeze ultimele puncte de rezistenţă ale castelului. Zădărnicie. În timpul acestui asalt fără vreun rezultat, soldaţi din ambele tabere cad în prăpastia stâncoasă. În tabăra catară, răniţii sunt îngrămădiţi în colibe, în timp ce episcopii şi diaconii administrează ultima împărtăşanie muribunzilor.

Raimond de Perella şi Pierre-Roger de Mirepoix, care nu-şi mai fac iluzii asupra sorţii apărătorilor din Montsegur, pe 1 martie 1244 încep tratative cu asediatorii. Potrivit acordurilor, în cele din urmă încheiate, castelul urma să fie

predat regelui şi Bisericii, iar apărătorii să-şi păstreze dreptul de a rămâne pe loc timp de cincisprezece zile suplimentare pentru schimbul de ostatici· Obţin iertarea pentru greşelile lor trecute· Soldaţii vor putea părăsi castelul, după ce îşi vor mărturisi rătăcirile în faţa inchizitorilor, riscând doar uşoare penitenţe· Cât despre ceilalţi ocupanţi din Montsegur, perfecţii şi credincioşii catari, aceştia vor trebui să-şi renege erezia sub pedeapsa de a fi arşi pe rug·

Ultimele zile ale asediului rămân misterioase: episcopul Bertrand Marty şi însoţitorii lui să fi vrut să-şi celebreze pentru ultima oară credinţa? Acest din urmă răgaz să fi fost prin el însuşi un ritual tragic? Să dicteze oare un lent urcuş spre supliciu, care nu-i marcat de resemnare, ci de o elevaţie spirituală?

În fortăreaţa Montsegur, într-un ritual ascetic de partaj, cei care vor muri îşi lasă avutul celor care vor supravieţui· Şaptesprezece persoane, şase femei şi unsprezece bărbaţi, cavaleri şi soldaţi, primesc consolamentum care îi trimite iremediabil la moarte· Doar trei perfecţi vor scăpa pentru a pune la adăpost ceea ce mai rămăsese din comoara catară, care va servi la continuarea rezistenţei·

Armistiţiul odată expirat, reprezentanţii armatei cruciate se prezintă la porţile castelului însoţiţi de episcopul de Albi şi de doi inchizitori, fraţii Ferrier şi Duran- ti· Refuzând să-şi renege credinţa, catari şi perfecţi merg cu bună ştiinţă spre pedeapsă·

Ecoul acestei scene este de tristă amintire: masacrele şi genocidele au început întotdeauna prin această triere în care se exprimă în întregime logica discriminatorie a răului·

Familiile sunt separate, Raimond de Perella este obligat să-şi predea soţia şi fiica mai mică, Philippe de Mirepoix şi Arpais de Ravat îşi iau rămas-bun de la mama lor, care s-a ridicat la demnitatea de perfectă· În plânsete şi ţipete sfâşietoare, ereticii sunt târâţi cu brutalitate de-a lungul pantei care duce spre poalele muntelui stâncos·

Un rug înconjurat de un gard şi de ţăruşi a fost ridicat în grabă, iar aici sunt aruncaţi două sute de catari·

Focul linge paiele, crengile pârâie, mii de scântei se învolburează în jurul trupurilor care se înghesuie unele în altele ca să se apere mai bine; din flăcări răzbat gemete şi ţipete, în timp ce episcopul Bertrand Marty rosteşte câteva rugăciuni· Rugul se aprinde brusc, răspândind o căldură imensă care îi obligă pe călăi şi pe soldaţi să se îndepărteze· Trupurile ard, devin cenuşă· Multă vreme în vale pluteşte un miros acru de ars, un fum negru care întunecă cerul, învârtejindu-se până la zidurile castelului care, totuşi, nu este atins, de parcă ar fi continuat să reprezinte credinţa trufaşă, intactă, a perfecţilor·

Capitolul III

Să fie stârpită erezia protestantă

Secolul al XVI-lea este un secol de mari frământări intelectuale sub impulsul umanismului. Savanţii umanişti citesc în greacă şi latină, se consacră studiului faptelor lingvistice şi analizei critice a textelor. O voinţă de reînnoire, similară pe plan religios cu cea a umanismului pe plan intelectual, iese la lumină şi-l îndeamnă pe Erasmus să dorească o reformă internă a Bisericii. În Franţa se dezvoltă evanghelismul, care susţine o întoarcere la Evanghelie şi o viziune mai mult mistică decât dogmatică a religiei. Mişcarea evanghelistă se grupează în jurul episcopului de Meaux, a lui Guillaume Britjonnet, a surorii regelui, Marguerite d'Angoulşme, viitoarea regină a Navarrei, sau a umanistului Lefcvre d'Etaples, care traduce Biblia în franceză în 1530 pentru a face textul accesibil tuturor credincioşilor; a fost imediat condamnată de Sorbonna.

Creşterea pericolelor

Dar vântul puternic al Reformei suflă dinspre Germania. Martin Luther (1483-1546), un călugăr augustin, se ridică împotriva abuzurilor de care se face vinovată Biserica catolică şi, în particular, împotriva traficului de „indulgenţe", care transformă creştinismul într-o bancă de cumpărare a vieţii veşnice. Acesta vrea să reformeze religia şi să regăsească linia strictă a Bisericii primitive.

Pe 15 aprilie 1521, Facultatea de Teologie a Universităţii din Paris consideră că tezele lui Luther sunt atee, eretice şi că adepţii lor ar trebui să fie exterminaţi. De asemenea, Parlamentul din Paris, Curte suverană de justiţie, cântăreşte riscurile condamnării la moarte a tuturor luteranilor.

Regele Francois I, care până atunci favorizase ideea de reformă internă a Bisericii, decretează un revirement în 1534, după afacerea „placardelor", acele afişe ostile celebrării slujbei religioase, lipite pe uşile dormitorului său din Amboise, şi începe să-i hăituiască pe eretici.

Cu toate acestea, Reforma câştigă în audienţă şi, de o parte şi de alta, luările de poziţii devin tot mai dure. Jean Calvin, umanist şi jurist, se distanţează de catoli-cism şi fuge la Bâle, unde publică în 1536 lucrarea Instituţia creştină, ajungând în fruntea unei mişcări reformiste, ale cărei principii le aplică la Geneva începând cu anul 1541.

Cărţile lui Calvin, Erasmus, Lefcvre d'Etaples sunt arse. Procese, suplicii, masacre se înlănţuie într-o logică infernală. În 1545, parlamentul din Aixen-Provence ordonă distrugerea a treizeci de sate. Douăzeci de mii de reformaţi sunt trecuţi prin tăişul sabiei. Persecuţiile îi întăresc pe persecutaţi în credinţa lor. După

cum scrie Philippe Erlanger: „Reformaţii, mergând la moarte, afişau un soi de încântare· Încrâncenarea adversarilor lor surprinde tot aşa de mult ca ardoarea eroismului lor· Fiindcă trebuie să subliniem că nicio schimbare de opinie nu va contraria sălbăticia judecătorilor· Pe atunci, dogma era atât de imperioasă, încât nu suporta nicio conciliere, nicio nuanţă· Bunii catolici îi urmăreau cu insultele lor pe martirii protestanţi până în mijlocul flăcărilor·"

În 1546, umanistul Etienne Dolet este ars de viu în piaţa Maubert din Paris· Henric al II-lea trece de partea Bisericii, total incapabil să înţeleagă libertatea de gândire aflată în inima Reformei· Din toamna lui 1547, se creează în Parlament o nouă cameră, care judecă ereziile· Aceasta multiplică urmăririle împotriva reformaţilor· „Focul rugurilor îi mistuia în fiecare zi pe francezi, bărbaţi şi femei, copii, bătrâni din toate stările, preoţi sau mireni·"

Marea majoritate a hughenoţilor a îmbrăţişat doctrina calvinistă· Este alcătuită din călugări sau preoţi care reprezintă un cler de rând, exasperat de erorile Bisericii, din muncitori a căror condiţie se agravase, din sărăcimea în căutarea unei religii mai atente faţă de nevoile ei, dar şi din burghezi· Aşa cum observă Lucien Febvre, „acestei burghezii comerciale care, cunoscând ca Ulise moravurile multor oameni, extrăgea din experienţele ei schimbătoare sensul preţios al relativismului; acestei burghezii din tribunale şi birouri constituită solid în ierarhie; tuturor celor care, în fine, exercitând meserii precise, tehnici minuţioase, îşi ascundeau un spirit practic înclinat spre soluţii posibile, simple şi clare, le era necesară o religie pe măsură, rezonabil umană, care să le fie lumină şi, în acelaşi timp, sprijin·"

Mulţi nobili săraciţi sau ruinaţi se convertesc la protestantism· Pe la 1555, unii membri ai Parlamentului, acest loc al luptei celei mai hotărâte împotriva religiei reformate, se lasă atraşi de erezie·

Astfel, protestantismul a câştigat mult teren, încurajat de nişte circumstanţe culturale şi istorice care organizează lumea nouă a timpurilor moderne: „Abuzurile Bisericii romane, învăţământul mecanic al teologilor trăind rupţi de realitate, inventarea tiparului, eliberarea ideilor, o intoleranţă mutuală, ravagiile provocate de războaie şi de nenumărate invazii, o pace realizată prea în grabă, o criză economică şi o fiscalitate ruinătoare, greşelile şi slăbiciunile unui suveran care îşi încredinţează sceptrul câtorva favoriţi, învrăjbind noile feudalităţi unele împotriva altora, a fost nevoie de toate acestea pentru a ajunge într-o situaţie de neconceput odinioară în regatul cel mai centralizat din Occident".
Biserica Protestantă din Franţa îşi ţinea primul sinod la Paris în 1559, adoptând o profesiune de credinţă concepută de Calvin·

Dar nobilimea catolică grupată în spatele conetabilului Montmorency, al lui Fran<;ois de Guise şi al cardinalului de Lorena se opune calviniştilor conduşi de Bour- boni, Antoine, rege al Navarrei, de prinţul de Conde şi de amiralul de Coligny·

Catherine de Medicis, regentă la moartea lui Henric al II-lea, încearcă zadarnic să-i reconcilieze pe adversari, organizând un colocviu de teologi la Poissy. Curând, se dezlănţuie războiul civil, în ciuda edictului de pacificare de la Amboise, din 1569. Catherine de Medicis, după ce a încercat fără rezultat să-i menajeze şi să găsească în ei un sprijin împotriva partidei favorabile Spaniei şi a familiei Guise, devine adversara declarată a protestanţilor.

Situaţia se acutizează de o parte şi de cealaltă. Jeanne d'Albret, regină a Navarrei, îşi aduce fiul în partidul hughenot, amiralul de Coligny devenind singurul şef al partidului protestant. Ducele d'Anjou, Henri, fratele regelui Carol al IX-lea, seamănă derută printre protestanţi în bătălia de la Moncontour, pe 3 octombrie 1569. Amiralul Coligny contraatacă şi porneşte pe valea Rhonului în direcţia Parisului. Pe 8 august 1570, Catherine de Medi- cis semnează un armistiţiu, Edictul de la Saint-Germain-en-Laye sau Pacea Reginei, care acordă libertatea de conştiinţă şi de cult protestanţilor şi le cedează patru oraşe fortificate, printre care La Rochelle, pentru a le asigura securitatea. În plus, ea o oferă în căsătorie pe fiica sa Marguerite lui Henri de Bourbon, prinţ de Bearn, moştenitorul coroanei Navarrei. Se stabileşte o înţelegere între Coligny şi regele Carol al IX-lea. Amiralul pledează pentru un război împotriva Spaniei, căruia Catherine de Medicis i se opune.

Înfruntarea violentă dintre partidul protestanţilor şi cel al catolicilor, dintre Guise şi Coligny, ameninţă grav unitatea Franţei şi autoritatea regală. „Singură împotriva atâtor duşmani, ea nu vede decât o singură modalitate de a evita catastrofa supremă: Coligny să fie ucis de familia Guise, apoi aceştia din urmă de către răzbunătorii lui Coligny." Se pune la cale un întreg scenariu, legând creşterea pericolelor de o fatalitate care conjugă sexualitatea şi moartea.

După numeroase dificultăţi, căsătoria lui Henri de Navarra cu Marguerite de Franţa este în cele din urmă celebrată pe 18 august, căsătorie mixtă între un protestant şi o catolică. Departe de a aduce armonia, această căsătorie va acutiza pasiunile şi urile. Fiecare mimează bucuria, serbările se ţin lanţ, dar tensiunea sporeşte în acelaşi timp, partizanii celor două tabere măsurându-se cu dispreţ şi sfidându-se neîncetat.

Evenimentele se precipită. Familia Guise, cu sprijinul Catherinei de Medicis, organizează un atentat împotriva lui Coligny. Unul dintre oamenii lor de încredere, Maurevert, înarmat cu o archebuză, s-a postat la fereastra unei case situate pe strada Poulies, prin faţa căreia amiralul obişnuia să treacă la întoarcerea de la Luvru. În momentul în care acesta şi-a făcut apariţia pe stradă, au răsunat două focuri de armă, cei prezenţi intră în panică, dar amiralul, care, spre norocul lui, se aplecase chiar în acel moment să-şi potrivească un papuc, este rănit doar superficial.

Seniorii calvinişti cer răzbunare şi-i desemnează nominal pe vinovaţi, familia Guise. Catherine de Medicis, făcând un joc dublu, îşi declară cui vrea s-o asculte

indignarea. Carol al IX-lea îşi afirmă voinţa de a-i pedepsi pe vinovaţi şi ordonă gruparea hughenoţilor în jurul căpeteniei lor pentru a-i oferi un zid de operare viu. Tensiunea atinge apogeul, prin Paris se propagă zvonuri contradictorii: se anunţă un atac al lui Guise împotriva protestanţilor, apoi al protestanţilor împotriva susţinătorilor lui Guise. Spiritele se încing, invectivele izbucnesc din toate părţile, furia tună. Mecanismul fatalităţii şi-a ocupat locul.

Catherine de Medicis, care i-a împins pe susţinătorii lui Guise la atentat, ştie că jocul ei dublu va fi în curând descoperit. Regele care habar n-avea de toate manevrele mamei sale, ordonă o anchetă şi, paradox al istoriei, se vrea pentru moment un fervent apărător al protestanţilor.

Masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu

Să ne-o imaginăm pe Catherine de Medicis: personajele istoriei se dovedesc a fi întotdeauna propriii lor actori şi actorii realităţii, punând în scenă episoadele pe care le lasă în memoria oamenilor. Femeie matură, grasă, cu privirea tăioasă, mereu îmbrăcată în negru, mare amatoare de viclenii şi intrigi, necruţătoare, calculată, orbită de pasiunea puterii, Catherine nu dă înapoi din faţa niciunui mijloc. Pentru a-şi atinge scopurile, le obligă pe tinerele femei din suita ei să se prostitueze şi nu dispreţuieşte arma otrăvirii. Pentru detractorii ei, precum şi pentru victime este „Doamna Satan", „Doamna Viperă". Ea reprezintă o neliniştitoare figură de tragedie.

În acele zile de august 1572, Catherine spumegă şi rumegă gânduri negre, fiind convinsă că împrejurările conduc spre exilul ei, triumful lui Coligny şi al protestanţilor, precum şi spre riscul unor războaie fără sfârşit, chiar la răsturnarea de pe tron a fiului ei, Carol al IX-lea.

În dimineaţa sâmbetei de 23 august, în atmosfera Parisului pluteşte răzmeriţa, grea, încărcată de ură. Fanatismul şi propaganda şi-au îndeplinit misiunea, cuvântul a încins spiritele, le-a pregătit de masacru, s-au distribuit arme.

Pentru populaţia Parisului, majoritar catolică, protestanţii reprezintă complici ai lui Satan, a căror avere suspectă, urât mirositoare, este o insultă adusă sărăciei. Se pune în funcţiune iremediabilul, eternul ritual malefic de pogromuri şi de vânare a ţapului ispăşitor. Dacă propaganda catolică a partidului Guise cunoaşte un succes atât de facil se explică prin faptul că Parisul este populat de mii de vagabonzi, de cerşetori, de muncitori la limita mizeriei şi de tâlhari care sălăşluiesc în acea faimoasă curte a Miracolelor, unde nu-i deloc indicat să te aventurezi. Acest Paris al anului 1572 care, noaptea, se metamorfozează într-un loc întunecat şi periculos, lăsat pe seama violenţei şi a bandelor de răufăcători, a reglărilor de conturi şi asasinatelor, va fi decorul dramei.

Totuşi, să nu ne imaginăm că resortul tragediei este de ordinul unei fatalităţi stabilite cu mult timp înainte. Catherine ezită asupra cursului evenimentelor, în

vreme ce primele dezvăluiri legate de comanditarii atentatului împotriva lui Coligny şi complicitatea ei încep să apară·

De mai multe ori în discuţiile şi dezbaterile catolicilor, a apărut ideea, respinsă mereu până acum, de decapitare a partidului protestanţilor prin suprimarea căpeteniilor lui, adus fiind astfel în imposibilitatea de a mai reprezenta un pericol· Regina şovăie să-şi însuşească această idee, să cedeze tentaţiei, fiindcă, dacă ştie să se dovedească necruţătoare, nu se grăbeşte să ordone un masacru de mare amploare care să-i întineze numele·

Catherine de Medicis nu aşteaptă decât un pretext· Îi este furnizat din întâmplare în timpul unei mese luate la Tuileries, în seara de 23 august 1572, de un personaj secundar, domnul de Pardaillan, care, făcând caz de bravura lui de gentilom gascon, denunţă cu impetuozitate asasinatele lui Coligny, reclamă o răzbunare imediată şi răspândeşte ameninţări, luând-o direct pe regină în primire· Catherine a luat deja hotărârea: lupta va fi pe viaţă şi pe moarte· Coboară în grabă la rege, umbră neagră, strecurându-se prin lumina palidă a culoarelor, şi-şi joacă ultima carte: îi destăinue brutal fiului său care a fost implicaţia ei în atentatul împotriva lui Coligny· Lovitura e dură şi regele se clatină, în asemenea măsură noutatea îi răstoarnă certitudinile· Catherine nu se opreşte la acest prim asalt· Revelaţiei îi succede elocvenţa· Artistă în ale cuvântului, ea se lansează într-un discurs-fluviu şi-l adapă pe regele Carol al IX-lea cu minciuni, viclenii, informaţii şi pretexte false, împroşcându-i cu noroi pe protestanţi, după pofta inimii· Îl ameninţă pe rege, încearcă să-l sperie: protestanţii vor pune mâna pe putere pentru a se răzbuna, coroana va fi călcată în picioare, monarhul hăituit·· · Se impune, pentru a preîntâmpina soarta fatală care ameninţă coroana Franţei, exterminarea unei duzini de căpetenii care personifică partidul hughenot· Aceştia fiind morţi, protestanţii aveau să fie ţinuţi în frâu, catolicii reduşi la supunere, iar el, Carol al IX-lea, va deveni marele rege al Franţei de care istoria îşi va aduce aminte·

Catherine e o mare actriţă· Sub potopul de argumente, regele oscilează, dar nu cedează încă· Atunci, Catherine trece de la furie la lacrimi; ea nu se mai simte capabilă să ţină piept ameninţării iminente a protestanţilor împotriva tronului, vrea să lase totul baltă, fiind prea mult pentru ea· Vrea să se retragă în afara graniţelor Franţei·

Ajutată de Retz, fostul preceptor al lui Carol şi de alţi gentilomi, regina-mamă câştigă partida· Carol al IX-lea, hărţuit, înfrânt, într-un răcnet de neputinţă, sfârşeşte prin a şopti acel ordin definitiv şi înspăimântător: „Ei bine! pe moartea Domnului, fie! dar ucideţi-i pe toţi, să nu mai rămână niciunul ca să nu mi se reproşeze mai târziu“·

Răul este întotdeauna călăuzit de o fantasmă a eradicării, de purificarea ce impune suprimarea tuturor martorilor, a tuturor supravieţuitorilor a căror existenţă reprezintă mărturia unei greşeli împotriva umanităţii şi împotriva raţiunii·

Philippe Erlanger observă pe bună dreptate: „Un masacru este lipsit de sens, fiindcă (···) n-ar fi fost în stare să-i extermine pe toţi calvini ştii (trupele lor îşi aşază tabăra prin foburguri), dar va frânge unitatea franceză, perpetuând războiul civil, discreditân- du-l pe rege şi aducându-l în puterea unei facţiuni· Pe scurt, exceptând războiul cu străinii, masacrul avea să cauzeze toate relele, în ciuda eforturilor desfăşurate de regina-mamă vreme de treizeci de ani pentru a le evita·“ Răul, prin lipsa lui de măsură, decurge întotdeauna dintr-o reverie nihilistă·

Catherine de Medicis urcă în apartamentele sale, trimite după Guise şi întocmeşte o listă cu victime, dar nu are încă în minte un masacru generalizat· Totuşi, avea să fie un măcel de mare amploare cel care se organiza· Regina- mamă face apel la fostul comandant al jandarmeriei din Paris, Claude Marcel, un catolic fanatic, şi îi cere să adune grupele de partizani care vor veni să sprijine trupele şi miliţiile burgheze, în timp ce porţile oraşului vor fi închise· Pentru Claude Marcel, care nutreşte o veritabilă furie antiprotestantă, ocazia oferită îi convine de minune, indiferent care ar fi fost ordinele date·

Noaptea e calmă· Duminică, 24 august, ziua Sfântului Bartolomeu· Catherine de Medicis, împreună cu fiul ei, Henri d’Anjou, s-a sprijinit în coate la fereastra unei camere, care „făcea legătura dintre poarta Luvrului şi sala Jeu de paume“, dând spre „piaţa curţii de păsări“· Cum se întâmplă adesea, criminalul dă înapoi în ultimul moment de dinaintea îndeplinirii enormităţii planului său· Un foc de pistol a răsunat în liniştea nopţii de august ca o ultimă chemare la raţiune· Într-o tresărire de conştiinţă şi de groază, regina mamă dă înapoi· Imediat i se transmite ordinul lui Guise să nu „întreprindă nimic asupra amiralului, această comandă făcând să înceteze tot restul“· Dar de acum era prea târziu· Catherinei de Medicis i se aduce tragica veste: amiralul era mort·

Coligny se culcase la miezul nopţii, păzit de medicul Ambroise Pare, un pastor şi o gardă elveţiană· Spre orele patru ale dimineţii, Henri de Guise, ducele d’Aumale, M· d’Angoulşme şi zbirii lor grăbesc spre domiciliul lui şi cer să li se deschidă „în numele regelui“· Gentilomului de gardă îi vine greu să execute ordinul· De îndată, trupa dă năvală în casă şi trage în toate direcţiile· Amiralul, tresărind din somn, înţelege că avea să moară· În vreme ce pastorul spune o rugăciune, Coligny îi sfătuieşte insistent pe camarazii lui să scape şi-şi lasă sufletul în mâinile lui Dumnezeu, actor al unui destin tragic la care consimte·

„De multă vreme m-am pregătit să mor· Voi ceilalţi, salvaţi-vă, dacă este posibil, fiindcă nu veţi putea să-mi garantaţi viaţa· Îmi las sufletul milei Domnului·“ Uşa încăperii este forţată şi năvălesc spadasinii care străpung cu o ţepuşă pieptul amiralului· Corpul este aruncat pe fereastră şi se zdrobeşte la picioarele lui de Guise şi M· d’ Angoulşme· Acesta din urmă şterge faţa cadavrului plină de sânge ca să se asigure mai bine că este vorba de Coligny· Cadavrul este decapitat, iar capul adus la Luvru, în timp ce o mulţime de mizerabili incitaţi de crimă se aruncă

asupra rămăşiţelor amiralului, mutilân- du-le şi târându-le pe străzi până la malurile Senei, unde le atârnă de spânzurătoarea de la Montfaucon, celebrând bucuria barbară a sacrificiului.

Luvrul a devenit locul unui măcel fără milă: arcaşi şi elveţieni beţi îi scot din case pe seniorii protestanţi şi îi masacrează sistematic împreună cu servitorii lor, fie pe loc, fie în curte, unde sunt executaţi cu lovituri de suliţă. Cadavrele împânzesc palatul, curtea interioară a Luvrului s-a transformat în groapă comună. în apartamentele sale, Carol al IX-lea părea să-şi fi pierdut minţile, gesticulând fără rost. Îi convoacă pe Henri de Navarre şi pe Henri de Conde şi, cu un pumnal în mână, îi somează să-şi renege credinţa. Catherine de Medicis se vede obligată să se interpună ca regele să nu comită ireparabilul şi deschide calea spre atotputernicia partidului opus familiei Guise.

În Paris, dangătul clopotelor de la Saint-Germain-l'Auxerrois răsună din răsputeri de la ora patru dimineaţa. Pe străzi izbucnesc strigăte: „La arme! Ucideţi! Ucideţi!", „Trăiască Dumnezeu, trăiască regele!" Brassard umblă cu o banderolă albă pe braţ şi o cruce pe pălărie, partizanii Guise scotocesc Parisul, vânându-l până şi pe cel mai neînsemnat protestant. Crimă, masacru, măcel, toate se vor a fi metodice, „sângele şi moartea străbat străzile". Soldaţii se înverşunează asupra femeilor însărcinate. Jaf, tâlhării, reglări de conturi, toate se multiplică. Locuinţele negustorilor hughenoţi sunt pustiite de bogăţiile lor. Bijutierii şi şlefuitorii de pietre preţioase de pe Podul Notre-Dame, consideraţi eretici, sunt jefuiţi. Alţi comercianţi şi servitorii lor sunt aruncaţi pe fereastră sau în Sena. Doamna de Popincourt, soţia neguţătorului de pene al regelui, este aruncată în apă şi ucisă cu lovituri de pietre, trupul ei rămânând patru zile cu părul agăţat de pilonul unui pod.

Trecătorii se îngrămădesc pe cheiuri, insultând morţii. Cadavrele sunt dezbrăcate, iar casele prădate.

Într-o cavalcadă nebună, o sută de reformaţi reuşesc de bine, de rău să fugă din Paris, urmăriţi zadarnic de partizanii familiei Guise. Dar aproape trei mii de protestanţi vor fi ucişi în acea tragică noapte de 24 august 1572.

Răul are nevoie de garanţia morală a lui Dumnezeu. Un călugăr franciscan anunţă vestea cea bună: în Cimitirul Inocenţilor, tocmai a înflorit un păducel, „un mărăcine uscat şi mort, dă ramuri verzi şi face flori". Cerul, fără nicio îndoială, binecuvântează exterminarea ereticilor. Clopotele pariziene celebrează evenimentul şi sunetul lor vesel vine să se amestece cu zgomotul confuz al masacrului, pentru a justifica răul, pentru a celebra ceea ce noi am numi astăzi „o crimă împotriva umanităţii".

Capitolul 4

Inchiziţia

Inchiziţia îşi datorează numele procedurii inchizitoriale care permite cercetarea din oficiu a suspecţilor de către judecător. În numele Domnului şi pentru supremaţia binelui, aceasta va constitui una dintre instituţiile cele mai perverse imaginate de oameni, pentru a-şi satisface în mod legal cruzimea.

Inchiziţia în Languedoc

În aprilie 1233, o nouă jurisdicţie, denumită curând Inquisitio hereticae pravitatis, se extinde în regatul Franţei şi în regiunile învecinate. Tribunale de excepţie cu însărcinarea de a-i pedepsi pe inamicii credinţei prin aplicarea unei legislaţii precise se instituie în Avignon, Montpellier, Toulouse, Carcassonne. Fiecare tribunal este prezidat de doi judecători, dominicani sau franciscani, desemnaţi de superiorul ordinului lor. Pentru a judeca, aceştia dispun de numeroase texte pontificale şi curând de manuale, care devin veritabile tratate, cum ar fi Practica inquisitionis a inchizitorului din Toulouse, Bernard Gui (1324).

La tribunal, cuvântul avea să-şi găsească o nouă legitimitate pentru a aplica pedepse sau a trimite la moarte.

El decurge din aceeaşi logică malefică, ce instituie cuvântul în act, pentru a se ajunge la o nimicire simbolică a acuzatului.

Pe 27 iulie 1233, papa Grigorie al IX-lea dă misiunea arhiepiscopului de Vienne*, Etienne de Burnin, să extermine erezia din partea de sud Franţei. Doi fraţi desemnaţi de superiorul lor religios, Pierre Seila şi Guillaume Arnaud, devin primii inchizitori. Pierre Seila este unul dintre tovarăşii sfântului Dominique, cât despre Guillaume Arnaud, acesta se bucură de o mare autoritate printre dominicanii din Toulouse.

Aceştia vor pune la punct o justiţie de excepţie. Inchiziţia extinde dreptul de a depune mărturie la persoanele care erau excluse de justiţia obişnuită, moştenitoare a Codului lui Justinian, pentru apărarea drepturilor acuzatului: „duşmani capitali" care l-au mai prejudiciat pe acuzat, membrii familiei sau servitorii, excomunicaţi şi eretici. În plus, acuzaţii sunt privaţi de un avocat, iar martorii sunt audiaţi cu uşile închise. Procedura este devastatoare, autorizând orice derapaje şi reglări de conturi, provocând o suspiciune generală şi instituind delaţiunea ca instrument al justiţiei.

Dacă Pierre Seila rămâne la Toulouse, Guillaume Arnaud, aşa cum vor face şi alţi inchizitori, călătoreşte, vizitând localităţile Castelnaudary, Laurac, Saint-Martin- la-Lande, Gaja, Villefranche, Fanjeaux… pentru a-i descoperi pe eretici. Când un inchizitor, însoţit de notari şi de grefieri, se prezintă într-un oraş sau un

târg, el se instalează în palatul episcopal sau în mănăstirea dominicană. Teatrul Inchiziţiei se deschide printr-o predică care înfierează erezia şi proclamă un „timp de graţie“ limitat.

Localitate din sudul Franţei; a nu se confunda cu capitala Austriei (n.tr.).

la o săptămână când se vor putea prezenta spontan ereticii, chiar şi cei mai compromişi. Aceştia vor fi scutiţi de pedepsele grave şi vor scăpa fără a li se confisca averile, fără a fi închişi sau trimişi la moarte.

Intr-adevăr, anumiţi cetăţeni, pentru a evita neplăceri dintre cele mai rele, de frică sau din precauţie, se prezintă imediat, acuzându-se de greşeli împotriva religiei, precum acel morar pe nume Belcaire, care a recunoscut că păcătuise în faţa Domnului. Îşi mărturiseşte blasfemia: celor două femei venite să invoce protecţia lui Dumnezeu asupra morii lui, le-a răspuns că nimeni mai bine ca el n-ar putea să vegheze la bunul mers al acelei mori construite cu mâinile lui.

Plouă cu denunţuri. Acuzatul primeşte o citaţie scrisă, dacă nu a venit să se acuze spontan pe durata „timpului de graţie“. Apoi, trebuie să se prezinte în faţa tribunalului, unde este interogat în afara prezenţei martorilor şi fără a i se comunica învinuirile care apasă împotriva lui. Dacă greşelile sunt grave, este trimis la închisoare, şi asta cu atât mai uşor cu cât mărturisirea implică obligaţia de a-i denunţa pe coreligionari.

Inchizitorul este atotputernic, el singur fiind judecător, procuror şi magistrat de instrucţie. Nu există nici deliberări, nici consiliu, doar inchizitorul hotărând culpabilitatea celui aflat în prevenţie. Ajutoarele lui au misiunea de a extorca mărturisiri prin interogatorii riguroase. Practica inquisitionis a lui Bernard Gui furnizează modelul, monoton, implacabil al interogatoriului:

„…Acuzatul va fi întrebat dacă a văzut sau a cunoscut pe undeva unul sau mai mulţi eretici, ştiindu-i sau considerându-i după nume sau reputaţie; unde i-a văzut, de câte ori, cu cine şi când;
item, dacă a avut relaţii de familie cu ei, când şi cum, şi cine i le-a înlesnit;
item, dacă a primit la domiciliul său unul sau mai mulţi eretici, cine şi care; de către cine i-au fost aduşi; cât timp au rămas, cine i-a vizitat; cine i-a luat cu sine; unde au plecat;
item, dacă le-a ascultat predicile şi în ce constau acestea;
item, dacă i-a adorat, dacă a văzut alte persoane adorându-i sau făcându-le o plecăciune după moda eretică;
item, dacă a mâncat pâine binecuvântată cu ei şi în ce mod era binecuvântată acea pâine;
item, dacă a încheiat cu ei pactul convenensa; item, dacă i-a salutat sau a văzut alte persoane sa- lutându-i după moda eretică;
item, dacă a asistat la iniţierea vreunuia dintre ei; cum se face aceasta; care era numele ereticului sau ereticilor; persoanele prezente, unde se afla casa în care zăcea bolnavul etc.“

De la Inchiziţie la procesele staliniste, acelaşi mecanism acţionează, menit să ascundă acuzatului adevărul şi să-l oblige să debiteze aiurelile impuse de dramaturgia răului. Trebuie să joace rolul vinovatului. Procesele Inchiziţiei, ca mai târziu procesele staliniste, reprezintă mecanisme ale minciunii şi, prin aceasta, devin uneltele unei metafizici a crimei întemeiate pe denaturarea cuvântului.

Acuzaţii cei mai recalcitranţi sunt aruncaţi în carcere, de cele mai multe ori strâmte şi fără lumină, cu fiare la mâini şi la picioare, lipsiţi de apă şi hrană. În anumite cazuri, dacă acuzaţii sunt perseverenţi şi îndărătnici se aplică tortura. Acest procedeu nu-i permis de justiţia civilă decât în cazul crimelor grave, dar trebuie să subliniem faptul că justiţia ecleziastică este înclinată să recurgă la ea, cu condiţia să nu ducă la moarte, la mutilare sau la vărsare de sânge. Dacă acuzatul supus torturii face mărturisiri, el trebuie să le repete în faţa unui grefier, spunând că acestea sunt voluntare, sub ameninţarea de a fi din nou torturat. Dacă un acuzat este recalcitrant, poate fi supus interogatoriului ori de câte ori este necesar.

Inchiziţia parcă ar rostogoli un bulgăre de zăpadă: din declaraţii forţate în revelaţii silite, obţine cascade de nume, ceea ce antrenează o înmulţire a proceselor. Plouă cu pedepse. Cele mai puţin grave sunt penitenţele canonice, purtarea crucii, obligarea la pelerinaje, îndeplinirea operelor de binefacere, dar verdictele conduc şi la rug, deci la moarte.

În procedura „totalitară" a Inchiziţiei, fiecare este un culpabil potenţial. Mecanismul inchizitorial al minciunii creează realitatea culpabilităţii. Iar cei care denunţă acest mecanism reprezintă, evident, primii culpabili.

Astfel, la Toulouse, un locuitor dintr-un cartier mărginaş, Jean Tisseyre, care cutreieră străzile denunţând metodele Inchiziţiei este arestat de urgenţă: „Domnilor, ascultaţi-mă! Eu nu sunt eretic, fiindcă am o nevastă şi mă culc cu ea, am copii şi mănânc carne, mint, înjur şi sunt un bun creştin. Aşa că să nu daţi crezare niciunui cuvânt din ce se zice că nu aş crede în Dumnezeu. S-ar putea să vi se reproşeze acelaşi lucru şi vouă, aşa cum am păţit eu, pentru că blestemaţii ăştia vor să le vină de hac oamenilor cinstiţi şi să fure oraşul de la stăpânul lui" (G. Pelhisson, Chronicon).

În ciuda protestelor lui de fidelitate faţă de Biserica catolică, Tisseyre este condamnat la moarte, ceea ce provoacă o răzmeriţă populară. Întemniţat din nou, întâlneşte în închisorile Inchiziţiei adevăraţi perfecţi, a căror nobleţe a sufletului îl converteşte. El primeşte consolamentum, îşi confesează adeziunea la Biserica catară şi este ars pe rug împreună cu noii lui fraţi perfecţi.

Mecanismul minciunii a funcţionat din plin: a reuşit să convertească un catolic acuzat de erezie într-un eretic care revendică credinţa catară.

Guillaume Arnaud şi Pierre Seila instaurează o autentică teroare. La Cahors, organizează procese postume, exhumând şi arzând un mare număr de cadavre. La Moissac, sunt arse două sute zece persoane într-un gigantic rug.

Inchiziţia generează un climat de teroare care, fragilizând sufletele, distruge orice formă de rezistenţă. Merge şi mai departe în răul făcut umanităţii, fiindcă îi înjoseşte pe oameni. Şi dacă reprezintă o victorie asupra credinţei perfecţilor, distruge moral orice umanitate, dincolo de masacre şi crime. Cum scrie Zoe Oldenbourg: „Un popor poate să lupte pentru libertatea sa, dar un om care se în-treabă fără încetare dacă vecinul din faţă nu l-a denunţat cumva şi dacă n-ar face mai bine să meargă şi să se acuze el însuşi, decât să aştepte o convocare, este dezarmat din capul locului; fiindcă, pentru a lupta, are nevoie să fie susţinut de vecinul din faţă şi de oamenii din cartier."

Inchiziţia va suferi puţin câte puţin un proces de declin în secolele XIV-XV, pe măsură ce va progresa centralizarea statului şi se vor dezvolta instituţiile administrative. Vom putea asista în 1412 la acest spectacol inedit al unui inchizitor din Toulouse, arestat în locuinţa lui şi încarcerat în propria sa temniţă. Dar răul fusese făcut, putem spune, din nefericire.

Procesul Ioanei d'Arc

Dacă proiectul acestei istorii a răului constă în a sublinia puterea activă a cuvintelor, nu putem decât să evocăm personajul Ioana d'Arc, fiindcă viaţa ei înseamnă o istorie a cuvintelor în care răul vine să se amestece.

Legenda este cunoscută, totul începe prin glasuri, cele ale Arhanghelului Mihail, auzite de Ioana pe când avea doisprezece ani, în 1406. Ei îi revine misiunea, îi spun vocile, să-i alunge pe englezi din regat şi să-l încoroneze pe rege. Chiar de la început a trebuit eliminată o îndoială, lucru pe care îl va face şi umilul preot de Vaucouleurs şi câţiva episcopi şi teologi în cursul interogatoriilor: vocile auzite de Ioana nu erau cele ale demonului care îi turna baliverne.

Ioana eliberează Orleans-ul, asistă la încoronarea regelui Carol al VH-lea, restaurând astfel unitatea regatului. Este rănită la porţile Parisului, luată prizonieră la Compicgne. Ioana e deferită unui tribunal prezidat de Cauchon, episcop de Beauvais, licenţiat în drept canonic, doctor în teologie, ostil partidului Orleans-Armagnac care îl înconjoară şi îl susţine pe Carol al VH-lea.

Magistraţii Universităţii din Paris au cerut ca Ioana să fie înfăţişată înaintea unui tribunal al Inchiziţiei, fiindcă este „bănuită cu vehemenţă de mai multe crime care aduc a erezie". Dar, e mai convenabilă o judecată rapidă, fără a mai aştepta justiţia papei şi a inchizitorului. Aşa că Ioana va fi deferită unui tribunal de excepţie, supusă unei anchete în afara procedurilor normale. Juriul este compus din episcopi, doctori în credinţă, toţi impozanţi şi redutabili. Cauchon se înconjurase de nouăzeci şi cinci de teologi, ceea ce nu-i conform normelor. Inchizitorul este Jean Le Maître, reprezentantul local al inchizitorului general al regatului, Jean Graverend.

Ioana nu are niciun avocat care s-o apere şi, în acest proces, nu vor fi citaţi martori ai apărării. În numele Domnului, Ioana trebuie condamnată, imaginea ei întinată şi găsit un pretext pentru a o trimite la moarte.

Pierre Miquel remarcă pe bună dreptate: „Ioana nu este o prizonieră oarecare, ci un deţinut politic a cărui influenţă trebuie distrusă printr-un proces pentru erezie. De unde şi prezenţa obligatorie, impusă, a unui inchizitor al Credinţei."

Ioana e transferată la Rouen şi închisă în castelul Bouvreuil unde tribunalul şi-a ţinut şedinţele în şapte reprize. Tânăra este legată cu lanţuri de fier la glezne şi tratată fără menajamente.

Procesul de erezie este declanşat fără o anchetă prealabilă sau, mai degrabă, ancheta prealabilă realizată la Domremy şi Vaucouleurs îi este atât de favorabilă Ioanei d'Arc încât se renunţă la ea. Ioana este supusă unui potop de inepţii: bănuită de legături cu Diavolul pentru că purtase veşminte bărbăteşti, este nevoită să îmbrace o rochie pentru a primi împărtăşania. Bănuită în plus că îşi pierduse virginitatea care îi atestă „identitatea sfântă", trebuie să se supună unui control sexual.

Răul, şi acest proces lipsit de echitate fiind un exemplu perfect, se bazează doar pe cuvinte. Ioana trebuie să facă faţă unui asalt de întrebări care îi pun la îndoială misiunea, probitatea, care intenţionează să o diabolizeze. „Dacă spune adevărul, faptul e intolerabil. Dar cum ar putea să tacă dacă este interogată? I se pândesc cuvintele, acestea reprezentând singurul cap de acuzare posibil, îi sunt cântărite pe măsura minciunii. Se calculează mijloacele de a le întoarce împotriva ei." Cum de îndrăzneşte să afirme că se bucură de bunăvoinţa Domnului? Nu cumva este o vrăjitoare, ea care, la Domremy dădea târcoale sub arborele zânelor? Sfântul Mihail care i s-a arătat, nu cumva era în pielea goală? Sabia şi stindardul nu sunt oare talismane magice? Nu are asupra ei o mătrăgună? Cine este adevăratul papă?...

Ioana d'Arc se apără cu putere, iar uneori îşi bate joc de judecătorii ei. Episcopului care nu încetează să-i pretindă mereu alte jurăminte, îi răspunde: „Am jurat destul, ar trebui să fiţi mulţumit". Nu-i este teamă să sfideze tribunalul, replicând cu un glas ferm: „Într-adevăr, chiar dacă mi-aţi sfărâma oasele şi mi-aţi scoate sufletul din corp, tot n-aş putea să vă spun nimic mai mult. Şi dacă v-aş spune cu totul altceva, voi declara apoi că m-aţi silit prin forţă să o fac!" Ioana d'Arc face apel la papă: „îi voi răspunde tot ce va trebui să răspund".

Acuzaţiile de vrăjitorie cad de la sine şi trebuie să fie lăsate deoparte. Dar, cu toate acestea, Ioana este declarată eretică.

Pe 24 mai, sunt ridicate două estrade în cimitirul abaţiei din Saint-Ouen. Pe una s-au instalat Cauchon, cardinalul de Winchester şi o mulţime de clerici; pe cealaltă Ioana stă în picioare singură. De trei ori este somată să abjure. Acceptă în cele din urmă să repete formula de abjurare care îi este citită. Dar, dusă înapoi

în temniţă, din raţiuni obscure (o capcană?), îşi îmbracă din nou hainele bărbăteşti şi aminteşte iar de viziunile ei.

Ioana e condamnată ca recăzută în erezie şi predată autorităţilor civile pentru a fi arsă pe rug. Pe 30 mai 1432, în piaţa de mărfuri din Rouen rugul fusese ridicat. La ora nouă dimineaţa, Ioana este scoasă din închisoarea castelului Bouvreuil şi condusă spre locul supliciului. Opt sute de bărbaţi înarmaţi asigură un cordon care o desparte de mulţime. Ajunsă la faţa locului, Ioana, îmbrăcată într-o lungă tunică neagră, ţărănească, nu răspunde acuzaţiilor de erezie care îi sunt repetate. Cere o cruce, o sărută şi o strecoară sub haină. Călăul primeşte ordinul să dea foc rugului care este imediat cuprins de vâlvătăi. Cenuşa tinerei fete este aruncată în Sena.

Episcopul Cauchon, punând religia în slujba politicii, folosindu-se de un proces de erezie pentru a instala dinastia engleză în Franţa, a făcut uz de o maşinărie infer-nală de care se va folosi şi de care va abuza Inchiziţia spaniolă, de sinistră notorietate.

Inchiziţia în Spania

În 1478, regii catolici obţin de la papa Sixtus al IV-lea încuviinţarea de a desemna inchizitori, având ca misiune verificarea credinţei acelor noi creştini cunoscuţi sub numele de „conversos" de origine evreiască. Într-adevăr, mulţi evrei, pentru a scăpa de masacrele îndreptate împotriva lor se convertesc la creştinism, dar sinceritatea lor părea adesea îndoielnică autorităţilor ecleziastice. Din 1492, evreii sunt nevoiţi să aleagă între botez şi exil. În 1501, aceeaşi măsură este aplicată şi maurilor din regatul Grenadei, iar în 1502, aceasta se extinde la mudejarii din Castillia, Aragon şi Catalonia. De fapt, întreaga populaţie a Spaniei este creştină, dar Inchiziţia trebuie să fie în gardă pentru a-i supraveghea pe maurii convertiţi, pe moriscii şi maranii suspecţi că ar fi rămas fideli iudaismului. Tomas de Torquemada este primul inchizitor general (1485-1494) care a exersat o represiune nemiloasă, iar numele său este umbrit de o legendă neagră.

Inchiziţia spaniolă este în acelaşi timp un tribunal religios, dar şi un organism guvernamental spaniol. În fruntea ei se află un Consiliu suprem al cărui preşedinte, inchizitor general şi membri, sunt numiţi de rege.

Autoritatea sa se exercită prin intermediul a cincisprezece tribunale ale inchiziţiei locale. Fiecare tribunal este alcătuit din judecători sau „inchizitori", din „calificatori" cu misiunea de a da o calificare teologică crimelor împotriva credinţei, crime ce li se aduc la cunoştinţă de un procuror însărcinat cu acuzarea şi de „familiari", poliţie benevolă din care e de bonton să faci parte, dacă respectiva persoană provine din clasele elevate ale societăţii.

Inchiziţia spaniolă se înscrie într-o structură administrativă densă şi constituie o etapă în cariera sa pentru tânărul dintr-o familie bună care aspiră la putere, ceea ce am numi astăzi o înaltă funcţie publică. Semnificativ că, din cei cincizeci şi

şapte de inchizitori care îşi exercită funcţia la Toledo din 1482 până în 1598 nu face parte decât un singur dominican. Aşa cum observă Bartolome Bennassar: „Nu numai în funcţiile Bisericii se exercită talentele inchizitorilor noştri toledani: mulţi vor deveni magistraţi ai cancelariilor din Grenada şi Valladoid, iar trei, dintre ei, preşedinţi ai acestor înalte curţi (…). Astfel, de la sfârşitul secolului al XVI-lea, itinerarul politic al unui fiu dintr-o mare familie nobilă poate trece prin inchiziţie."

Vom regăsi aceste elemente şi mult mai târziu, în secolul al XX-lea: există o administraţie a răului. Şi acesta atrage după sine o banalitate care îi sporeşte perversitatea.

Sfântul tribunal are competenţe pentru tot ce apare ca o deviere de la credinţă: erezie, vrăjitorie, magie, „solicitare" (seducerea unui penitent de către confesorul său), blasfemie. Acesta instituie o veritabilă „pedagogie a fricii", potrivit expresiei istoricului Bartolome Bennassar, reprezintă un teatru al terorii. „Mărturisirea obţinută de bună voie sau prin forţă, pocăinţa publică, supunerea teatralizată, aceasta este schema Inchiziţiei, care atribuie fiecăruia un rol, un loc, o funcţie în societate. Este interzisă orice abatere, rugăciunea într-o altă limbă, o gândire diferită şi chiar visarea. Condiţionarea creştină nu lasă nicio breşă, nici cea mai mică fisură în temniţă. Implică o supraveghere continuă a sufletelor şi a trupurilor, şi pedepse pentru cea mai neînsemnată abatere."

Francisco Pena, când reeditează în 1578, actualizându-l, Manualul inchizitorilor redactat la sfârşitul secolului al XIV-lea de Nicolas Eymerich, scrie astfel: „Trebuie reamintit că prima finalitate a procesului şi a condamnării la moarte nu constă în salvarea sufletului acuzatului, ci în obţinerea binelui public şi în terorizarea poporului".

Astfel, Inchiziţia, în condiţiile în care vizează asigurarea domniei lui Dumnezeu pe pământ, înseamnă şi un instrument de dominare politică în măsură să oprime poporul şi să ofere regelui, în numele credinţei, o unealtă eficientă de centralizare şi constrângere.

Tortura reprezintă o unealtă a acestei terori, chiar dacă ea nu poate fi utilizată în afara oricăror reguli şi trebuie să fie exercitată proporţional cu gravitatea crimei presupuse. Una dintre torturile cele mai uzuale este garrucha, un scripete care manevrează o funie legată de încheieturile victimei. Aceasta este ridicată la o anumită înălţime şi apoi coborâtă în zguduiri succesive. O altă tortură este soca, o pâlnie dintr-o pânză prin care se toarnă apă în stomacul victimei.

Unii rezistă la tortură, alţii nu. În anii 1611-1612, două femei, mamă şi fiică, compar dinaintea tribunalului din Sevilla, acuzate că practică în secret religia iudaică, deşi se convertiseră. Prima, Anna Lopez, 45 de ani, a fost denunţată de nepotul ei. Este arestată pe 17 decembrie 1610, dar neagă orice acuzaţie, chiar şi sub tortură. Este eliberată. A doua, Maria Lopez, 22 de ani, arestată în aceeaşi zi, începe prin a nega vehement ceea ce i se reproşează. Dar timpul lucrează

împotriva ei. Aşteptând un copil, nu poate fi torturată decât după naştere. Trece prin încercări dure mai multe luni după arestare, iar, pe 15 februarie 1612, nu mai rezistă şi sfârşeşte prin a mărturisi tot ce a fost întrebată. Este condamnată la doi ani de închisoare, şase ani de surghiun şi pierderea averii.

Dar, dacă inchiziţia terorizează spiritele, faptul se datorează şi condamnărilor la moarte pe care le decretează într-un mare număr la începuturile ei, deşi mai târziu sentinţele se mai îmblânzesc. Astfel, înainte de 1530, în Valencia, din 1842 de persoane, 754 au fost trimise la moarte. Dar, după această dată, pedeapsa cu moartea va deveni excepţională.

Teroarea inspirată de Inchiziţie este cu atât mai radicală cu cât se propagă pretutindeni. Anumite pedepse aplicate, cum ar fi surghiunul, îl duc pe condamnat la ruină şi mizerie, altele, acuzându-l de infamie, capătă o greutate simbolică. Astfel, cineva putea fi condamnat să îmbrace de cum ieşea din casă un scm-benito, o tunică de culoare galbenă cu o cruce roşie pe ea.

Teroarea este întreţinută prin faptul că nimeni nu este la adăpost de vreo acuzare, cu atât mai mult cu cât motivele de întemniţare nu sunt întotdeauna divulgate. Într-adevăr, închisorile Inchiziţiei ţin în secret deţinuţi care nu ştiu ce anume li se impută, stau despărţiţi unii de alţii şi nu pot primi nicio vizită.

În toate acestea rezidă răul, în refuzul de a răspunde la o întrebare legitimă prin excelenţă, care fundamentează dreptul: „De ce eu?“ Dar Inchiziţia merge mai departe în incriminarea fiinţei umane. Vizează controlul limbajului, purificarea lui de orice blasfemie.

Dacă, dintre toate delictele, blasfemia este cel mai bine reprezentată în tribunalul de la Toledo între 1530 şi 1555, se explică prin faptul că Inchiziţia, ca orice instituţie totalitară, se agaţă mai întâi de limbaj, aşa cum a demonstrat atât de bine George Orwell în romanul său 1984.

A incrimina limbajul înseamnă a aduce atingere omului şi, prin el, umanităţii. Foarte adevărat că blasfemia pedepsită de Inchiziţie, de cele mai multe ori se reduce la un stereotip de limbaj: „Jur pe Dumnezeu“, „Pe viaţa lui Dumnezeu“, „Tot ce spun este la fel de adevărat ca şi cuvântul Domnului“... respectiv un proverb: „Totul îmi reuşeşte pe lumea asta, totul îmi va reuşi şi pe cealaltă“ etc. Aşa cum scrie Jean-Pierre Dedieu, „comisii întregi de calificatori nu mai sfârşesc să dezbată dacă un anume cuvânt nefericit este doar eronat, scandalos sau eretic, dacă merită calificarea de fals sau de real. Însă Inchiziţia este mereu prezentă, triind, infiltrând tot ce putea aduce a erezie, eliminând multe lucruri inofensive, retrăgând din circulaţie specimenele ideologice îndoielnice“ .

Aşa se face că arhivele din Toledo păstrează urma unei femei, Maria Diaz, prezentată la tribunal pentru o autodenunţare pe care i-a caligrafiat-o scribul public.

„Maria Diaz, soţia lui Juan Becceril, domiciliată în prezentul oraş, declar că în a doua zi de Rusaliile acestui an, am depus plângere injustiţie împotriva lui

Juan Aranda, care trăieşte la San Juan de los Caballeros· Unii mi-au cerut să-mi retrag plângerea· Dar din cauza furiei ce o resimţeam ca urmare a injuriilor ce mi le-a adus acest Juan Aranda, am răspuns: «Nu-mi mai pomeniţi de asta· Chiar dacă mi-ar porunci Dumnezeu n-aş face-o», fără să-mi dau seama ce ziceam· Şi dacă am greşit, îi cer Domnului Inchizitor să-mi dea o penitenţă mântuitoare· Iată de ce m-am prezentat în faţa lui·"

Maria Diaz, creştină convinsă,va beneficia de indulgenţa tribunalului inchizitorial: va fi condamnată să ceară o slujbă citită pe care va trebui să o asculte cu devoţiune recitând de trei ori Tatăl Nostru şi de trei ori Ave Maria întru cinstirea Sfintei Treimi·

Anecdota este plină de sensuri: în climatul de teroare instaurat de Inchiziţie, fiecare devine inchizitorul propriei persoane, supraveghindu-şi cu stricteţe limbajul şi mergând până a se denunţa, ca să evite o pedeapsă impusă de alţii· Acesta este răul, atingerea adusă subiectivităţii umane, atunci când teroarea apasă asupra conştiinţelor şi forţează limbajul· „A comite o crimă înseamnă a ucide subiectivitatea, a împiedica subiectivitatea să se exprime·"

Împotriva vrăjitoriei

Inchiziţia s-a legitimat dublând adesea acuzaţia de erezie cu cea de vrăjitorie· Făcând aceasta, reprezintă întotdeauna arma unui catolicism cuceritor care, aşa cum bine a demonstrat Robert Muchembeld, îşi intensifică „supunerea populaţiilor europene comune "· Din 1400 până în 1580, este elaborat un corp de doctrine, veritabil arsenal de represiune, care erijează vrăjitoarea într-o figură a Răului absolut şi ţese urzeala unui vast discurs demonologie·

Ereziile devin astfel o nouă ilustrare a rebeliunii împotriva lui Dumnezeu· „Numeroasele erezii din secolul al XV-lea furnizează cu precizie tiparul demonologie al viitoarei vrăjitorii satanice·" Prin urmare, plouă cu condamnări împotriva sectanţilor vaudois, care s-au răspândit în Italia de Nord, în sud-estul Franţei precum şi în Artois sau Flandra· Discipolii lui Pierre de Vaux care, în secolul al XH-lea fondase secta eretică a Săracilor din Lyon botezată vaudoise la moartea sa, impregnaţi de doctrinele maniheiste, propovăduiesc Evanghelia pe străzi şi în pieţele publice· Ei afirmă că orice om poate îndeplini funcţiile unui preot, recomandă insistent reforma moravurilor clerului, declanşând fulgerele Bisericii·

În 1420, la Douai, optsprezece membri ai unei mici secte alcătuite din doi clerici şi câţiva meseriaşi, la capătul unui proces condus de un inchizitor din ordinul fraţilor dominicani, sunt condamnaţi la pedepse severe pentru vauderie· Mulţi dintre ei ajung să fie arşi pe rug, în timp ce alţii sunt condamnaţi la diverse pedepse: închisoare pe viaţă, condamnare la pâine şi apă timp de cincisprezece ani, prestaţii în onoarea lui Dumnezeu şi a Bisericii·

Acest proces va contribui la punerea la punct a unui nou imaginar care deschide drumul spre cele mai cumplite represiuni. Mărturiile acuzaţiilor servesc de suport Inchiziţiei pentru a broda o nouă ficţiune. Reuniunile sectei (cunoscute sub termenul neutru de „sabat") ţinute în afara oraşului în secret şi în întuneric sunt considerate de inchizitori activităţi malefice şi cult al demonului.

Începând cu anii 1428-1430, mitul sabatului diabolic se instaurează progresiv, în timp ce acuzaţiile lansate de Inchiziţie alunecă de la „vauderie" (termen ce desemna pe atunci erezia în general) la vrăjitorie. Concomitent, sabatul capătă sensul nou de întrunire a vrăjitoarelor.

Mai precis, pe pământurile ducelui de Savoie-Piemont, Amedee al VH-lea, din care fac parte Savoie, Dauphine, Elveţia romandă actuală şi Italia de Nord-Vest, are loc această alunecare şi ia naştere o viziune din ce în ce mai satanică a vrăjitoriei.

În al cincilea volum din Fornicarius, redactat de Johann Nider între 1435 şi 1437, plecând de la mărturiile obţinute în procesele de inchiziţie, sunt conturate primele descrieri ale sabaturilor. Lucrarea evocă existenţa unei secte active în regiunea situată între Berna şi Lausanne, ai cărei membri se adună noaptea pentru a-l adora pe demon. În timpul acestor întruniri, participanţii îşi mănâncă propriii copii, după ce îi prepară, îi ucid pe nou-născuţii nebotezaţi şi fac din ei unguente, şefii sectei bând sângele sacrificaţilor.

Lucrările de demonologie, vulgarizatoare, ale acestui nou imaginar, se multiplică de-a lungul secolului al XV-lea până la apariţia, în 1487, a primului mare tratat de vânătoare a vrăjitoarelor, redactat de doi dominicani, Malleus Maleficarum, celebrul Ciocan al vrăjitoarelor. Autorii examinează 78 de probleme care permit elucidarea originilor şi dezvoltării „ereziei vrăjitoarelor", furnizând „ultimul remediu de exterminare a acestei erezii".

Clasificând crimele vrăjitoarelor şi pedepsele corespunzătoare, denunţând, ceea ce reprezintă o noutate, responsabilitatea femeilor în fenomenul vrăjitoriei, redactorii lucrării oferă inchizitorilor o armă de represiune eficientă împotriva ereziei. „în orice caz, nu este vorba de o pură coincidenţă de a-i vedea intonând aria represiunii împotriva vrăjitoarelor din acea regiune a Europei, cel mai mult marcată de erezie, în special de diversele devieri care acopereau pe atunci termenul de vauderie." încetul cu încetul datorită tiparului, lucrarea difuzează astfel noi obsesii şi un nou imaginar, cel al vrăjitorilor şi vrăjitoarelor dedaţi cultului demonic. Aceştia din urmă, după ce au servit în lupta împotriva ereziei, vor deveni pe de-a-ntregul şi pentru ei înşişi un obiect de persecuţie.

Capitolul 5

Jihadul împotriva Occidentului

Ideea de cruciadă vine în interacţiune cu cea a jihadu- lui predicat de islam ca o procedură esenţială în doctrina sa· Acest efect inversat al cruciadei ne poate permite să prezentăm altfel istoria răului·

Jihadul

Cu certitudine, cuvântul jihad are mai multe semnificaţii· El înseamnă „efortul depus pe calea Domnului", dar dacă există un jihad al inimii sau al limbii, mai există şi un jihad al spadei· Se cuvine să remarcăm faptul că jihadul nu face parte dintre cei „cinci stâlpi ai islamului" şi nu va fi codificat decât începând din secolul al IX-lea, când va fi necesară justificarea religioasă a cuceririlor arabe şi expansiunea musulmană· „Spre deosebire de creştinismul primitiv, islamul nu are, chiar de la origini, nicio reticenţă faţă de acţiunea războinică· Aceasta nu este condamnată nici de revelaţia coranică, nici de comportamentul real al fondatorului său·" Este ştiut, Mahomed a fost şi o căpetenie războinică, victorios lângă Medina, în 627, dar şi învingătorul tribului evreu Banou Qoraidza·

În Sunna, analizarea în scris a actelor şi cuvintelor Profetului, jihadul, dacă este luat în sensul lui general, are, de asemenea, o definiţie războinică· Combatanţii jihadului sunt convinşi că vor ajunge în paradis· Devenit martir, luptătorul are un rol de intermediere care îi permite să facă posibilă intrarea în paradis a şaptezeci de membri ai familiei lui·

Totuşi, Mahomed însuşi, e departe de a fi purtat un război sfânt generalizat, practicând, dimpotrivă, politici de alianţe cu triburile nemusulmane şi având adesea o atitudine de toleranţă, nouă şi remarcabilă pentru vremea aceea, faţă de alte religii ale Cărţii (chiar dacă aceasta este însoţită de măsuri discriminatorii, fiindcă nu sunt acordate aceleaşi drepturi credincioşilor şi nemusulmanilor)·

Doctrina războiului sfânt în Occident cu certitudine nu s-a hrănit din influenţa doctrinară a jihadului musulman· Mai curând ea s-a dezvoltat datorită imaginii caricaturale a islamului care se răspândeşte în Occident : religie belicoasă propovăduind un război necruţător în vederea exterminării creştinilor·

Istoria este malignă şi ştie să susţină anacronismele· Jihadul, cruciada, aceste cuvinte ni se păreau surghiunite pentru totdeauna într-un îndepărtat Ev Mediu, şi iată că doar în câţiva ani au devenit de maximă actualitate, ceea ce nimeni nu şi-ar fi putut imagina·

În istorie există rupturi, evenimente care vin să producă o cădere de durată şi să bulverseze în câteva momente viziunea noastră asupra lumii·

Data de 11 septembrie 2001 este una dintre aceste zile. Pentru prima oară, Statele Unite ajung victima unui act de război în centrul teritoriului lor. „Apocalips în inima Americii", titrează ziarul Liberation. Mai exact, este vorba de o dimensiune religioasă în acele imagini difuzate de televiziunile americane, care ne permit să asistăm în direct la prăbuşirea celor două turnuri ale World Trade Center din New York, lovite de avioane de linie deturnate şi pilotate de terorişti. La 8:45, un prim avion intră în unul dintre turnuri, deschizând o prăpastie largă în imobilul din care începe să iasă un fum gros. Optsprezece minute mai târziu, un al doilea avion loveşte şi celălalt turn. Pe străzile din Manhattan, pietoni plini de praf aleargă în toate direcţiile, trecătorii ţipă şi urlă, înnebuniţi, maşini ale poliţiei, camioane ale pompierilor trec în trombă cu sirenele declanşate, siluete, rămase pentru totdeauna necunoscute, se aruncă în gol prăbuşindu-se de-a lungul zidurilor celor două turnuri...

La ora 9:43, un al treilea avion intră în clădirea Pentagonului la Washington, deteriorând grav clădirea. Casa Albă este evacuată, apoi Departamentul de Stat. La ora 10, toate zborurile comerciale sunt anulate pe tot teritoriul Statelor Unite. La ora 9:55, turnul din sud al World Trade Center se prăbuşeşte. La mai puţin de jumătate de oră, turnul geamăn, cel din nord, cade şi el, ridicând un imens nor de praf care acoperă partea de jos a Manhattanului şi împrăştie tone de dărâmături în împrejurimi. Un fum gros înghite oraşul, în timp ce o ploaie de cenuşă se abate pe străzi. În aer pluteşte un miros de ars. Confuzia, panica ajung la paroxism. Războiul, apocalipsa par să fi lovit New Yorkul, care se goleşte lent de locuitori. Pe strada 52, a început exodul. În rânduri lungi, new- yorkezii se sprijină unii pe alţii, încearcă să ajungă pe jos la casele lor, luând-o pe podul Brooklyn sau pe podurile care duc spre New Jersey.

La ora 10:10, un Boeing se prăbuşeşte în vestul Pennsylvaniei, nu departe de Pittsburgh. Rebeliunea pasagerilor să fi împiedicat aparatul să-şi atingă obiectivul: Casa Albă?

America pare cuprinsă de haos, descumpănită, nevenindu-i să creadă. Ne aflăm în acest caz în faţa unui episod inedit al istoriei răului: nu numai că au pierit aproape trei mii de oameni nevinovaţi odată cu prăbuşirea turnurilor World Trade Center dar, de acum înainte, războiul va lua formele unui terorism generalizat, care, fără să se limiteze la câmpul de luptă, loveşte la întâmplare civilii.

Atacul asupra New Yorkului ne arată, într-adevăr, ce este războiul secolului al XX-lea. După cum scrie Andre Glucksmann: „Evenimentele de groază din 11 septembrie trebuie gândite în durata seculară a războiului modern. Atacul asupra civililor reprezintă o tendinţă gravă: 80% din morţii Primului Război Mondial sunt soldaţi; 50% în cazul celui de al doilea. Din 1945, 90% din vic- timile ucise sunt civili, femei, copii, bărbaţi neînarmaţi în special. Prioritatea o formează cei lipsiţi

de apărare: noii ucigaşi au principii· Paralel, demolarea obiectivelor simbolice, altădată excepţională (cum ar fi catedrala din Reims în 1914), a devenit acum regulă·“

În plus, evenimentul are loc în direct, retransmis de televiziunile din lumea întreagă· Răul, mediatizat, se realizează într-o pură teatralitate de groază, emblematică şi mută·

De acum înainte, Statele Unite nu mai sunt un teritoriu în siguranţă, care nu a mai cunoscut agresiuni din exterior din 1812· Au intrat în război· Dar acest război a fost declanşat fără un pretext prealabil· Timp de săptămâni întregi nu vor exista nici revendicări, nici explicaţii ale acestui act atribuit mişcării Al-Qaida (,,Baza“) şi lui Osama Bin Laden· Astfel încât evenimentul lăsând la o parte orice legătură cu lumea reală, devine parusie*, Apocalipsă, Cuvânt·

Al-Qaida a fost creată în Pakistan de Osama Bin Laden şi revendică un obiectiv religios: antrenarea lumii în jihad, dezvoltând noi războaie religioase şi conflictul civilizaţiilor, drag lui Samuel Huntington · Bin Laden, provenit dintr-o bună familie saudită şi foarte bogată, inginer de formaţie, născut în 1957, se află în graţiile regelui Fahd· Ar fi putut să ducă o viaţă liniştită de miliardar· Dar când Afganistanul este invadat de Armata Roşie, se angajează în rezistenţa împotriva ocupantului, în 1985 el înţelege că lupta contra sovieticilor poate căpăta o dimensiune planetară· Creează Al-Qaida, mişcare is- lamistă în mare parte susţinută de militanţii egipteni, mişcare care va duce o activitate de recrutare şi de instruire a combatanţilor din Afganistan·

În anii lui de partizanat, Bin Laden se impune ca un combatant valoros al lumii arabe· Când sovieticii părăsesc Afganistanul, se opune puterii saudite care intenţionează să retragă sprijinul combatanţilor afgani şi decide să continue jihadul, finanţându-l personal· În 1991, se exilează în Sudan, se întâlneşte cu şeicul al-Turabi, teoretician al islamismului, ce adaugă luptei spirituale o dimensiune politică internaţională, lucru care-l seduce pe Bin Laden· Dezvoltă organizaţia Al-Qaida al cărei scop va deveni, de acum înainte, montarea operaţiunilor antiamericane· Pentru a para o ameninţare cu expulzarea, părăseşte Sudanul în mai 1995 şi se stabileşte în Afganistan unde, în acelaşi timp, se înfiripă o nouă forţă, tali- banii· Aceşti soldaţi ai islamului se prezintă ca studenţi în teologie, călugări-soldaţi ai religiei sunnite inspirate de curentul de gândire deobandi, după numele unei facultăţi de teologie islamică din India, nu departe de Delhi·

Numeroase seminarii de talibani răspândite în Pakistan găzduiesc mii de studenţi· Şeful spiritual al talibanilor, mollahul Omar, ar fi studiat şi el într-unul din ele, seminarul de la Jamaa-i-Ulema-Islam, situat în apropiere de Karachi·

Mollahul Omar este un vechi comandant pachto care s-a distins eroic în războiul împotriva sovieticilor şi a cărui legendă a fost răspândită de talibani: aceştia povestesc că atunci când o schijă de obuz i-a intrat într-un ochi, Omar şi-ar fi smuls cu mâna lui schija pentru a evita o infecţie şi apoi şi-a şters sângele de

o moschee din Singesar. Mahomed i s-ar fi arătat în 1994 şi i-ar fi cerut să pună capăt abuzurilor unui magnat războinic local. Omar, ajutat de cincizeci de combatanţi, l-ar fi răsturnat pe tiran, împărţindu-i averea oamenilor simpli. Legenda poleită coexistă cu legenda neagră şi se află la baza începuturilor mişcării talibane. În mai puţin de trei ani, Mohamed Omar, Amir Ul-Momineen, conducătorul credincioşilor, controlează douăzeci din cele treizeci şi două de provincii din Afganistan.

În curând Kabulul cade în mâinile sale, în septembrie 1996. În zonele pe care le controlează, talibanii impun charia cea mai rigidă: lapidări, flagelări şi amputări, condamnări la moarte alcătuiesc lotul tradiţional al pedepselor aplicate. Orice semn de modernitate este respins: casetele video, magnetoscoapele, televizoarele sunt distruse, muzica occidentală este interzisă. Jocul, care perturbă calitatea credinţei, este prohibit. Femeile sunt reduse la o condiţie inferioară, întemniţate sub un burkcin prevăzut cu un grilaj care le permite să vadă cât de cât. Bărbaţii trebuie să poarte barbă de lungimea unei palme şi sunt constrânşi să frecventeze moscheele de cinci ori pe zi. Ordinea talibană domneşte în Afganistan, sprijinindu-se pe delaţiune şi teroare.

Bin Laden dispune de acum înainte de un loc care-l găzduieşte şi de unde va putea extinde lupta şi proclama sus şi tare jihadul: pe 23 august 1996, lansează un apel având ca titlu: „împotriva americanilor care ocupă Locurile Sfinte. Expulzaţi-i pe necredincioşi din peninsula arabă." Acest text, care face înconjurul lumii, reprezintă un îndemn la luptă împotriva imperialismului occidental, identificat cu o „cruciadă".

„Nu trebuie să vi se ascundă că poporul din Islam a suferit agresiuni, nedreptăţi care i-au fost impuse de alianţa sioniştilor şi cruciaţilor, precum şi de colaboratorii lor, până într-atât încât sângele musulman a fost vândut pe nimic, iar bunurile musulmanilor deveneau o pradă pentru duşmani. (…)

„Noi, eu şi grupul meu, am suferit nedreptăţile acestea. Am fost împiedicaţi să ne adresăm musulmanilor. Am fost urmăriţi în Pakistan, în Sudan şi în Afganistan, de unde şi această îndelungată absenţă a mea. Prin mila lui Allah, noi dispunem acum de o bază sigură în munţii înalţi Hindukuch, la Khorassan unde, datorită lui Allah, cea mai mare armată a necredincioşilor din lume (a URSS-ului) a fost distrusă, iar mitul superputerii spulberat, pe când mudjahedinii intonau Allah Akbar. Azi, chiar din aceşti munţi, muncim în vederea eliminării nedreptăţii impuse comunităţii musulmane de alianţa cruciaţilor şi a sioniştilor, mai ales după ocuparea pământului binecuvântat din împrejurimile Ierusalimului, după ocuparea drumului pe care a mers Profetul (fie ca Allah să-l binecuvânteze şi să-l miluiască) şi a pământului celor două Locuri sfinte. Îl rugăm pe Allah să ne ajute să câştigăm. El este Binefăcătorul nostru şi cel Atotputernic."

Oricărei cruciade sau anti-cruciade îi trebuie un act al cuvântului şi Bin Laden urmează întocmai această regulă. Înscrisul, transmis prin Internet, este de

data aceasta mai eficient decât pe cale orală, fiindcă vehiculează un imaginar pios şi legendar, pe deplin conţinut în imaginea unui Bin Laden slab şi ascetic cu privirea pătrunzătoare, capul înfăşurat în turban, cu un Kalaşnikov la îndemână. Bin Laden devine eroul unei istorii sfinte care, singur împotriva tuturor, organizează recucerirea Islamului din grotele şi munţii pierduţi ai Afganistanului.

Atentatele Al-Qaida împotriva intereselor americane şi ale aliaţilor lor se multiplică. Pe 7 august 1998, ambasadele americane din Kenya şi din Tanzania fac obiectul unor atentate care provoacă numeroşi morţi: pe 12 octombrie 2000, în portul Aden din Yemen, USS Code, un distrugător american, este avariat de o explozie care a făcut şaptesprezece morţi şi treizeci şi opt de răniţi. Pe 11 septembrie 2001, turnurile gemene ale World Trade Center de prăbuşesc. Pe 11 aprilie 2002, este organizat un atentat împotriva sinagogii din Djerba din Tunisia (nouăsprezece morţi dintre care doisprezece turişti germani), iar pe 8 mai 2002, un autobuz care transporta francezi angajaţi în construcţiile navale explodează la Karachi în Pakistan (paisprezece morţi, dintre care unsprezece francezi).

Pe 14 octombrie 2002, în Indonezia, explozia unei maşini capcană face măcel într-un bar-restaurant şi un cabaret din Bali, frecventate de numeroşi tineri turişti australieni. La Casablanca, pe 16 mai 2003, un atentat pustieşte casa franco-spaniolă. Pe 11 martie 2004, mai multe bombe explodează în apropierea gării din Atocha, în plin centrul Madridului, provocând moartea a nouăzeci şi două de persoane şi rănirea a peste o mie. Spania întreagă e stupefiată şi îngrozită.

Expunerea acestor atentate ar putea fi lungă şi deloc exhaustivă. Bin Laden a impus la acest început de secol mitul unui jihad distrugător, a unei contra-cruciade. A reînnoit pretextele răului, făcând uz de o nouă formă de terorism, terorismul kamikaze.

Islamiştii - luptători kamikaze

Se ştie că arma kamikaze (utilizată de japonezi în 1944, atunci când situaţia ţării lor se deteriorase grav) a revenit în actualitate servind un conflict din Orientul Apropiat, dar într-o logică diferită. Soldatul tradiţional intenţionează să-şi apere ţara şi aceasta rămâne şi astăzi motivaţia unui kamikaze japonez. Un kamikaze islamist, spre deosebire de un basaji iranian, care luptă împotriva unei armate inamice, este mai mult un nihilist. „Soldat al unui război «absolut» (în sensul lui Clausewitz), el se vrea, potrivit lui Andre Gluksmann, anihilator mai curând decât apărător. El acţionează pur şi simplu pentru distrugere." Reprezintă emblema acelei „fiinţe destinate morţii" caracterizate de Heidegger în Fiinţă şi timp - 1927. Un kamikaze nu înseamnă un om diferit, de neiertat şi de neînţeles, el este o reprezentare a noastră, cu care trebuie să ne confruntăm, punându-ne întrebarea: Cum de poate ajunge cineva să-şi vrea moartea pentru a ucide la întâmplare alţi oameni?

Hezbollahul este cel care a inaugurat în Orientul Mijlociu politica atentatelor sinucigaşe, când într-o zi de noiembrie 1982, un kamikaze face să explodeze un imobil din Tyr în Liban şi ucide şaptezeci şi şase de funcţionari din serviciile de securitate israeliene. În octombrie 1983, alte două atentate sinucigaşe provoacă moartea a 241 de militari americani şi a 58 de paraşutişti francezi.

Aceştia nu sunt tocmai kamikaze palestinieni. Potrivit lui Avishai Margalit, există în Palestina o pepinieră de civili din ce în ce mai numeroşi care se prezintă volun-tari pentru operaţiuni sinucigaşe, de unde îşi recrutează oamenii Hamasul sau Jihadul islamic, iar mai recent Brigada martirilor al-Aqsa. Se pare că recurgerea la practica atentatelor sinucigaşe este legată de evenimentele din 8 octombrie 1990, când, la ieşirea din moscheea al-Aqsa din Ierusalim, musulmanii au aruncat cu pietre împotriva poliţiei israeliene şi în evreii practicanţi care se rugau la Zidul Plângerii. Poliţia israeliană ucide optsprezece palestinieni, ripostând cu focuri de armă. Ca răspuns, Hamasul îndeamnă la jihad. Dar numai câţiva palestinieni încearcă să se răzbune individual. Unul dintre ei, Omar abu Sirhan, înarmat cu un cuţit de măcelar, după ce l-a văzut în vis pe Profet poruncindu-i să răzbune morţii de la moschee, înjunghie trei israeliţi. Hamasul va face imediat din el un erou, transformând aceste expediţii punitive în atentate sinucigaşe.

Din august 1993 până în august 2002, au fost comise de palestinieni 198 de atentate sinucigaşe împotriva unor ţinte israeliene, 136 provocând moartea agresorului şi victime civile în cea mai mare parte. Dar este momentul să deosebim atacurile sinucigaşe, în care combatanţii palestinieni lovesc în teritoriile ocupate, murind cu arma în mână, de atacurile „kamikaze" operate de bombe umane care explodează în autobuze ori cafenele din Ierusalim, Tel-Aviv sau în alte oraşe israeliene.

Bombele umane palestiniene utilizează pentru a se defini, expresia de „martir" (shahid), în măsura în care legea musulmană proscrie sinuciderea şi uciderea inocenţilor. Folosirea bombelor umane este revendicată de Hamas ca fiind un mod de apărare, recurgerea la „o armă atomică a săracului" care nu face deosebire, orice israelit fiind un ocupant şi un potenţial soldat.

„Noi ne-am angajat într-un război împotriva unei puteri de ocupaţie; religia şi legislaţia internaţională autorizează recurgerea la toate mijloacele pentru a rezista ocupanţilor; este vorba de măsuri de retorsiune faţă de crimele israeliţilor împotriva luptătorilor palestinieni şi a palestinienilor în general; a lovi în civili este singurul mijloc de care dispunem pentru a riposta sever împotriva unui adversar foarte puternic; israeliţii în general, colonii în particular, nu sunt civili."

Dacă luptătorii kamikaze au fost multă vreme doar bărbaţi, de puţină vreme se pot număra printre ei şi femeile.

Atentatele sinucigaşe se supun unui ritual. Multe săptămâni dinaintea atentatului, viitorul kamikaze îşi intensifică practica religioasă şi se consacră unor ritualuri de purificare. Apoi înregistrează o casetă în care îşi declară hotărârea,

teatralizându-şi actul printr-o justificare, adesea de ordinul răzbunării. Astfel, Mahmud Ahmed Marmash, celibatar de 21 de ani, autorul unui atentat sinucigaş din Netanya, în apropiere de Tel-Aviv, proclamă într-o înregistrare video cu puţin timp înainte de a-şi pierde viaţa:

„Vreau să răzbun sângele palestinienilor, mai ales sângele femeilor, al bătrânilor şi copiilor. Dar în special cel al pruncului Imam Hejjo, a cărui moarte m-a îndurerat până în adâncul inimii. Dedic actul meu de umilinţă credincioşilor islamului care admiră martirii şi acţionează pentru cauza lor."

La fel, în mai 2002, un tânăr de douăzeci de ani, Johad Titi, originar dintr-o tabără de refugiaţi din apropiere de Naplous, adună schijele unui obuz israelit care i-a ucis vărul, o căpetenie a secţiunii Fatah, într-un cheson cu trinitrotoluen şi provoacă o explozie ucigând o fetiţă israeliană şi pe bunica ei.

În acest caz crima vorbeşte de la sine. Atentatele sinucigaşe vizează mai puţin apărarea unei cauze, acestea reprezentând mai ales o răzbunare aproape individuală, ca răspuns la un fapt banal de umilire, tracasare (percheziţiile neîncetate de la punctele de control, reprimările, obligaţia de a face uneori ocoluri însemnând pierdere de timp pentru a merge la muncă sau la şcoală…) şi represiuni brutale.

Dincolo de justificarea sa religioasă sau politică, atentatul sinucigaş înseamnă o modalitate de dinamitare a istoriei, de zdrobire a realului. El se doreşte, într-o deflagraţie ucigaşă generalizată, un gen de apocalipsă a propriei persoane, un mijloc de bifurcare a istoriei reduse la impas. Procedând astfel, acesta este, în sensul practic al termenului, o crimă împotriva umanităţii de o violenţă fără asemănare, de o anvergură universală, fiindcă este ca şi cum ar rupe fiinţa umană în două. Permite explozia forţei răului pe care o gândire raţională încearcă s-o stăvilească. Nefericirea unui kamikaze incriminează întreaga umanitate.

Puterea răului pe care o adăpostim în noi înşine iese la iveală, iar acei kamikaze care proiectează avioane de linie asupra New Yorkului şi Washingtonului sunt purtătorii lui. Aceste acte de hiperterorism au o justificare dată de Al-Qaida, asupra căreia este inutil să mai revenim. Dar, dacă 11 septembrie a fost adesea perceput ca o dată ce inaugurează o eră nouă, se datorează faptului că ea semnează resurgenţa la lumina zilei a răului ca forţă şi principiu al istoriei. Aşa cum scrie Jean-Pierre Dupuy, noi am uitat de rău, iar el ne împrospătează memoria: „Am început această carte punând serios la îndoială ipoteza că orice credinţe religioase, chiar şi cele ale fanaticilor, ar putea avea o forţă cauzală suficientă pentru a explica actele teroriste de la 11 septembrie. Am propus să se recurgă la un alt principiu explicativ, forţa răului."

Binele împotriva răului

Răspunsul american la atentatele împotriva turnurilor gemene World Trade Center şi Pentagonului va fi un război împotriva Afganistanului, război care va înlătura regimul taliban din Kabul, apoi, în 2003, un război împotriva Irakului lui Saddam Hussein, promovat la rândul său geniu al răului şi un mare deţinător de arme de distrugere în masă, care ameninţă ordinea mondială·

Dar războiul purtat de Statele Unite nu înseamnă o simplă măsură de apărare· Începe să devină o cruciadă a binelui prin el însuşi, îndreptată împotriva răului, în numele Domnului şi a unei viziuni mesianice a rolului Americii în lume· Ceea ce, trebuie să remarcăm, nu-i tocmai nou: Ronald Reagan califica URSS ca fiind „imperiul Răului" ce trebuia să fie combătut cu orice preţ·

Fiindcă Bush guvernează cu „ajutorul lui Dumnezeu", titlul unicei lucrări pe care a scris-o· „America trebuie să conducă· Avem datoria de a da prosperităţii noastre un scop mai elevat, de pace, de libertate şi de speranţă· Noi alcătuim o mare naţiune de oameni buni şi iubitori· Şi, împreună, avem de îndeplinit o misiune·" Astfel, orice acţiune politică, orice act de război, chiar dacă ar avea în mod cert un sens geopolitic, nu va face altceva decât să se substituie voinţei lui Dumnezeu· Războiul împotriva terorismului islamist, împotriva lui Saddam Hussein, înseamnă un război în numele Domnului· Bush a inventat o nouă formă de cruciadă: nu se mai pune problema eliberării locurilor sfinte, ci a eliminării terorismului din lume· Imperialismul american care se opunea comunismului sovietic a cedat locul unui mesianism, o formă contemporană de cruciadă·

La un an după II septembrie, Casa Albă publică documentul care defineşte noua direcţie strategică a Statelor Unite, The National Security Strategy of the United States, în termeni de înfruntare între Bine şi Rău· „Este o confruntare între forţele binelui şi forţele răului, adică un scenariu scris cu anticipaţie, în care Statele Unite nu se îndoiesc de rezultatul luptei, chiar dacă aceasta se anunţă dificilă· (···) Astfel firul conducător al strategiei americane este cel al misiunii· America se învesteşte oarecum cu misiunea salvatoare a civilizaţiei occidentale· Nu din discernământ, ci din datorie· Pentru a duce la bun sfârşit această nouă cruciadă - care se succede luptei împotriva comunismului - Statele Unite acţionează în deplină libertate·"

Pentru a ne convinge, este destul să citim, de asemenea, Discursul asupra stării naţiunii ţinut de preşedintele american pe 28 ianuarie 2003:

„Libertatea pe care noi o apreciem, nu este un dar al Americii pentru lumea întreagă, ea este darul lui Dumnezeu făcut umanităţii· Noi, americanii, avem încre-dere în noi înşine· (···) Noi nu pretindem că cunoaştem toate căile Providenţei, totuşi putem crede în ea, punându-ne nădejdea în Dumnezeul iubitor aflat în spatele oricărei vieţi şi a întregii istorii· Să ne călăuzească acum· Fie ca Domnul să binecuvânteze mereu Statele Unite·" Cu certitudine, conjunctura este favorabilă, iar Bush se sprijină pe istoria naţiunii americane în care, chiar de le

începuturi, în discursul predicatorilor puritani, mitul noului Ierusalim acţionează din plin, ca şi cel al noului paradis instaurat pe Terra. Cuvântul Dumnezeu apare în Declaraţia de Independenţă din 1776. Chiar dacă Dumnezeul de care se prevalează americanii ţine mai mult de o religie civilă decât de una confesională, nu e mai puţin adevărat că tezele fundamentaliste propagate de teleevanghelişti sunt amplu difuzate în societatea americană. „Cu ocazia primului război din Golf, teleevangheliştii îl cotau pe Saddam ca fiind inspirat de însuşi Antihrist. Proiectul său de reconstruire a Babilonu- lui pe ruinele vechii cetăţi, capătă o încărcătură puternic simbolică pentru fundamentali ştii care văd încă în Babilon întruchiparea corupţiei şi a decadenţei." Acest nou mesianism american este însoţit de un cult al puterii asociat celui al vicleniei şi minciunii, a cărui teorie o face Robert Kagan în cartea sa Puterea şi slăbiciunea.

Din punct de vedere tehnologic şi militar, Statele Unite au devenit, potrivit expresiei lui Hubert Vedrine, o hi- perputere, al cărei buget militar este fără termen de comparaţie în întreaga lume. Dar această dominaţie tehnologică merge împreună cu o utilizare nestăvilită a propagandei şi a minciunii care vizează nu să denatureze realul, ci să-l inventeze. Dacă puterea tehnologică permite punerea altor baze ordinii economice şi politice a lumii, propaganda este utilizată ca modalitate de a crea din nou realitatea geopolitică. Ea a devenit forma politică a cuvântului care este maimuţărit şi comentat la infinit de teleevangheliştii americani. Pentru a convinge comunitatea internaţională să le urmeze într-un al doilea război în Irak, Statele Unite nu numai că au inventat poveşti, dar au şi crezut în ele. Fiindcă, atunci când puterea americană duce lipsă de informaţii pentru a-l acuza pe Saddam că este un pericol mondial, inventează dovezi, recurgând la un „birou de proiecte speciale" condus de neoconservatorul Abram Shulsky, însărcinat să furnizeze „informări bazate pe convingeri". Astfel, realul poate veni să verifice invenţiile discursului. Viclenia şi minciuna reprezintă manifestările hiperputerii americane care, dacă este economică şi militară, este în egală măsură verbală şi mediatică.

Deoarece forţa cuvântului nu se mai măsoară numai prin elocvenţa discursului. De acum înainte aceasta rezidă în amplificarea ei mediatică. Un canal de televiziune ca Fox News se înscrie într-o strategie a puterii care încearcă să reinventeze lumea. Nu ne mai aflăm în stadiul unei simple propagande de care uzează, pe tot parcursul secolului al XX-lea, statele totalitare. Ne aflăm într-o nouă epocă a falsului în care invenţia realului mediatizat substituie realul trăit.

Când Colin Powell, într-un moment de mare spectacol, încearcă în faţa televiziunilor din lumea întreagă să convingă Consiliul de Securitate al ONU că dispune de dovezi cum că Saddam posedă arme de distrugere în masă, el acţionează ca un evanghelizator care vrea să fie crezut: să fie crezut discursul Americii, să fie crezută metamorfoza realului în discurs.

Acest discurs al vicleniei este mai puţin o deghizare, cât o inventare a realităţii, este un fel de credo al autorităţilor.

Restul lumii trebuie să renunţe la orice raţiune şi să creadă pe cuvânt afirmaţiile avansate de Statele Unite. Iată de ce, retrospectiv, dovezile prezentate de Colin Powell au fost până la urmă atât de derizorii şi atât de puţin verosimile: tuburi de aluminiu fals destinate îmbogăţirii uraniului şi deci armelor nucleare, o imagine virtuală de semiremorcă pentru producerea armelor biologice şi chimice, care autorizează transformarea tuturor camioanelor irakiene în posibile laboratoare. Discursul este o adevărată prestigiditaţie.

În prezent am intrat în contextul unui nou război religios, care, dacă se sprijină pe vechile referinţe, îşi reînnoieşte totuşi procedurile. În mod ciudat, discursului unui jihad propovăduit de islamismul extremist al lui Bin Laden, îi răspunde ca un erou chemarea la cruciada binelui împotriva răului rostită de George W. Bush, amândoi deplasând situaţia geopolitică actuală spre o înfruntare religioasă a civilizaţiilor.

La fel de ciudat, toată istoria, datorită instantaneului şi puterii mass-media, a devenit un eveniment al cuvintelor, atunci când, unui discurs al lui Bush, îi răspunde infailibil o declaraţie a lui Bin Laden. Istoria răului se joacă în breşele săpate de cuvânt în minţile noastre.

PARTEA A DOUA
ÎN NUMELE DIAVOLULUI

Capitolul 1

Vrăjitoare şi posedate

Diavolul este însăşi justificarea răului· Este chiar legitimarea lui evidentă, naturală· Dacă răul este posibil, se explică prin existenţa unui diavol la originea creaţiei, al cărui efort, în întregime, aşa cum indică etimologia numelui său, constă în învrăjbirea oamenilor, în sfărâmarea unităţii divine· Instrumentele acestei divinizări sunt minciuna şi tentaţia· Dacă Diavolul poate fi marele Invrăjbitor, e numai pentru că debitează tot felul de basme oamenilor· Răul, am mai spus-o şi înainte, este mai presus de orice, un discurs· Minciuna diabolică reprezintă o chemare împotriva ordinii divine, un mijloc de fracturare a unităţii verbului care substituie Creaţiei mirajele iluziei, ale seducţiei, tentaţiei, dar şi ale transgresiunii· Diavolul este un maestru al cuvântului, antrenând în urma sa numeroşi discipoli, cum ar fi vrăjitorii şi vrăjitoarele care populează imaginarul occidental încă din secolul al XV-lea·

Cine este Diavolul?

Totuşi, cine este Diavolul? Fără îndoială, se naşte o dată cu preceptele lui Zoroastru (628-551 Î·Hr·) în Iran· În imnurile zoroastriene, *gâthâs*, se promovează existenţa a două spirite libere care trebuie să aleagă· Primul, Ahura Mazda, a făcut alegerea cea bună, veritabil prototip al „Bunului Dumnezeu" creştin· Al doilea, Ahriman, Angra Manyu, a făcut alegerea proastă· El ajunge zeul cel rău ai cărui discipoli sunt „însoţitorii minciunii", *dregvant*, cei rătăciţi din cauza minciunii sau druj· În urma lui Ahriman se grupează cohortele demonilor, Leviatan şi Rahab, demonii haosului, dar şi Lilith, prima femeie a lui Adam, care, sterilă fiind, bântuie noaptea ca să-şi răzbune reputaţia întinată de primul bărbat, invocând vrăjitoarele· Aşa cum remarcă Gerald Messadie, prin doctrina lui Zoroastru asistăm la „crearea până atunci nemaiîntâlnită a cuplului Dumnezeu-Diavol şi a unui dualism etic Bine-Rău, şi el inexistent până atunci" ·

Existenţa Diavolului vine să se îmbogăţească, în religia mesopotamiană, cu cea a păcatului· Diavolul ne minte pentru a ne împinge mai uşor în păcat· Două mituri, două istorii relatează asupra acestei predispoziţii umane de a se lăsa în voia păcatului·

În mitul lui „Nergal şi Ereshkigal", zeul din înalt, al verii şi al căldurii, Nergal, se căsătoreşte cu o zeiţă de jos, Ereshkigal, regină a frigului şi a morţilor. Simbolismul este limpede: lumea celor vii şi cea a morţilor se întrepătrund: răul, moartea se află în stare incipientă în omul viu. Sexualitatea este legată de moarte, conduce spre păcat, dacă nu cumva reprezintă ea însăşi păcatul. La originea răului există o misoginie cu rezonanţe asemănătoare în episodul biblic al ispitirii Evei, ca şi în procesele intentate vrăjitoarelor. „Noţiunea de Păcat originar şi-a găsit de pe acum locul, ca şi misoginia esenţială a religiilor revelate, toate derivate din sistemele patriarhale: sexualitatea este purtătoarea Greşelii, iar Ereshkigal ajunge repede prima seducătoare, strămoş al Evei, dar şi al lui Lilith, prima femeie cu adevărat a lui Adam."

Un alt mit mesopotamian povesteşte că bărbatul s-a născut din sângele unui vechi zeu, Kingu, devenit demon şi ucis de Marduk, fiindcă a pus la cale dezordinea şi învrăjbirea în Univers. Fiu al lui Kingu, omul are o natură malefică ce-l predispune să aplece urechea la toate minciunile.

De acum înainte, puterea Diavolului nu mai are limite. însuşi Iisus, retras în pustiu timp de patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi, este nevoit să sufere încercările Diavolului care se exercită prin cuvânt: „Dacă tu eşti Fiul lui Dumnezeu, fă ca aceste pietre să se preschimbe în pâine..." (Matei 4, 1-10)

Diavolul este strâns legat de rău, dar este cauza sau efectul răului? în timpul primelor patru secole de creştinism, conciliile vor încerca să răspundă la această întrebare. Relaţia dintre sexualitate şi rău va fi mai ales explorată, îmbogăţită printr-o teologie antifeministă care pregăteşte astfel violentele vânători de vrăjitoare.

In secolul al VH-lea, Isidor din Sevilla afirmă existenţa unor demoni, cunoscuţi sub numele de incubi, îngeri decăzuţi din cauza luxurii şi ai desfrâului care provoacă femeilor orgasme violente. Diavolul însuşi, când este reprezentat, capătă o aparenţă puternic sexualizată: el posedă un tors de bărbat şi partea dinapoi de ţap, care predispune la lubricitate. Conciliul de la Toledo, din 447, îl descrie ca pe o fiinţă mare şi neagră cu urechi de măgar, arborând un falus gros şi răspândind o duhoare sulfuroasă.

Poveştile cu fete tinere, respectiv cu călugăriţe violate de incubi se vor înmulţi fără încetare de acum înainte. Madeleine de la Croix, stareţă de Cordoba, cu o reputaţie bine stabilită de sfinţenie, va destăinui la spovedanie că „de la vârsta de doisprezece ani, se acupla cu incubii Balban şi Patonio, şi chiar cu un demon de o neruşinare cumplită, care i se arăta cu picioare de ţap, tors de bărbat şi un chip de faun".

Diavolul reprezintă un vector al imaginarului care structurează lumea medievală. Răul există doar pentru că el este mai întâi discurs. în desfăşurarea confesiunii şi a mărturiei (dar nu în cea a predicii invocatoare de Dumnezeu), cuvintele dau viaţă Diavolului şi demonilor săi, făcându-i să trăiască în intimitatea

oamenilor. Pentru a accede la o istorie a răului, trebuie să fie auzite acele voci murmurate, sfâşietoare, care şoptesc povestea nopţilor de sabat, de împerechere cu incubii. Astfel se introduce o dimensiune ascunsă, nocturnă şi ocultă în viaţa oamenilor, în timp ce răul devine faţa întunecată a realităţii.

Sabatul vrăjitoarelor

Aşa cum am văzut, începând cu secolul al XV-lea, apare o veritabilă ştiinţă a demonului, o demonologie elaborată de un catolicism cuceritor în vederea reprimării ereziei. Vrăjitori şi vrăjitoare vor deveni figuri ale Răului absolut care vizează terorizarea populaţiei. Treptat, „maşinaţiile diabolice care, până atunci nu erau decât superstiţii sau vise himerice, au devenit crime pasibile de pedeapsa cu moartea, la fel ca şi ereziile."

Pentru demonologi, vrăjitorii se recrutează din rândul ţăranilor chinuiţi de nenorociri din care gândesc că nu pot scăpa cu forţe proprii. Jean Bodin, în Demono- mcitiie, scrie că „ceea ce atrage nefericiţii spre prăpastia alunecoasă a pierzaniei şi spre consacrarea lui Satan, este o părere falsă a lor că Diavolul dă bogăţie săracilor, plăcere îndureraţilor, putere celor slabi, frumuseţe urâţilor, cunoaştere ignoranţilor, onoare dispreţuiţilor şi favoruri celor mari. Şi, cu toate acestea, se vede cu ochiul liber că nu există oameni mai mizerabili, mai ticăloşi şi mai urâţi, mai ignoranţi, mai hărţuiţi ca vrăjitorii..."

Dar vrăjitoarele sunt mai numeroase decât omologii lor masculini, iar din această cauză atrag împotriva lor un antifeminism violent şi fantasmele sexuale ale vremii. Aşa cum subliniază Robert Muchembeld, „medicii vedeau în femeie o creatură neterminată, un mascul incomplet, de unde şi fragilitatea ei, şi nestatornicia. lute la mânie, neruşinată, mincinoasă, superstiţioasă şi excitantă prin natura ei, potrivit unor numeroşi autori, nu era emoţionată decât de mişcările uterului, de unde i se trăgeau toate bolile, mai ales isteria. Femeia-uter purta în acelaşi timp în ea puterea de viaţă şi moarte. (...) în universul în alb şi negru al savanţilor, natura feminină apărea pe latura sumbră a operei Creatorului, mai apropiată de Diavol decât era bărbatul, mai bine inspirat de Dumnezeu" .

Arnaud Albertini notează astfel, că la ei, în primul sfert al secolului al XVI-lea dintre cei care fac meseria de vrăjitorie, „femeile sunt mai numeroase decât bărbaţii, mai ales cele bătrâne, urâte, care nu-şi mai găsesc iubiţi, şi chiar sunt dispreţuite de ei, devenind femei-vampir ale plăcerilor sexuale carnale de care ard". Vrăjitoarea prototip este, prin urmare, urâtă, respingătoare, rău mirositoare, fiindcă Diavolul îi interzice să se spele. Potrivit lui John Gaule, „fiecare femeie bătrână cu faţa brăzdată de riduri, sprâncene groase, buza superioară umbrită de mustaţă, un ochi saşiu, o voce ascuţită sau rea de gură, cu o pălărie pe cap, un fus în mână, o pisică sau un câine alături, nu numai că este suspectată, dar chiar lumea o consideră vrăjitoare" (Selected cases of con- science touching witches and witchcraft, 1646).

Dar, în schimbul pactului semnat cu Diavolul, aceasta posedă numeroase puteri: dintr-o simplă privire, poate îmbolnăvi copii şi vite, poate stârni vijelii, grindină şi furtuni, poate seca laptele vacilor, poate pregăti elixire de dragoste sau licori contraceptive. De regulă, ea participă la nopţile de sabat (a căror matrice, aşa cum am mai spus, pare să fi fost furnizată de reuniunile credincioşilor în jurul ritualurilor secrete practicate noaptea, ca cele de care fuseseră acuzaţi sectanţii vaudois). După cum scrie Michelet: „Sibyla prezicea soarta. Şi Vrăjitoarea o făcea."

Vrăjitoarea este mai întâi de toate cea care vorbeşte şi face din cuvânt o putere, enunţă formule magice, psalmodiază ritualuri, dă verdicte asupra destinului. După cum scrie Jeanne Favret-Saada, „în vrăjitorie, actul este verbul. (...) Vrăjitoarea înseamnă cuvânt, dar un cuvânt care este putere şi nu cunoaştere sau informaţie". Vrăjitoarea revelează partea noastră de umbră, partea nocturnă, malefică a existenţei noastre, şi, prin aceasta, face din cuvânt, chiar fără voia ei, un instrument al seducţiei. Aceasta este marea ei dibăcie: actriţă pentru ea însăşi, dar şi în cadrul proceselor de vrăjitorie, care antrenează un du-te-vino între spontaneitatea mărturiei şi rezervă, ea încearcă să-i ispitească pe judecători, dând formă şi cuvânt dorinţei noastre nemărturisite de transgresiune. Noaptea, toate libertăţile excesive sunt permise: sex, violenţă, crimă, sacrilegiu. Sabatul reprezintă faţa neagră şi răsturnată a lumii. Vrăjitoarea posedă arta întoarcerii pe dos, a răstălmăcirii.

Un poem al canonicului din Lausanne, Martin Le Franc, scris între 1440-1442 şi intitulat în mod amăgitor Campionul doamnelor, conţine prima descriere a adunărilor de vrăjitoare şi prima ilustrare manuscrisă a unor femei zburând pe cozi de mătură:

Pe un băţ ea se ducea călare să ia parte la reuniunea malefică o armată de zece mii de babe asistau acolo împreună.

Textul face, de asemenea, o descriere a sabatului: vrăjitoarele aduc un cult Diavolului sub întruchiparea unui ţap „căruia ele îi sărutau fără echivoc posteriorul în semn de obedienţă", învaţă şiretlicuri diabolice şi se dedau unor orgii nestăvilite. Chiar şi pe Ioana d'Arc judecătorii ei o vor întreba dacă are informaţii despre cele care „umblau în goană împreună cu zânele". La care ea a răspuns că nu are nicio experienţă a acestor practici, dar că a auzit vorbindu-se că astfel de „vrăjitorii" aveau loc joia.

Anumite mărturisiri pun şi mai bine în scenă imaginarul sabatului. Else de Meersburg este judecată la Lucerna pe la 1450. Ea recunoaşte la început că ştie să stăpânească artificiul care permite provocarea furtunilor de grindină, că invocă demonii şi a avut relaţii sexuale cu demonul Krutli, care avea înfăţişarea unei capre.

Curând, presată de întrebări, mărturiseşte şi alte îndeletniciri. Declară că joia, în tovărăşia altor femei, călăreşte câini (sau lupi) şi participă la turniruri

călare pe mături. Mai povesteşte că alte vrăjitoare, după ce dau cu o unsoare pe un băţ, îl încalecă şi îşi iau zborul în văzduh, chiar dacă, în ceea ce o priveşte, ei nu i s-a întâmplat niciodată.

În Tablou al nestatorniciei îngerilor răi şi al demonilor, în care se tratează amplu despre vrăjitori şi vrăjitoare (1612), judecătorul Pierre de Lancre face cunoscute numeroase alte depoziţii ale vrăjitoarelor. Nu toate vrăjitoarele sunt femei bătrâne şi urâte. Astfel, Mathilde de la Ralde, în vârstă de 28 de ani, mărturiseşte că a frecventat sabaturile de la zece ani. „Prima dată când a fost acolo, l-a văzut pe Diavol sub forma unui trunchi de copac, fără picioare, părând a fi într-un amvon, cu câteva forme de chipuri umane foarte tenebroase şi, de atunci, l-a văzut adesea în chip de bărbat, când roşu, când negru: l-a văzut de multe ori apropiind un fier încins de copiii care îi erau aduşi, dar nu ştie dacă îi însemna cu el sau nu. Nu l-a sărutat niciodată, de când a ajuns la maturitate şi nu-şi aminteşte dacă mai înainte l-ar fi sărutat: a văzut prea bine cum era adorat, fie îşi întindea obrazul să fie sărutat, fie posteriorul, aşa cum îi place lui cel mai mult. (…)“ Tânăra femeie mai recunoaşte apoi ce imensă plăcere a simţit asistând la sabat, în asemenea măsură Diavolul, mare seducător el însuşi, care ştie să convingă că teama de Infern este exagerată, îi satisface toate dorinţele. De altfel, ea mai dezvăluie faptul că a întâlnit un mare număr de preoţi, pastori, parohi şi alte personaje de rang important care se simt onoraţi să participe la astfel de adunări.

Marie d'Aspilcouette, în vârstă de 19 ani, povesteşte şi ea că frecventase sabaturile de la şapte ani, când i-a apărut Diavolul având înfăţişarea unui ţap, căruia a trebuit să-i sărute partea dinapoi. În aceste sabaturi, spune ea, participanţii fac dragoste în deplină libertate, fabricând otrăvuri pe bază de broaşte, în timp ce anumite vrăjitoare plutesc prin văzduh ca să stârnească furtuni care izbucnesc foarte departe de ţara ei bască natală: „Le-a văzut pe vrăjitoare plecând de la sabat în zbor prin aer în cârduri, iar la întoarcere pălăvrăgind foarte bucuroase că iscaseră furtună pe mare spre Terra Nova şi făcuseră călătoria în două sau trei ore, fiind călăuzite de Diavolul în persoană, care avea înfăţişarea unui băiat de cincisprezece ani“. Tânăra a declarat că asistase şi la transformarea vrăjitoarelor în „mai multe soiuri de animale ca să-i sperie pe drumeţii întâlniţi în cale“.

Participarea la sabat implică acceptarea relaţiilor sexuale cu un demon, despre a cărui virilitate pomenesc toate mărturiile vrăjitoarelor, cum ar fi cele adunate de Pierre de Lancre în Tabloul nestatorniciei:

„Jeannette d'Abaldie, în vârstă de şaisprezece ani, spune că aceste împerecheri oferă doar neplăceri. Ba mai mult, declară că atunci când Diavolul le cunoaşte carnal, vrăjitoarele suferă o durere îngrozitoare, le-a auzit ea ţipând şi, după terminarea actului, le-a văzut întorcându-se la sabat pline de sânge, plângându-se de durerile provocate de membrul Diavolului făcut din solzi ca de

peşte, care se strâng când intră şi se zbârlesc şi înţeapă la ieşire: iată de ce ele se feresc de asemenea întâlniri. Fiindcă membrul Diavolului, dacă este întins, are o lungime de 18,3 m, dar el îl ţine răsucit şi încolăcit ca pe un şarpe." Marguerite, o tânără din Sare, susţine că „Diavolul, fie că are înfăţişare de om sau că arată ca un ţap, are întotdeauna un membru de catâr, alegând să-l imite pe cel al animalului cel mai bine dotat; îl are lung şi gros ca braţul; că, atunci când vrea să cunoască vreo fată sau femeie la sabat, aşa cum se întâmplă aproape la toate adunările, face să apară o formă de pat din mătase, pe care se preface că le culcă, că ele nu simt nicio neplăcere (…); şi că el nu apare niciodată la sabat acţionând cumva şi nu are mereu instrumentul afară, de o formă şi mărime aşa de frumoasă".

Ocaziile de sabat sunt numeroase de-a lungul anului, dar cel mai cunoscut dintre ele este cel din noaptea de dinaintea zilei de 1 mai, faimoasa noapte a Walpurgiei, în care se adună vrăjitori şi vrăjitoare într-un mare sabat imortalizat în Faust de Goethe: „O sută de focuri ard în cerc: se dansează, se pălăvrăgeşte, se pregătesc bucate, se bea şi se face dragoste; spune-mi acum unde ai găsi ceva mai plăcut", exclamă Mefisto.

Depoziţiile vrăjitoarelor conduc spre o agitaţie a imaginarului prin eliberarea dorinţei care vine să creeze o realitate inversată şi nocturnă.

Vrăjitoarea este marea eliberatoare a inconştientului, iar răul despre care ea spune că îl poate provoca nu reprezintă nimic altceva decât suma fantasmelor pe care le refulează o epocă, metamorfoza fricii în dorinţă.

Ea revelează o epocă dominată de sexualitate şi dorinţă, dar, de asemenea, mai radical, cufundă din nou umanitatea în reveriile arhaice pe care a încercat să le dea uitării. Prin relatările sabatului, ne povesteşte călătoria în lumea de dincolo care este poate matricea istoriei şi miturilor.

Istoricul Carlo Ginzburg notează pe bună dreptate: „în schimb, este asigurată asemănarea profundă care leagă miturile regăsite mai târziu, confluente, în sabat. Acest nucleu narativ elementar a însoţit umanitatea timp de milenii. (…) Cum se explică această permanenţă? Răspunsul este poate simplu. A povesti înseamnă a vorbi aici şi acum cu o autoritate datorată faptului de a fi fost (într-un mod literal sau metaforic) acolo, în momentul respectiv.

În participarea la lumea celor vii şi a celor morţi, în sfera vizibilului şi a invizibilului, am recunoscut de pe acum o trăsătură distinctivă a speciei umane. Ceea ce am încercat să analizăm aici nu este o povestire printre atâtea altele, ci matricea tuturor povestirilor posibile."

Ni se oferă astfel o pistă de reflecţii, susceptibilă să ne permită o mai bună delimitare a originii antropologice a povestirilor omeneşti: spaima de rău, furnizoare de fabule, se confundă cu cea faţă de moarte, inventatoare a lumii de dincolo, pentru a suscita mai bine dorinţa noastră de cuvinte.

Posedatele

Marca diavolului este cuvântul. Cel Rău fiind viclean, deghizează şi înlocuieşte adevărul, ajungând să-şi substituie cuvântul celui al fiinţelor umane. E un hoţ de cuvinte, un violator al trupului şi al limbajului, care posedă femei şi vrăjitoare. Cu Diavolul, limbajul a devenit chiar locul plăcerii şi al transgresiunii sexuale. A viola nu înseamnă numai a poseda trupul unei femei, ci a-i poseda şi limbajul sau, dacă preferaţi, a-i poseda trupul prin intermediul limbajului său. Dar, aşa cum indică chiar termenul de posesiune, mai întâi este vorba de sexualitate: a fi posedat înseamnă să-l ai pe demon în corp, în toate sensurile acestei expresii.

Prin cazurile de posedare, se regăsesc deci atributele sexuale ale Diavolului despre care menţionează depoziţiile vrăjitoarelor. Prin fenomenele de posedare, sabatul se metamorfozează într-un teatru al cuvântului şi al trupului convulsionate. Astfel, pentru abatele Ribet, „posedare înseamnă invadarea de către demon a trupului unui om viu, de ale cărui organe dispune în numele şi după bunul său plac, de parcă acest trup ar fi devenit al lui. în actul posesiunii, demonul se introduce şi rămâne în interiorul corpului pe care îl chinuie, acţionează în el, dispunând ca un stăpân şi tratându-l ca pe o proprietate a sa".

Ritualul roman din textul intitulat „De exorcisandis obsessis a daemonio" destinat exorciştilor enumeră astfel semnele posesiunii:

„Semnele prezenţei demonului sunt următoarele: vorbirea unei limbi necunoscute, folosind mai multe cuvinte din această limbă sau putinţa de a-l înţelege pe cel care o vorbeşte; descoperirea celor petrecute la distanţă sau ascunse; desfăşurarea unor forţe disproporţionate faţă de vârsta sau starea naturală a subiectului şi alte lucruri de acelaşi gen. Iar când aceste semne se acumulează, acestea constituie o dovadă şi mai puternică."

Istoria este jalonată de numeroase cazuri de posesiune. În 1566, Nicole Aubry, o tânără măritată la 16 ani, pretinde că este posedată de Belzebut, iar trupul ei devine un teatru al metamorfozelor, o gură deschisă care râgâie cuvintele demonului. Ea ajunge „groasă, umflată ca o butie, deschizând adesea în aşa hal gura încât cei din preajma ei îi vedeau fundul stomacului". în actul posesiunii, răul devine cuvântul pur care deformează trupul pentru a desfigura mai bine Creaţia. Acest teatru al verbului este constrâns de un alt teatru al cuvântului, şedinţa de exorcism. în faţa unei mulţimi de douăzeci de mii de persoane, episcopul de Laon prezidează nouă şedinţe de exorcism care îl vor sili în cele din urmă pe demon s-o restituie şi s-o elibereze pe tânăra fată.

Unul dintre cazurile cele mai cunoscute de posedare este cel care cuprinde într-un cuvânt de nebunie mănăstirea ursulinelor din Loudun în secolul al XVII-lea. Urbain Grandier, strălucit elev al iezuiţilor, ocupă la douăzeci şi şapte de ani parohia din Loudun. Frumos, seducător, atrage pe de o parte favorurile femeilor, iar pe de alta ura călugărilor. Una dintre numeroasele lui metrese, Philippa Trincant, fiica unui procuror al regelui, rămâne însărcinată, ceea ce-i atrage oprobriul publicului cu vederi conservatoare din oraş. Dar Grandier a şi uitat de

ea, îndrăgostindu-se de Madeleine de Brou căreia nu ezită să-i propună căsătoria, redactând cu acea ocazie un Tratat de celibat al preoţilor, perfect eretic.

Urbain Grandier s-a plasat în postura seducătorului care sfidează regulile, bunele moravuri şi autorităţile. Spectacolul oferit de el, poveştile care circulă pe seama lui, trezesc un viu interes ursulinelor din Loudun şi maicii lor superioară, Jeanne des Anges.

Mănăstirea, pierzându-şi confesorul, îi solicită lui Grandier să ocupe postul vacant. Dar acesta refuză oferta, poate fiind împiedicat de metresa lui, Madeleine de Brou. Din răzbunare şi de necaz, Jeanne des Anges numeşte confesor un alt preot, duşman înverşunat al lui Grandier, care fusese în proces cu el.

De acum înainte totul este pus la punct pentru un spectacol în care Diavolul îşi va da întreaga măsură. Ursulinele încep să debiteze tot felul de poveşti, afirmă că Urbain Grandier vine să le viziteze pe timp de noapte, că se simt pipăite şi că s-au descoperit chiar în grădina mănăstirii, trei ramuri de păducel, urme neîndoioase ale unui ritual magic. Jeanne des Anges relatează în ceea ce o priveşte, că noaptea, când se află în camera ei, îl vede apărând pe Grandier care încearcă s-o seducă, declarân- du-se posedată de mai mulţi demoni. In Autobiografie face următoarele precizări:

„Aveam deci şapte demoni în corp, căpetenia lor fiind Asmodeu: lucra continuu în mine, atât în imaginaţie, cât şi în spirit pe care-l copleşeşte cu lucruri dezonorante. Pudoarea mă împiedică să le descriu particularităţile, fiindcă sunt bizare. Adesea, acest spirit păcătos mi se prezenta în forme oribile şi, dacă vedea că eu nu gustam plăcerea cu ajutorul graţiei divine, mă bătea cu o asemenea violenţă, că adesea eram plină de vânătăi."

Lui Grandier i se atribuie treptat rolul de mare seducător diabolic, în vreme ce abatele Mignon o face pe exorcistul. Pe 12 octombrie 1632, diavolii, care se exprimă prin intermediul ursulinelor, încep să-l acuze, într-o latină de bucătărie plină de solecisme, pe Urbain Grandier că vrea să posede întreaga mănăstire, practicând vrăji şi farmece. Călugăriţele sunt sechestrate. Baronul de Laudermont trimis la faţa locului de cardinalul Richelieu, îmbrobodit curând de duşmanii lui Urbain Grandier, îl arestează şi îl încarcerează la Angers, în 1633.

Sunt desemnaţi noi exorcişti care, prin somaţii solemne, rugăciuni, cuvinte şi închinăciuni, în scene isterice de ţipete şi convulsii, încearcă să alunge „spiritele necurate" din trupul maicii superioare. Ritualul este cunoscut. Exorcistul îl someaza pe demon să-şi spună numele („Îţi ordon să-mi spui numele tău, ziua şi ora ieşirii, prin câteva semne... şi să nu te mai legi în niciun fel de această creatură a lui Dumnezeu, nici de cele care o înconjoară sau de bunurile lor!") şi să se supună lui Iisus Hristos în rugăciunea de exorcizare propriu-zisă: *Exorcizo te, immundissime spiritus...* („te exorcizez pe tine cel mai necurat spirit").

O interpretare psihanalitică ar fi suficientă pentru a-l desemna pe cel rău în cazurile de posedare: este de fapt vorba, pentru a se debarasa de el, să fie numit

spiritul necurat care excită trupul şi bulversează cuvântul: dorinţa sexuală. Iată ce, într-o manieră teatrală, declară posedaţii: nu există posedare, ci dorinţă, suntem posedaţi de sex care este rău (sau Răul), iar jocul convulsionat al trupului îşi strigă refuzul castrării. Dintotdeauna, demonii n-au fost altceva decât îmbrânceli spre orgasm.

De bine, de rău, la sfârşitul unor şedinţe penibile, exorciştii reuşesc să-i expulzeze din trupul maicii superioare pe demonii Asmodeu, Aman şi Gresii. Dar convulsiile se reiau şi Jeanne des Anges pare a fi din nou posedată. La scurtă vreme, mănăstirea din Loudun se transformă într-o vastă scenă de teatru, unde, în faţa unui popor din ce în ce mai numeros, maicile oferă spectacolul convulsiilor şi ţopăielilor, al cuvintelor delirante, blasfemiatoare şi obscene.

Pe 23 iunie 1634, acuzarea pretinde să fi găsit la domiciliul lui Grandier pacte diabolice. Acesta este invitat pentru a infirma orice cârdăşie cu demonii să le exorcizeze pe călugăriţe. Dă greş. Grandier suportă tortura bocancului, apoi este condamnat la moarte. Pe 18 august 1634, Urbain Grandier, ras complet, fiindcă autorităţile se înverşunează să găsească pe trupul lui semne diabolice, incapabil să se mai ţină pe picioare, este condus într-o cotigă la locul supliciului. Este aşezat pe un scaun de fier şi, înainte de a izbuti călăul să-l strângă de gât, capucinii dau foc rugului.

Cu toate acestea, delirul sexual al maicii superioare nu încetează. Ea pretinde acum că este posedată de Isacaaron, demonul necurăţiei. Îl convinge pe un medic protestant că demonul a lăsat-o însărcinată, îşi declară stigmatizarea şi moare jucând rolul unei sfinte, pe 29 ianuarie 1665.

Răul este făcut în numele Diavolului. Dar despre ce rău este vorba? De un rău comis în numele demonului sau de răul făcut femeilor a căror sexualitate este reprimată, fiind obsedate de dorinţa posesiunii? Adesea, marca Diavolului nu este acolo unde pretindem că o găsim.

Capitolul 2

Frumuseţea Diavolului

Dacă vrăjitoarele şi posedatele sunt mai mult victime decât vinovate, există un rău făcut de fascinaţia exercitată de frumuseţea Diavolului. În chestiunile de vrăjitorie sau posesiune, Diavolul inspiră frică mai mult decât orice altceva. Terorizează, înspăimântă, face rău, este respingător, dar Diavolul ştie să se arate şi într-o altă lumină. Când încetează să se mai prezinte sub înfăţişarea unui ţap lubric, ştie să-şi găsească aspectul exterior seducător al acelui prinţ al tenebrelor, primul şi cel mai frumos dintre îngeri înainte de a se prăbuşi în abis, învins fiind de Arhanghelul Mihail. El ştie să fie din nou Lucifer, „purtătorul de lumină“ care a declanşat revolta împotriva lui Dumnezeu: „Ridica-mă-voi la ceruri şi mai presus

de stelele Dumnezeului celui puternic voi aşeza jilţul meu (…) şi asemenea cu cel Preaînalt voi fi" (Isaia 14, 13-14).

Ştie să fie seducătorul care antrenează în urma lui suflete inocente şi pătimaşe, după exemplul flautistului Hamelin care, răzbunându-se că nu a primit recompensa promisă pentru că scăpase oraşul de şobolani, îi adună în sunetele flautului său pe toţi copiii şi-i face să dispară pentru totdeauna.

Astfel, mai mult decât să posede trupuri, Diavolul preferă să încheie pacte cu oamenii pentru a pune stăpânire pe sufletele lor, promiţându-le reuşite şi puteri secrete.

Pacte diabolice

Totul începe cu un pact semnat potrivit legilor şi uzanţelor, fiindcă Diavolul nu are încredere în fidelitatea oamenilor. In Tabloul nestatorniciei şi instabilităţii tuturor lucrurilor (1607) al lui Pierre de Lancre, Diavolul îi răspunde unui valet care-i solicită puterea pentru a o seduce pe fata din casă astfel: „Voi ăştia, creştinii, sunteţi perfizi şi încăpăţânaţi (…) Când aveţi vreo dorinţă puternică, vă îndepărtaţi de stăpânul vostru şi recurgeţi la mine, dar, când dorinţa vă este îndeplinită, îmi întoarceţi spatele ca unui duşman şi reveniţi la Dumnezeul vostru, care, fiind bun şi îngăduitor, vă iartă şi vă primeşte cu dragă inimă. Dar fă-mi, rogu-te, o promisiune scrisă şi semnată de mâna ta prin care renunţi de bunăvoie la Hristosul tău şi la botez, angajându-te să mi te alături şi să fii cu mine până în ziua Judecăţii de Apoi, iar după judecată vei îndura alături de mine chinurile veşnice, şi atunci îţi voi îndeplini dorinţa."

Practica pactului semnat pe hârtie sau pe pergament se răspândeşte mai ales în secolul al XVII-lea. Răul devine o afacere pe deplin legală, iar cuvântul devine negociabil. În istoria răului, contractul înlocuieşte de acum înainte discursul moralizator, minciunile politicienilor sau basmele şuşotite de vrăjitoare. Răul angajează un nou cuvânt, cuvântul afacerilor. Se încheie târguri cu Diavolul pentru a obţine averi, noroc, plăceri carnale, tinereţe.

Aşa se face că, la începutul secolului al XVII-lea, Louis Gaufridy, preotul unei parohii din Marsilia, este acuzat că ar fi semnat următorul pact prin care se încredinţează cu trup şi suflet lui Lucifer: „Eu, Louis Gaufridy, renunţ la toate bunurile atât spirituale, cât şi temporale pe care le-ar fi putut conferi Dumnezeu, Fecioara Maria, toţi sfinţii şi sfintele din Paradis şi mai ales patronul meu Sfântul Ioan-Botezătorul, Sfântul Petru, Sfântul Pavel şi Sfântul Francisc şi mă dau trup şi suflet ţie, Lucifer, aici prezent, împreună cu toate bunurile pe care le posed. Astfel semnat şi definitiv."

În aceeaşi perioadă, Madeleine Bavent, ursulină din Louviers, după ce mărturisise că a participat la sabaturi şi că a întreţinut raporturi sexuale cu conducătorul ei spiritual, preotul Mesnil-Jourdain, în capela mănăstirii, declară că a semnat cu Diavolul următoarele rânduri: „Eu, Madeleine a Resurecţiei, călugăriţă

din Louviers, mă dau lui Belzebut, lui Lucifer, Leviatanului şi celui care ei vor dori să mă dea pentru a-mi poseda sufletul şi trupul, şi renunţ la Dumnezeu, la Fecioară, la cele nouă coruri ale îngerilor şi sfinţilor şi sfintelor din Paradis şi ador cu dragă inimă şi din tot sufletul meu cele nouă coruri ale Diavolilor şi mă sacrific tuturor voinţelor lor şi le promit iubire şi afecţiune, mă leg de Magie şi nu vreau altceva pentru eternitate decât să fiu a Diavolului şi mă dau lui pentru a doua oară" (Esprit du Bosroger, Compasiunea îndureratã, 1652). Acuzată de apostazie, de sacrilegiu şi de magie, de a-şi fi prostituat corpul cu diavolii şi vrăjitorii, de a le fi incitat la desfrâu şi pe alte ursuline, ea este condamnată la închisoare pe viaţă.

Cel mai cunoscut dintre pacte este cel semnat de Faust şi Mefisto. Jean Faust este un personaj istoric, născut în Souabe în 1480 şi mort asasinat pe la 1540. Potrivit legendei, el ar fi semnat cu propriul sânge un pact cu Mefisto, ar fi practicat magia la Praga, locul predilect al magicienilor, şi ar fi provocat apariţia morţilor în faţa lui Carol Quintul.

De fapt, Faust a fost un marginal, un impostor pentru mulţi, poate şi un personaj sfâşiat între aspiraţia sa de a ajunge savant recunoscut de Universitate şi practicile lui neortodoxe de magician. Notorietatea lui Faust a fost asigurată de literatură, de la cartea anonimă Volksbuch a Doctorului Faust - apărută în 1587 şi care s-a bucurat de un mare succes - la Faust de Goethe.

Ceremonia pactului este un ritual adevărat care face totul mai spectaculos. Pactul încheiat între Faust şi Me- fisto a devenit arhetipul tuturor pactelor. Mefisto, în piesa lui Goethe, se prezintă ca principiul răului prin excelenţă: „Eu sunt spiritul care neagă întotdeauna; şi pe bună dreptate, fiindcă tot ceea ce există merită să fie distrus; ar fi deci mai bine să nu mai existe nimic. Astfel, tot ce numiţi voi păcat, distrugere, pe scurt, ce înţelegeţi prin rău, reprezintă elementul meu."

Pactul este o cedare a lui Faust acestui principiu al răului din lumea subpământeană, în timp ce, reciproc, Diavolul devine servitorul acestuia în toate împrejurările lumii celor vii „de deasupra".

„MEFISTO: Aici, vreau să fiu în serviciul tău, să ascult şi să mă supun mereu la cel mai mic semn al tău; dar, când ne vom revedea acolo jos, tu va trebui să faci acelaşi lucru.

FAUST: Lumea subpământeană nu mă neliniştеşte deloc; distruge mai întâi complet lumea asta, iar cealaltă nu are decât să vină pe urmă. Plăcerile mele izvorăsc de pe acest pământ, iar soarele îmi luminează chinurile; dacă mă eliberez de acestea din urmă, pe urmă întâmplă-se ce s-o întâmpla. Nu vreau să aflu mai mult. Nu mă interesează dacă, în viitor, lumea va iubi sau va urî, ori dacă aceste sfere vor avea un sus sau un jos. (...)"

Potrivit demonologilor, pactul trebuie semnat fie cu sânge, fie, foarte simplu, cu cerneală. Dar Diavolul pretinde în schimb renunţarea la botezul creştin

şi primeşte adesea în semn de fidelitate un obiect personal al celui care semnează pactul.

Mitul lui Faust depăşeşte cu mult istoria răului, furnizând informaţii despre imperativele şi frământările unei societăţi. Fiindcă Faust, dacă îi încarnează în textul din 1587 „pe toţi cei care îşi asumă riscul de a se pune în contradicţie cu dogmele religiei creştine pentru a porni pe calea unei ştiinţe ce se înscrie la periferia normelor universitare instituite" , reprezintă pentru Goethe omul romantic sfâşiat între Cer şi Pământ.

Deoarece mitul pactului cu Diavolul, bogat în semnificaţii simbolice multiple, face aşa de bine parte din imaginarul occidental, acesta este luat uneori în sensul propriu. Pactele au oferit ocazia unor frumoase escrocherii. Arhivele de la Bastilia, de exemplu, relatează manipulările unui anumit Dubuisson care, la mijlocul secolului al XVIII-lea, nu mai dovedeşte să-i escrocheze pe nobilii ce îl frecventează, propunându-le să semneze pacte cu Diavolul contra unor avantaje personale. Astfel, o convinge pe doamna de Montboissier să încheie un pact în termenii căruia ea pretinde de la Diavol să-i procure, în schimbul sumei de cincisprezece milioane, imunitate împotriva tuturor bolilor (în special nevricale şi nebunie), seducţia marchizului de Souvre şi protecţie împotriva măsurilor coercitive la care ar putea apela soţul ei.

Diabolicii

A gândi un pact cu Diavolul prin care fiecare dintre cei doi contractanţi va fi pe rând servitorul şi stăpânul celuilalt, înseamnă să te închizi într-o relaţie de imitare, s-o faci aici pe pământ când pe Dumnezeu, pentru ca, în final, să te dovedeşti Diavol, când s-o faci pe Diavolul ca să ajungi Dumnezeu. Această relaţie de ambiguitate este evidentă în mod deosebit dacă luăm exemplul lui Gilles de Rais, acuzat de episcopul de Nantes pe 29 iulie 1440 că a comis crime împotriva naturii şi a încheiat un pact cu demonii.

Născut în 1404, Gilles de Laval, baron de Rais, este nepotul lui Duguesclin. El devine camaradul de arme al Ioanei d'Arc, asistă la ceremonia sacră de încoronare a lui Carol al VH-lea la Reims şi primeşte titlul de mareşal al Franţei. După moartea Ioanei d'Arc, se întoarce acasă, cheltuieşte nebuneşte şi cade curând în patima pedofiliei, ajungând să ucidă copile de vârste fragede. Diabolismul lui Gilles de Rais este însă şi mai pervers: vrea să încerce sentimentul unei atotputernicii asupra destinului victimelor sale, pretinzând ca acestea să-i mulţumească în momentul morţii. în acest scop, se preface că le lasă viaţa şi, exact în momentul în care acestea îşi recapătă speranţa, le ucide.

„În timp ce, salvate, pline de recunoştinţă, ele zâmbeau şi îşi recăpătau culorile firesti, el le inciza gâtul cu precauţii de artist şi, în timp ce sângele, ţâşnind în cascade ritmice îl inunda, le contempla cum se sting, le bea ultima

suflare, apoi le murdărea cu întreaga furie a unui monstru aflat în perioada de împerechere" (Confesiunea din 22 octombrie 1440).

Cu victimele sale, Gilles de Rais o făcea pe Dumnezeu sau mai precis pe Diavol, prefăcându-se că le lasă viaţa, înşelând, încheind contracte false pentru a se bucura mai bine de spectacolul supliciului lor. Bernard Sichcre în Istoria răului remarcă pe bună dreptate: „Ceea ce oferă supliciul ca spectacol, nu unei „mulţimi" într-un sens nediferenţiat, ci poporului de credincioşi, este atotputernicia lui Dumnezeu, îndurerând trupul unui om până la moarte, pentru a-l mântui pe acel om de el însuşi".

Acest vis diabolic de putere se manifestă prin dorinţa de mutilare a trupului dusă până la capăt de crimă. Gilles de Rais dezmembrează adesea corpurile, le decapitează sau face din creier un terci, păstrând unele cranii pe o policioară a şemineului. Arestat, excomunicat, se căieşte de fărădelegile comise. Va fi condamnat şi ars pe rug.

Istoria răului este o lungă şi infinită dramaturgie, vorbită, recitată pe toate tonurile şi în concordanţă cu împrejurările. Dar seducţia Diavolului duce la dorinţa de a-l înşela pe Dumnezeu, pentru a semăna cu Diavolul, cu riscul de a da o impresie finală de ambiguitate. Această confuzie de roluri se exprimă prin interiorizarea progresivă a Diavolului devenită partea noastră de umbră, în-cepând cu secolul al XIX-lea, pe măsura afirmării individualismului. „Marea tradiţie (a Diavolului) se restrânge astfel ca o piele de sagri*, fără să dispară definitiv. Faţă de ea creşte în forţă o definiţie mai interiorizată a demonului, intim asociat omului, a cărui faţă întunecată sau mască goală este."

Abatele Boullan, căruia Joris-Karl Huysmans îi va face portretul în Acolo jos, întruchipează mai bine această parte de umbră decât alţii. Născut la Saint-Porquier în 1824, Boullan este hirotonisit preot în 1848, intră în congregaţia Misionarilor Sfântului Sânge şi obţine la Roma doctoratul în teologie. Rapid, lăsă impresia că vrea „să-l joace pe Dumnezeu" sau în orice caz de a intenţiona regenerarea lumii. Instalează la Scvres, în 1859, un mic grup de „călugăriţe misionare ale Reparaţiei" a căror vocaţie trebuie să fie ştergerea păcatului originar. La scurtă vreme, în compania micului grup de „călugăriţe", trece la ritualuri de reparaţie care se soldează cu reprize de amoruri în grup, sacrilegii, terapii respingătoare. Fiindcă numai aşa se poate lupta împotriva maladiilor diabolice trimise de demoni, declamă abatele Boullan celor care vor să-l asculte: „Maladii diabolice care îşi găsesc izvorul într-un maleficiu trebuie să fie vindecate şi acest lucru este posibil pentru aceia care au primit de la Dumnezeu o putere spirituală asupra demonilor şi asupra relelor a căror sursă sunt" .

De asemenea, dereglările sexuale pot conduce iniţiaţii spre sfinţenie: „De la pierderea androgeniei primitive, natura umană a fost divizată în două sexe. Dreptul de procreare nu se poate exersa decât prin reprezentarea puterii de generare, dar într-o stare de puritate pe care doar iniţierea permite să fie atinsă.

Când două fiinţe au ajuns în această stare, nu se mai supun legilor societăţii privind căsătoria şi nici altor legi ale naturii cărora li se supune generarea."

Discursul, dacă acesta permite legitimarea răului, capătă, în cazul abatelui Boullan, o turnură specială: se metamorfozează în speculaţie ezoterică, ce nu ar altera armonia din scrierile sectelor contemporane, dar care figurează explorarea acelui inconştient bântuit de monştri, domeniu de predilecţie a lui Freud. De acum înainte, slujitorii răului vor aplica un lustru ezoteric nebuniei lor malefice, încercând în acelaşi timp să se livreze unei pseudoraţionalizări a răului.

Boullan va fi condamnat la trei ani de închisoare grea pentru escrocherie şi eliminat definitiv din Biserică în 1875.

Această ambiguitate a „diabolicilor" aparţine şi unui personaj important din legenda neagră a răului: Grigori Efimovici Rasputin, care întruneşte în el sfinţenie şi desfrâu.

Născut pe la 1872 într-o familie de ţărani, Rasputin locuieşte în sătucul Pokrovsoie din Siberia până la vârsta de treizeci de ani. Beţiv, petrecăreţ, cu nenumărate ibovnice, este totuşi însetat de Dumnezeu. La sfaturile unui bătrân ascet, pe nume Macarie, se face pelerin, rătăceşte prin nemărginita Rusie după chipul acelor „stareţi" fără număr, acei aleşi ai Domnului care, din sat în sat, îşi povestesc peregrinările prin îndepărtate mănăstiri.

Trebuie menţionat că fizicul lui îi facilitează acest tip de rol. Rasputin are o faţă suptă, cu barbă, cu ochi sfredelitori, arzând de febră. Este un vagabond al sufletului pe care drumurile îl duc până la muntele Athos, din Grecia. Rapid, reputaţia lui de trimis al Domnului şi de vindecător creşte printre săteni. Dar, mai presus de orice, Rasputin este un mare povestitor care ştie să-şi transmită viziunile şi credinţa, să incendieze cuvintele misticii lui, tulburând obişnuinţele şi modul de viaţă tradiţional al ţăranilor. Sunt numeroase adunările de rugăciune, organizate de el, la care asistă o majoritate feminină. Rasputin renunţă la rezerva-i obişnuită, vorbeşte, citeşte pasaje din Evanghelii, comentate apoi de el pentru a transmite mai bine o credinţă care bulversează certitudinile. Predică adevărul lui Dumnezeu şi adevărul trupurilor. Declară că dragostea lui Dumnezeu se revelează în amorul fizic şi că excitarea sexuală poate fi vectorul misticii.

Dar aceste adunări de rugăciune se termină uneori în şedinţe de abluţiune în nişte băi de aburi, specific ruseşti, în care credincioşii se duc în grup. Acolo, fiecare se flagelează pentru a-şi activa sângele, excitându-şi carnea mai înainte de a ceda tentaţiei amorului fizic, preaslăvindu-l în acelaşi timp pe Dumnezeu.

Rasputin, ale cărui excese sexuale nu vor fi deloc apreciate de anumite persoane, este acuzat că ar aparţine sectei hlisti (cunoscuţi şi sub numele de secta autoflagelaţilor), acei asceţi care, pentru a atinge starea mistică, se învârtesc în jurul lor până când încearcă o dorinţă de fuziune isterică, însoţită de şedinţe de biciuire şi de orgii sexuale în grup. Iată, de fapt, ce anume îi învaţă Rasputin pe oameni: păcatul este distrus de păcat, Dumnezeu poate fi atins prin îndobitocirea

trupului, sexualitatea este calea misticii, ascetismul se conjugă cu plăcerea, extazul trupului merge împreună cu extazul fiinţei.

Rasputin este o figură ambivalentă prin excelenţă, care-şi încarnează perfect propria doctrină: trebuie să faci rău ca să triumfe binele, trebuie să te îndobitoceşti ca să fii înger, să o faci pe Diavolul ca să fii Dumnezeu. Cu alte cuvinte, Răul este necesar triumfului Binelui.

În 1903, Rasputin, care şi-a părăsit satul, ajunge la Sankt-Petersburg. Aici, joacă din nou rolul predicatorului înflăcărat; propovăduind într-o manieră sacadată, îşi întrerupe fluxul discursului prin bruşte rugăciuni silenţioase, captivându-şi şi destabilizându-şi astfel auditoriul. Cultivând aparenţa unui simplu mujic, îmbrăcat într-o rubaşcă de pânză, pozează în ţăran rus, se vrea întruchiparea Rusiei milenare.

Rasputin este în curând primit în familiile înaltei burghezii şi ale nobilimii. Frecventează saloanele aurite ale marilor locuinţe din Sankt-Petersburg unde încântă asistenţa. Om al lui Dumnezeu sau creatură a Diavolului, este un vrăjitor al cuvintelor, dar şi un amant al femeilor din înalta societate, care cedează puterii cuvintelor sale şi se dedau unor scene de amor colective.

În 1906, Rasputin are ocazia să-l întâlnească în mai multe rânduri pe ţarul Nicolae al II-lea şi pe ţarina Alexandra Feodorovna. Dar abia spre sfârşitul lui octombrie 1907 este chemat într-o bună zi de urgenţă la palatul Ţarskoe Selo, unde fiul lui Nicolae, micuţul Alexei, e pradă unei grave crize de hemofilie, după o căzătură în grădină. Rasputin dă fuga, se precipită la căpătâiul copilului şi, dând la o parte orice medicament, începe să se roage. Datorită unui ritual de concentrare moştenit poate din şamanismul siberian, reuşeşte să-l vindece pe băiat. De acum înainte, ascendentul lui asupra ţarinei va creşte neîncetat. Va urzi o legendă neagră în jurul familiei imperiale, care nu a avut niciun amestec în discreditarea şi prăbuşirea lui.

Îl numeşte pe ţar şi pe ţarină „batiuşka“ şi „matiuşka“ (tătic şi mămică) şi le vorbeşte cu familiaritatea Rusiei, făcând-o în continuare pe purtătorul ei de cuvânt pe lângă cei doi imperiali. Nicolae îi solicită părerea în toate domeniile, iar Alexandra îi coase cămăşile cu propriile ei mâini.

Predicile lui, în care continuă din ce în ce mai mult să justifice răul ca modalitate de acces spre bine şi păcatul ca element al mântuirii, orgiile lui sexuale şi beţiile îl dezvăluie pe Rasputin ca fiind un personaj alarmant, priapic şi diabolic. Ura faţă de el nu încetează să crească, fiind acuzat de subminarea puterii ţarului şi, nu după multă vreme, că este amantul ţarinei. Zvonurile îşi ating ţinta şi soţia generalului Bogdanovici poate scrie în jurnalul ei: „Nu ţarul este cel care guvernează Rusia, ci individul fără scrupule pe care-l cheamă Rasputin.“

Diavolul conduce Sfânta Rusie, ţarina este posedată de el. În luna iunie 1914, Rasputin suferă o primă tentativă de asasinat. „L-am răzbunat pe Dumnezeu! L-am ucis pe Antihrist!“ strigă o exaltată, Hionia Gusseva, aplicându-i o lovitură de

sabie-baionetă în burtă. Rasputin scapă, dar nu pentru multă vreme. O dată cu intrarea Rusiei în război, relele se acumulează, lipsa lui de popularitate creşte direct proporţional cu dependenţa împărătesei Alexandra de el, în asemenea măsură încât Rasputin pare a fi singurul care poate să-l vindece de rănile lui pe micuţul fiu hemofilic al ţarului.

Rasputin, în accesele lui de iluminare mistică, face cele mai negre prevestiri Rusiei. Este ştiută cea mai cunoscută dintre ele care anunţă soarta tragică a familiei imperiale: „Simt că voi părăsi viaţa înainte de 1 ianuarie. Dacă sunt ucis de asasini de rând, şi mai ales de un frate rus ţăran, tu, ţar al Rusiei, nu ai de ce te teme pentru tronul şi puterea ta, n-ai de ce te teme pentru copiii tăi care vor domni secole de-a rândul. Dar dacă sunt ucis de un boier, de nobili, dacă ei îmi varsă sângele, mâinile lor vor rămâne mânjite de sângele meu pe care nu vor mai fi în stare să-l şteargă vreme de douăzeci şi cinci de ani. Vor fi nevoiţi să părăsească Rusia. Fraţii îşi vor ucide fraţii, se vor omorî unii pe alţii, se vor urî unii pe alţii şi nu va mai fi picior de nobil în ţară. Ţar al pământului Rusiei, dacă auzi clopotele bătând de îngropăciune pentru Grigori, află că dacă unul dintre ai tăi va aduce moartea, nimeni din familia ta, nici un copil nu va mai trăi mai mult de doi ani. Vor fi ucişi de poporul rus."

Pe 16 decembrie 1916, Rasputin este asasinat în locuinţa lui de prinţul Felix Iusupov, care vede în el încarnarea demonului de care trebuie să se elibereze Rusia. Moartea lui îi perpetuă încă diabolica legendă: după ce a băut doze de otravă care ar fi fulgerat nu unul, ci mai mulţi oameni, după ce s-a descărcat în el un pistol de la distanţă mică, rămâne totuşi în viaţă şi găseşte forţa să se târască afară unde se trag din nou în el patru gloanţe. Cu capul zdrobit de lovituri de picior, este aruncat în Neva unde moare în cele din urmă înecat. Diavolul nu se lasă uşor executat, dar dispariţia lui anunţă, cel puţin în ochii unei părţi a poporului, sfârşitul Rusiei ţariste. Alţi demoni vor ieşi la suprafaţă în curând.

Apropierea de Diavol, pactele care se pot încheia, conduc spre o identificare cu el. Şi aceasta este poate cea mai mare viclenie a Diavolului.

Capitolul 3

Ritualuri satanice

A face rău în numele Diavolului presupune anumite ritualuri. Diavolul nu se mulţumeşte cu povestioare sau cu basme debitate în numele său, obţinute prin constrângere sau tortură, de la femei acuzate de vrăjitorie sau de posesiune. A te declara de partea Diavolului implică o sacralizare a cuvântului, inventarea ritualurilor, respectiv a societăţilor secrete. Diavolul nu poate fi decât obiectul unui cult. Şi atunci, dramaturgia răului se transformă în ceremonie secretă, în care cuvântul nu mai povesteşte, ci celebrează.

Liturghiile negre

Răul fiind angajat solid în cuvânt, trebuie celebrat acest cuvânt rival al Verbului, într-o ceremonie religioasă, într-o slujbă neagră care face concurenţă slujbei tradiţionale, în mod răsturnat şi transgresând liturghia.

Această inversare şi această transgresiune au loc sub semnul nopţii şi al culorii negre, al tainei şi al ferelii, care convin cultului adus Prinţului Tenebrelor. Potrivit unor mărturii ale vrăjitoarelor, culese de De Lancre în Tratat al nestatorniciei îngerilor răi şi al demonilor, pe care l-am mai citat, cu ocazia sabaturilor, unii preoţi pronunţă mese pentru celebrarea Diavolului. Astfel Jeannette d'Abaldie declară că ea „a auzit de mai multe ori rostită slujba de preoţi pe care i-a şi numit. Că avea loc un gen de Elevaţie cu o Ostie neagră, dar n-a ştiut s-o descrie; că a fost învăţată la sabat să zică întotdeauna pentru Elevarea cupei oriunde s-ar afla, şi nu a sfintei Ostii, corb negru, corb negru, neputând să facă altă rugăciune, nici să rostească alte cuvinte în afară de acelea şi n-a ştiut altfel să explice".

În alte mărturii, se povesteşte că participanţii se adună în jurul unei găuri săpate direct în pământ în care urinează fiecare, că unii preoţi, după ce au oficiat prima mesă în biserica din satul lor, vin în noaptea următoare să pronunţe alta, una neagră, în timpul căreia cu faţa întoarsă nu spre altar, ci spre adunare, ei calcă în picioare ostia „ca o dovadă că le provoacă cea mai mare repulsie".

Nu se pune problema aici de a decela ce anume este adevărat şi ce este fals în aceste depoziţii obţinute adesea sub tortură, ci de a constata nevoia cuvântului malefic de a se fonda şi de a se verifica, de a se ritualiza într-o liturghie inversată.

Acestea fiind spuse, celebra afacere a Otrăvurilor oferă exemplul de mese negre practicate în plin secol al XVII-lea de către metresa regelui, Doamna de Montespan, şi de către nobilimea de rang înalt. Mulţi preoţi celebrează mesele negre, cum ar fi vicarul din Saint-Eustache, Barthelemy Lemeignan, care, în decursul unui astfel de rit, sacrifică doi copii tăiaţi de el în bucăţi, sau Francois Mariette, vicarul din Saint-Severin. Dar cel mai sinistru dintre ei este abatele Guibourg care, cu complicitatea lui Voisin, a sacrificat nenumăraţi copii în cadrul unor ceremonii unde se amestecă sexul şi crima într-un fel destul de obişnuit în istoria răului.

În depoziţia făcută pe 10 octombrie 1680 locotenentului de poliţie La Reynie, abatele Guibourg declară următoarele: „El cumpărase cu un ecu copilul care a fost sacrificat (în contul doamnei Montespan), care i-a fost prezentată de o fată înaltă, şi, scoţând sânge din copilul pe care îl înţepase în gât cu un briceag, l-a turnat într-o cupă, apoi copilul a fost luat şi dus într-un alt loc, de unde i s-au adus mai târziu inima şi măruntaiele pentru a face o a doua vrajă şi care trebuiau să servească la pregătirea pariurilor pentru (Rege) şi pentru Doamnă (de Montespan); doamna pentru care rostea mesa, avea întotdeauna voalul coborât, acoperindu-i faţa şi sânii pe jumătate. El a rostit la Voisin, îmbrăcat chiar din zori

cu etolă şi cu manipulă*, formulele conjuraţiei în prezenţa unei femei, Des Oeillets, care pretindea că face farmece pentru (Rege), fiind însoţită de un bărbat care i-a dat formulele conjuraţiei şi, cum era necesar să aibă sămânţa de la amândouă sexele, Des Oeillets fiind la ciclu nu a putut să dea, dar a vărsat în potir din menstrele ei, iar bărbatul care o însoţea, trecând în alcov cu Guibourg, acesta din urmă a turnat din sperma lui în potir. La sfârşit, Des Oeillets şi bărbatul au pus fiecare un praf din sânge de liliac şi făină pentru a face amestecul mai tare şi după ce au recitat formulele conjuraţiei el a scos conţinutul potirului şi l-a pus într-un vas mic cu care Des Oeillets a plecat."

De fapt, n-are importanţă scenariul mesei negre căreia J.K. Huysmans îi va face o descriere precisă în romanul său "Acolo jos" (1891), fiindcă ritualul pare a fi subiectul unor variaţii şi improvizaţii. Esenţialul constă în a elabora o dramaturgie „neagră", punând în scenă sexul şi moartea

Bandă de stofă purtată de preoţi pe braţul stâng în timpul ceremoniei religioase (n.tr.).

Potrivit câtorva constante: mesa este celebrată într-o încăpere cu draperii negre, cu un altar care avea deasupra o cruce mare răsturnată, iar pe acest altar era întinsă o femeie complet goală. Preotul oficiază pe pântecele femeii pe care aşază obiectele rituale, crucea, potirul sau ostia neagră.

Dar dramaturgia cuvântului malefic poate fi intensificată şi mai mult, astfel ca, dintr-un simplu element de rit, să capete o dimensiune profetică. Atunci, Diabolicii nu se mai mulţumesc să fie slugile zeloase sau imaginative ale Răului. Ei vizează crearea unui cult, a unei religii care îi plasează ca interlocutori ai Diavolului pe lângă oameni sau îi metamorfozează în demoni pe ei înşişi.

Secte şi societăţi secrete

Acesta este Aleister Crowley, care îşi spune el singur „Marea Fiară", neobosit furnizor de rituri şi de societăţi secrete. Născut în 1875 la Leamington în Marea Britanie, îşi face studiile la Trinity College din Oxford, apoi, după ce a moştenit o avere enormă de la tatăl său, călătoreşte şi practică alpinismul. Devine pasionat de ocultism, este iniţiat în 1898, la poalele Cervinului , în tainele ordinului Golden Dawn din care fac parte scriitori cum ar fi Yeats, Arthur Machen, Bram Stoker, celebrul autor al lui Dracula, sau Sax Rohmer, autorul lui Fu Manchu.

Golden Dawn este o societate secretă formată în 1887 de Samuel Mathers, soţul Moirei, sora filozofului Henri Bergson, societate ce postulează existenţa unor „Superiori necunoscuţi" care ar călăuzi într-o manieră ocultă umanitatea, luciferieni destinaţi să înlocuiască omul la sfârşitul timpurilor. Arthur Machen, într-una dintre nuvelele lui intitulate Poporul alb, formulează, prin gura unuia dintre personaje, o definiţie a răului complet luciferiană, tipică pentru învăţăturile societăţii Golden Dawn:

„Păcatul rezidă pentru mine în voinţa de a pătrunde într-o manieră interzisă într-o altă sferă şi mai sus. (…) Păcatul reprezintă o tentativă de a obţine un extaz şi o cunoaştere care nu-i sunt şi nu i-au fost date omului niciodată, iar cel care încearcă aşa ceva devine demon. (…) Mă gândesc la Gilles de Rais, de exemplu (…). Adevărul rău din om este ca sfinţenia şi geniul. Un extaz al sufletului care scapă conştiinţei."

Crowley dobândeşte conacul Boleskine, situat pe malurile lacului Loch Ness, unde încearcă să aplice întocmai formulele şi experienţele dintr-o carte de farmece, Cartea lui Abramelm, Magul. Castelul lui Crowley începe să răsune de invocaţiile şi de rugăciunile sale, chemând într-un stil din ce în ce mai implorator şi insistent, puterile tenebrelor. Crowley îşi reia apoi călătoriile, petrece un timp în Mexic unde este iniţiat în magia indiană, îşi continuă drumul spre Asia, primeşte învăţăturile „tantrismului mâinii stângi" care încurajează practicile sexuale în vederea dezvoltării puterilor supranaturale. În 1903, ajunge la Paris unde duce o viaţă de desfrâu în compania lui Gustave Rodin, Somerset Maugham, Marcel Schwob sau Marguerite Moreno, se întoarce la conacul din Boleskin, unde se căsătoreşte cu sora unuia dintre prietenii lui, Rose Kelly. Aceasta, care posedă facultăţi de medium, îl pune în contact, cu ocazia unei călătorii în Egipt, cu o entitate asiriană, pe nume Aifass, un conducător al unei comunităţi religioase, necunoscut, care-i sugerează să fondeze un ordin iniţiatic, „Astrum Argentinum". Într-o nouă celebrare a cuvântului, entitatea îi dictează prin gura soţiei lui o învăţătură malefică, evanghelia lui Horus, zeul extazului, al violenţei şi al forţei care trebuie să se substituie învăţăturilor lui Osiris şi ale lui Hristos.

Aleister Crowley îşi schimbă opiniile, ca şi rolul: de acum înainte nu mai psalmodiază formule magice, ci devine profetul care anunţă lumii o nouă evanghelie. îşi ia numele de „Marea Fiară 666", este Demonul, Fiara Apocalipsului.

În 1906, redactează Cartea Legii în care celebrează noua religie a lui Horus. în 1914, ruinat, pleacă la New York, recrutează discipoli, ajunge unicul subiect al ziarelor, amestecând sexul cu magia neagră. Dar abia după război, în urma lichidării ultimelor bunuri din Marea Britanie, merge până la capătul logicii sale. El pune bazele „abaţiei din Thelcme" în localitatea Cefalu din Sicilia unde, după ce şi-a recrutat discipolii, îşi continuă riturile şi experienţele sexuale într-o manieră autocratică. Şi, pentru că anumite femei din abaţia lui n-au vrut să se supună unor ritualuri sexuale, le-a dezbrăcat şi le-a aşezat, cu braţele în cruce sub soarele arzător, apoi le-a marcat pe piept cu fierul roşu, dorind să facă astfel cunoscut că ele sunt creaturile sale. Pentru că unul dintre discipolii lui, poetul Raoul Loveday, a murit într-un mod suspect, Crowley este expulzat din Sicilia.

Bolnav, drogat, buhăit de grăsime, îşi continuă rătăcirile şi desfrâul, şi moare în cele din urmă în 1947.

Cuvântul magic, pentru a câştiga în putere, se hrăneşte din mitologie şi tocmai în jurul acestei mitologii se organizează societăţile secrete care se întrepătrund adesea.

Este aproape neîndoielnic faptul că învăţăturile societăţii Golden Dawn erau influenţate de societatea Thule ale cărei deliruri joacă un anumit rol în apariţia nazismului. Dacă nişte indivizi cum ar fi Karl Haushofer, care îl va consilia pe Hitler, vor face trecerea de la una la alta din interes intelectual, aceste învăţături contribuie la forjarea unui fond ideologic comun, care alimentează un mare număr de societăţi mai mult sau mai puţin secrete.

Societatea Thule a fost fondată pe 25 decembrie 1917 la Miinchen de Rudolf von Sebottendorff, pe numele lui adevărat Adam Alfred Rudolf Glauer. Acesta, care a călătorit mult timp prin Asia, Australia şi Orientul Apropiat, l-a întâlnit într-adevăr în Turcia pe baronul von Sebottendorff care l-a adoptat şi i-a lăsat moştenire întreaga lui avere. A adus din călătoriile lui mai ales cunoştinţe religioase şi ezoterice.

Societatea Thule se înscrie în tradiţia ligilor rasiste şi antisemite de dinainte de război, dar dezvoltă o mitologie proprie. Numele ei face referinţă la existenţa legendară a ţinutului cel mai nordic al lumii cunoscute, situat „în locul unde tropicul de vară devine cercul arctic" potrivit lui Strabon. Acest ţinut imprecis menţionat şi de Vergiliu sau Seneca joacă rolul de mit originar care inspiră gândirea germanică, fie că este vorba de romanticii germani sau de Nietzsche:

Dincolo de miazănoapte, de gheţurile de azi
Dincolo de moarte, departe de
Viaţa noastră, de fericirea noastră
Nici pe pământ, nici pe mare
N-ai putea să găseşti vânătorul
Care conduce
Până la noi, Hiperboreenii,
Care am inspirat gura înţeleptului
Ca ea să profetizeze.

Este un pământ virginal care favorizează un mit al ascensiunii: „Din punctul de vedere al Occidentului, este un loc care se apropie de cer, un spaţiu de regenerare şi de pace. Este raţiunea pentru care nu se merge spre Nord: se urcă spre el."

Dar, dacă Hiperboreenii ajută gura înţeleptului să profetizeze, cum spune Nietzsche, acest cuvânt profetic poate de asemenea să creeze o legendă neagră. În învăţăturile societăţii Thule, care reiau noţiuni apropiate de cele ale Golden Dawn, este anunţată venirea unui „Superior necunoscut", care va asigura regenerarea

spirituală şi biologică a oamenilor superiori, Arienii, şi va da naştere unei noi dinastii solare care va domni asupra lumii.

Societatea, inspirându-se din secta germanilor din Thule fondată în 1912 la Leipzig şi rămasă inactivă în timpul războiului, adoptă ca semn distinctiv o cruce gamată străbătută de două lănci, simbol a cărui posteritate funestă ne este cunoscută. Se lansează imediat într-o activitate politică ce propovăduieşte un antisemitism virulent.

Dietrich Eckart, bavarez voinic căruia îi plac la nebunie berea, femeile şi literatura, joacă un rol important în acest activism antisemit, susţinând teoria luptei împotriva „iudaismului fără suflet". Este cunoscut că devine rapid unul dintre mentorii lui Hitler, având funcţia de consilier cu propaganda.

Nu trebuie subestimată influenţa delirului de cuvinte, mai ales dacă acesta este amplificat prin cutiile de rezonanţă care sunt societăţile secrete sau sectele. Speculaţiile ezoterice şi rasiste ale societăţii Thule vin să îmbie acest fond de opinii şi de zvonuri, de prejudecăţi şi de pseudoteorii care reprezintă mediul propice de dezvoltare a naţional-socialismului.

Aşa cum scrie unul dintre biografii lui Hitler, Joachim Fest, „se puteau întâlni în localurile asociaţiei, la reuniunile ei, aproape toţi actorii care, în decursul anilor următori, au dominat atât de dramatic scena bavareză. Aici s-au cunoscut unii dintre viitorii purtători de cuvânt ai lui Hitler. Documentele epocii menţionează cu titluri diverse numele lui Dietrich Eckart şi Gottfried Feder, ai lui Hans Frank, Rudolf Hess sau Karl Harrer".

Cuvântul malefic trece din sectă în sectă, din societăţi secrete în cercuri ezoterice, într-o continuitate aproape obsedantă.

Acest capitol se cuvine să fie încheiat printr-un ultim exemplu, cel al sectei lui Charles Manşon care, în noaptea de 8 spre 9 august 1969, masacrează într-o vilă din cartierul rezidenţial Bel Air din California, cinci persoane, dintre care Sharon Tate, soţia cineastului Roman Polanski. Trupurile au fost supuse unor torturi de neînchipuit, iar zidurile stropite cu jeturi de sânge. Se va descoperi că acea crimă urmase un ritual, asasinii mânjindu-se cu sângele victimelor lor, iar Susan Atkins bând sângele lui Sharon Tate.

Două zile mai târziu, un cuplu de comercianţi, proprietari ai unui lanţ de supermarketuri va cădea victimă unui masacru identic, la doar câţiva kilometri de acest prim carnagiu. La capătul a trei luni, vinovaţii, trei femei, Patricia Krenwinkel, Susan Denise Atkins, Linda Kasabian şi un bărbat, Tex Watson, vor fi arestaţi. Toţi patru aparţin unei comunităţi supranumite „Familia" din Spahn Movie Ranch din Rural Sylmar, o periferie îndepărtată din Los Angeles. Aceasta are vreo sută de membri care fac corp comun în jurul unui iluminat de treizeci şi patru de ani, cu accente de profet, Charles Manşon.

Orice sectă permite accesul la cuvânt al falşilor profeţi, să se manifeste, condiţionând comportamentele şi viziunea lumii discipolilor. Fiindcă aceasta este

funcţia ei: să transforme delirul gurului în cuvânt eficient care rupe legătura cu lumea şi recreează o realitate la care aderă toţi membrii, lăsând deoparte orice simţ critic şi etic. Dar Manşon, ca fiecare căpetenie sectantă, nu visează decât să-şi propage divagaţiile, ocazia fiindu-i oferită de procesul lui. Incinta tribunalului devine scena de teatru visată de un fals profet. Când apărea în public, Manşon îşi grava pe frunte o cruce gamată. El vorbeşte, explică, este un nou Mesia venit să anunţe Apocalipsa şi, din această raţiune, se află deasupra legii.

Satanismul lui, declară el, nu-i decât inversul sfinţeniei sale, iar actele criminale reprezintă tot atâtea holocausturi în omagiul „superiorilor necunoscuţi" ascunşi în centrul pământului, a căror venire în interesul umanităţii se cuvine ca el s-o grăbească. Precum se vede, aceeaşi tematică străbate de la un secol la altul, de la Golden Dawn la secta lui Charles Manşon, via societatea Thule. Cuvântul sectar este un cuvânt de impunere (a adevărurilor false), de opresiune (a spiritelor), dar şi de invocare (a unei fiinţe superioare demonice), ceea ce justifică, după lovitură, ruperea de lume şi de real. Manşon este condamnat la moarte, dar pedeapsa lui va fi comutată în detenţie pe viaţă, când pedeapsa cu moartea va fi abolită în California.

PARTEA A TREIA
ÎN NUMELE ISTORIEI

Capitolul 1

Raţiunile istoriei

„Cum de ajunge un colectiv să-şi facă mereu rău?“ întreabă Regis Debray într-un eseu deja învechit, Critica raţiunii politice. Cum de se întâmplă că, în numele politicii, a raţiunilor de stat, a promisiunii unui viitor fericit, ajungem să facem rău?

Punând această întrebare înseamnă să punem din nou, potrivit filozofului, problema puterii cuvintelor. „Magie, religie şi ideologie apar ca trei variabile succesive, dar nedisociabile pe o temă dată, puterea cuvintelor.“

Această putere a cuvintelor, este cea diabolică, a literaturii, a gustului nostru pentru istorie. Politica trece adesea prin ficţiune atunci când pretextele ei, interesul superior de stat, prezicerea unui mâine care încântă… servesc drept garanţie morală răului. Atunci poveştile sunt poleite de metafore a căror valoare este recunoscută („Nu poţi face omletă fără să spargi ouă“, „Scopul justifică mijloacele“). Astfel, se avansează ideologii revoluţionare care ni se prezintă ca nişte istorioare frumoase, după cum subliniază Regis Debray: „O ideologie revoluţionară mai înainte de a se articula într-o analiză istorică, ni se fixează precum o ucenicie narativă, o povestire interioară în care ficţiunea solicită arbitrajul istoriei, al plăcerii, realizarea sa“.

Ficţiunea, promiţând o absenţă, garanţie a perfecţiunii dobândite de utopie, autorizează toate abuzurile. Aşa se comit cele mai cumplite torturi şi masacre în numele unui ideal politic asupra căruia Diavolul îşi pune amprenta: puterea distructivă a cuvintelor.

Puterea, răul şi literatura

Dacă idealul politic vizează un bine comun, faptul guvernării lasă impresia unui exerciţiu al răului, încât astăzi este de bonton să fie înlocuit prin termenul de administraţie, mai puţin încărcat de violenţă. Mereu jocuri de cuvinte. Dar guvernarea oamenilor, din fericire, nu se confundă întotdeauna cu exerciţiul cruzimii, deşi asemenea exemple sunt foarte multe. Cum ar fi cel al lui Vlad Ţepeş care a lăsat în istorie amprenta însângerată a unei barbarii fără margini.

Vlad Ţepeş al III-lea se naşte în noiembrie 1431 în fortăreaţa Sighişoarei din România. Un chip îngust şi roşcovan, despicat de ochi mari verzi, cu mustaţă şi plete lungi, buclate, Vlad, personaj scund, spătos şi puternic, are o mare autoritate asupra poporului său.

Este fiul lui Vlad al II-lea, supranumit Dracul, guvernator militar al Transilvaniei, membru al ordinului Dragonului, o societate militară cu caracter religios, fondată în 1387 de împăratul Sfântului Imperiu Roman, Sigismund I şi de a doua lui soţie, Barbe de Cilii (al cărui scop este de a apăra interesele catolice împotriva ameninţării otomane).

În 1436, Vlad al II-lea, încoronat principe al Valahi ei, se stabileşte la curtea domnească de la Târgovişte. După o vizită la Poarta Otomană, îşi încredinţează paza celor doi fii ai lui, Vlad şi Radu, sultanului Murad al II-lea, garantând astfel o pace durabilă între cele două popoare. Până în 1448, viitorul Vlad al III-lea este educat la curtea sultanului. Când se întoarce acasă, descoperă că tatăl lui fusese ucis de prinţul Vladislav al II-lea şi decide să se răzbune şi să recupereze puterea. Îl omoară pe Vladislav al II-lea şi-i arestează pe toţi nobilii care au participat la răsturnarea tatălui său. Din acel moment se înfiripă legenda neagră căreia i se datorează porecla românească de Ţepeş, „Vlad care trage în ţeapă". Într-adevăr, pentru a-şi răzbuna tatăl, îi trage în ţeapă pe nobilii cei mai puternici, iar pe alţii îi trimite într-un marş necruţător de optzeci de kilometri, fără ca niciun prizonier să aibă posibilitatea de a se odihni. Supravieţuitorii se văd obligaţi să ia parte la construirea unei noi fortăreţe, pe malurile Argeşului.

De acum înainte, tragerea în ţeapă devine o pedeapsă rezervată tuturor opozanţilor, fără deosebire socială. Dificil de reconstituit discursul lui Vlad al III-lea pentru justificarea masacrelor lui într-o epocă în care, oricum, violenţa nu se împărţea cu zgârcenie. Dar istoricii ne ajută să-l ghicim: Vlad doreşte să instaureze o putere centrală forte care să se opună ambiţiilor nobililor şi ale neguţătorilor, ale turcilor şi ungurilor. El vrea să suprime logica politică potrivit căreia principii Valahiei sunt urcaţi pe tron şi daţi jos unul după altul, de unguri sau turci.

Mai exact, în 1458, profitând de alegerea unui nou papă, Pius al II-lea, care doreşte relansarea cruciadei, Vlad al III-lea trece Dunărea, devastează satele turceşti şi bulgăreşti, făcându-şi un titlu de glorie din uciderea a 23 883 de oameni. Noul rege al Ungariei, Matei Corvin, care nu are de gând să intre în război cu turcii, îl face prizonier timp de doisprezece ani, acuzându-l de trădare şi de „cruzimi inumane".

După ce s-a căsătorit cu sora temnicerului său, Vlad părăseşte religia ortodoxă pentru cea catolică şi este eliberat în 1476. Ajunge din nou pe tron şi se stabileşte la Bucureşti. În decembrie 1476, cu ocazia unei noi campanii militare împotriva turcilor, este ucis şi capul lui, înfipt într-un par, este plimbat prin capitala turcă Constantinopol.

Dacă personajul Vlad al III-lea era unul violent, cel puţin este pe potriva epocii sale. Dacă ferocitatea lui marchează momentul, se explică mai întâi prin aceea că ea este denunţată într-o lucrare de propagandă, Istoria Principelui Dracula, publicată în 1463, în timpul vieţii lui. Lucrarea, care intenţionează să justifice întemniţarea lui Vlad al III-lea de regele Matei Corvin, cunoaşte

treisprezece ediţii între 1488 şi 1568· Treptat, personajul istoric al monarhului se şterge în spatele unui personaj malefic al cărui nume, Dracula, are o etimologie destul de incertă (latinescul draco a dat în limba română cuvântul drac: dragon sau diavol)· Tatăl lui Vlad al III-lea care a aparţinut, aşa cum am menţionat, ordinului Dragonului, era el însuşi supranumit Dracul, fiul lui ajungând Dracula, fiul Diavolului, al dragonului· Dar trebuie să precizăm că această poreclă prezintă o asemănare cu termenul din slava veche dr 'koV care înseamnă „ţeapă", „par" şi face trimitere la pedepsele aplicate de Vlad al III-lea·

Incertitudinile etimologiei nu-şi au locul aici, pentru că personajul lui Vlad al III-lea, Dracula, a intrat chiar din timpul vieţii în literatură·

Cu Vlad Ţepeş, şi fără ştirea lui, asistăm la un fenomen pe care secolele următoare, mai ales al XVIII-lea şi al XIX-lea, de la Sade la romantici şi la Baudelaire, îl vor dezvolta: idealizarea răului prin literatură, metamorfozarea lui în estetică, romanul lui Bram Stoker devenind un jalon·

În cele din urmă, nu putem scăpa de Diavol· În acest sens, aşa cum scrie Georges Bataille, „literatura nu-i lipsită de vină, dimpotrivă, şi ar trebui ca până la urmă, să se recunoască responsabilă"[1]·

Istoria Principelui Dracula deschide drumul spre ceea ce va fi mai târziu un mit, mitul Prinţului Tenebrelor, al vampirului revenit din morţi, care suge sângele celor vii şi de care poţi scăpa înfigându-i un ţăruş în inimă·

Ţeapa a ajuns ţăruş, Dracula - vampir, sângele - mitologie, iar răul o estetică ce arată în plină epocă a „Luminilor", faţa sumbră a realităţii, fie că este de ordinul sentimentului, al cruzimii, al nesocotinţei sau al morţii· Nu este o întâmplare că termenul de vampir apare în secolul al XVIII-lea, anunţând o modă a vampiri sinului, ale cărui locuri de predilecţie, potrivit lui Dom Cal- met, sunt Ungaria, Moravia, Silezia şi Polonia[2]·

Teroarea este o fatalitate?

Cele mai mari idealuri politice par, puse la încercare de realitate, să se descompună şi să se preschimbe în coşmaruri oribile· Este cazul să ne referim la perioada Terorii care a dat peste cap Revoluţia franceză pentru a ilustra această ciudată deturnare·

Revoluţia franceză a suscitat interpretări dintre cele mai contradictorii· Dar ar fi inexact şi caricatural să se stabilească o mecanică a revoluţiilor care, în opoziţie cu reforma, se transformau infailibil în dictatură· Nu există o fatalitate malefică a puterii politice sau a revoluţiilor· Altfel spus, Revoluţia franceză nu reprezintă preludiul revoluţiei bolşevice din 1917· Acestea sunt facilităţi ale gândirii

[1] G· Bataille, Literatura şi Răul, Paris, Gallimard, 1957·

[2] Dom Augustin Calmet, Tratat asupra aparţiilor unor spirite şi asupra vampirilor sau strigoilor din Ungaria şi Moravia, 1746

ce convin epocii noastre, în care cultul consensului are drept corolar dispariţia gradată a politicii şi renunţarea la speranţa politică.

Dimpotrivă, departe de aceste pseudodeterminisme, trebuie regăsite în Istorie turbulenţele şi violenţele, in-certitudinile şi imprevizibilul care forţează mersul lucrurilor, trasând la nesfârşit bifurcaţii. Trebuie, de asemenea, ca la originea acestora, să se facă auzite din nou glasurile care se ridică din adunările revoluţionare, fragmentele de elocvenţă care se înlănţuie, protestele care izbucnesc, altercaţiile care-i opun pe deputaţi, pamfletele care circulă, exclamaţiile, revendicările care vin din popor, strigătele de răzbunare, exclamaţiile de speranţă lansate de sans-culottes. Trebuie ascultat acest vacarm al istoriei care anunţă sau însoţeşte tulburările excepţionale ale evenimentelor. Aşa cum notează Francois Furet şi Denis Richet: „Departe de a fi un model ineluctabil al unei revoluţii în general, dictatura din anul al II-lea poartă marca contingentului şi a excepţionalului, marca disperării"[3].

Teroarea este, efectiv, o perturbare, o furtună a istoriei, care posedă în acelaşi timp necesitatea dar şi contingenţa ei sub imperativul cuvintelor şi al discursurilor. Fiindcă, în timpul Revoluţiei ceea ce contează este cuvântul. Elocvenţa politică a devenit un act care marchează practica revoluţionară. În adunările revoluţionare, politica se face prin izbucniri ale retoricii, iar dezbaterile determină direcţia de acţiune. Nu este o întâmplare că marii conducători ai revoluţiei sunt avocaţi şi buni oratori, cum ar fi Robespierre, Camille Desmoulins sau Danton.

Cum am putea înţelege perioada Terorii care, în imaginarul nostru, este combătută temeinic, devalorizată sau cel puţin subiect de controversă, fiind identificată în cele din urmă cu un rău al istoriei?

Războiul declarat de Austria pe 20 aprilie 1792 izbucneşte în exterior. Peste tot, prin cluburi, pe străzi, cuvântul se exacerbează, lumea strigă, jubilează, intonează cântece sau imnuri care mobilizează energiile şi cheamă la război. Grupul federal din Marsilia intră în Paris cântând un imn nou şi războinic, promis unui mare succes şi unui destin îndelungat, Marseilleza.

Acest imn anunţă o metamorfoză importantă: patria nu este un simplu cuvânt, se întruchipează într-o fiinţă pe care trebuie să ştii cum s-o aperi împotriva duşmanilor din interior sau din exterior. Aşa cum scrie Roland într-o epistolă din 10 iunie 1792: „Patria nu-i doar un cuvânt pe care imaginaţia s-a mulţumit să-l înfrumuseţeze: este o fiinţă căreia i se aduc sacrificii, de care ne ataşăm în fiecare zi mai mult prin atenţia afectuoasă pe care o merită; care a fost creată prin mari eforturi, care se ridică din mijlocul neliniştilor şi care este iubită atât prin ceea ce este, cât şi prin ceea ce se speră de la ea".

[3] F. Furet, D. Richet, *Revoluţia franceză*, Paris, Hachette-Pluriel, 1973.

Noi suntem moştenitorii acestei metamorfoze: rezistenţa împotriva ocupaţiei naziste a Franţei din timpul celui de al Doilea Război Mondial se realizează în numele acestui patriotism.

Mai precis, „patria în pericol" s-a declarat pe 11 iunie 1792, atunci când creşte presiunea militară împotriva Franţei. Monarhia este acuzată că ar fi pactizat cu inamicul. Tulburările revoluţionare se relansează sub ameninţarea războiului. Secţiile pariziene ţin şedinţe în permanenţă, cuvântul circulă şi incendiază. Robespierre se ridică în fruntea mişcării, întrebând pe 11 iulie 1792: „Cetăţeni, aţi venit pentru o zadarnică ceremonie, reînnoirea Federaţiei din 14 iulie?" Petiţii din ce în ce mai numeroase, reclamând dizgraţierea regelui, sunt adresate Adunării.

În noaptea de 9 spre 10 august se înfiinţează la Primărie o Comună insurecţională, opunând o putere revoluţionară, puterii legale reprezentate de Adunare. Castelul Tuileries este luat cu asalt. Adunarea se înclină, votează suspendarea lui Ludovic al XVI-lea, şi decide că întregul popor va alege o nouă Adunare constituantă.

Pe 17 august, este creat un tribunal extraordinar însărcinat să judece crimele contrarevoluţiei. În exterior, înaintarea armatelor inamice progresează. Longwy este cucerit pe 23 august, duşmanul se află peste tot. Sunt arestaţi trei mii de suspecţi. Verdunul capitulează pe 2 septembrie. Strigăte, chemări la arme şi la patriotism, bubuit de tunuri, dangăte de clopote, revoluţia li se ridică oamenilor la cap, dorinţa de răzbunare încinge spiritele. Pe 2 septembrie, preoţii refractari sunt masacraţi în mai multe închisori, iar masacrele continuă şi în zilele următoare, la Force, Conciergerie, Châtelet, Salpştricre, Bicştre. Peste unsprezece mii de prizonieri sunt trimişi astfel la moarte, dintre care trei sferturi sunt deţinuţi de drept comun. Lucrurile sunt lăsate să-şi urmeze cursul. Danton, ministru al Justiţiei, nu reacţionează. Acesta este, precum scrie un comitet de supraveghere al Comunei, „un mijloc necesar de salvare publică pentru a paraliza prin teroare legiunile de trădători ascunşi între zidurile noastre, în vreme ce poporul mărşăluieşte împotriva duşmanului".

Cuvântul e lăsat să circule: masacrele din septembrie anunţă căderea Revoluţiei în teroare, „prima Teroare". Teama de complot, presiunea exercitată de război, circulaţia eratică a zvonurilor, elocvenţa revoluţionară care cheamă la strângerea rândurilor, toate acestea contribuie într-un vast şi puternic vârtej, în acelaşi timp previzibil în privinţa cauzelor sale, dar imprevizibil în manifestări şi consecinţe, la declanşarea acestei uri faţă de invadator şi de duşmanul din interior, aristocraţia, ură care constituie fermentul Terorii. Victoria de la Valmy, din 20 septembrie 1792, constituie mai puţin o victorie strategică, cât o victorie morală împotriva armatei prusiene, pe atunci prima armată a Europei. Revoluţia se vede legitimată. Aşa cum va spune Goethe, „de azi şi din acest loc se datează o eră nouă în istoria lumii".

Pe 20 septembrie 1792, Adunarea legislativă cedează locul Convenţiei alese pe baza sufragiului universal. A doua zi, aceasta votează în unanimitate (300 prezenţi din 749) abolirea regalităţii şi proclamarea Republicii. Gregoire strigă: „Regii sunt pe plan moral ceea ce monştrii sunt pe plan fizic; curţile sunt atelierul crimei, centrul corupţiei şi vizuina tiranilor".

În scurt timp, girondinii conduşi de Vergniaud, Brissot, Condorcet şi Roland şi montagnarzii, în fruntea cărora se află Robespierre, Marat, Danton ajung să se înfrunte. Partidul girondinilor, bazat pe legalitate, reprezentând burghezia oficială, comercială şi industrială, se opune măsurilor revoluţionare ale partidului montagnarzilor care reprezintă burghezia mijlocie şi clasele populare, cele care suferă de pe urma războiului şi a situaţiei sociale. Plouă cu acuzaţii. Robespierre este tratat drept dictator de Louvet, reprezentantul lui Loiret: „Robespierre, te acuz că te-ai prezentat tot timpul ca un obiect de idolatrie; te acuz că ai tiranizat prin toate mijloacele intrigii şi groazei, adunarea electorală din departamentul Parisului; te acuz că te-ai îndreptat evident spre puterea supremă".

Punerea sub acuzaţie a regelui oferă o ocazie în plus pentru montagnarzi de a se înfrunta cu girondinii. Pentru Robespierre, nu se pune problema judecării unui rege, ci a împlinirii destinului Republicii. Există o providenţă, un finalism al istoriei care cere incriminarea regelui.

Ceea ce-i lipseşte mai ales Revoluţiei este marea ceremonie a sacrificiului care îşi va fonda existenţa pe moartea culpabilului. De altfel, vocabularul religios nu-i absent din cuvintele adresate de Robespierre Convenţiei: „Regele nu este deloc un acuzat, voi nu sunteţi deloc nişte judecători. Nu aveţi de dat nicio sentinţă pro sau contra unui om, ci de luat o măsură de salvare publică, de exersat un act de providenţă naţională."

Regele, acuzat de coluziune* cu puterile străine, este recunoscut vinovat cu 387 de voturi contra 334 şi este condamnat la moarte.

Pe 20 ianuarie, Garat şi Lebrun merg la Temple ca să semneze verdictul pentru Ludovic al XVI-lea. Seara, regele are o discuţie cu confesorul său, abatele Edge- worth de Firmont, un preot refractar şi îşi ia rămas-bun de la ai săi. În jurul orei unsprezece, ia masa şi, potrivit mărturiei valetului său, mănâncă două aripi de pui, cu poftă, legume, un biscuit şi bea puţin vin de Malaga.

Regele se culcă şi doarme. Este trezit la cinci dimineaţa pe 21 ianuarie. Asistă la mesa abatelui Edgeworth, renunţă la ultima întrevedere promisă reginei, este nevoit să accepte să i se taie părul. Pe la 8 şi jumătate, comandantul şef al gărzii naţionale, Santerre, vine după el. Drumul cu trăsura până în piaţa Ludovic al XV-lea (azi piaţa Concorde) durează o oră şi jumătate.

În dimineaţa aceea, atmosfera care domneşte în Paris este puţin ireală, în orice caz lugubră. Vremea e cenuşie şi plouă, o ceaţă grea atenuează zgomotele şi

* Înţelegere secretă (n.tr.).

estompează decorul străzilor. Cei optzeci de mii de oameni înarmaţi cu puşti şi suliţe care înconjoară cortegiul ca un gard viu seamănă cu nişte fantome imobile postate în faţa buticurilor şi caselor cu uşile şi ferestrele zăvorâte din ordinul autorităţilor.

În piaţă, este ridicat un eşafod, cu faţa spre Tuileries. În jurul orei 10, trăsura se opreşte. După câteva minute, regele reuşeşte să coboare şi priveşte maşinăria morţii care îl domină cu înălţimea ei. Tăcerea este impresionantă, iar timpul pare să se fi oprit în loc. Toţi cei care asistă la scenă, soldaţi din garda naţională, federali din Provence, acţionari înarmaţi, au impresia că trăiesc o scenă de eternitate. Regele lasă să i se lege mâinile şi, sprijinit de abatele Edgeworth, urcă scara, în timp ce tobele pornesc să bată. Ajuns pe estradă, se preface că rezistă, încearcă să se adreseze poporului, dar bubuitul tobelor care se înteţeşte îi acoperă vocea. Ludovic al XVI-lea este îmbrâncit brutal spre ghilotină şi la ora 10 şi douăzeci de minute, capul regelui se rostogoleşte în coş. Din mulţime izbucnesc strigăte de bucurie. Urlete de „Trăiască naţiunea!", „Trăiască libertatea!" răzbat de pretutindeni, în timp ce în jurul eşafodului se încinge jocul. Poporul parizian celebrează libertatea.

Evenimentul provoacă un mare răsunet în toată Europa, fiindcă are o valoare simbolică şi metafizică: a fost decapitat reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ şi, odată cu execuţia lui, însăşi regalitatea este doborâtă.

Aşa cum scrie marele istoric Albert Soboul: „Moartea regelui aduce atingere regalităţii în prestigiul ei tradiţional şi cvasireligios: Ludovic al XVI-lea fusese executat ca un om obişnuit; se terminase cu monarhia de drept divin. Convenţia tăiase punţile în urma ei[4]"

Dar execuţia regelui nu este numai un mijloc de a introduce Revoluţia franceză în istorie, ci, de asemenea, de a-i da o dimensiune de mit. Trimiterea regelui la moarte joacă rolul de operator mitic. Este un mijloc de transformare a istoriei în fabula unui nou început.

În exteriorul Franţei, se formează o vastă coaliţie; în interior, provincia Vendee se răscoală. Pentru a face faţă acestor pericole, în numele apărării Republicii, din primă-vara lui 1793, Convenţia votează măsuri revoluţionare de excepţie. Pe 11 martie, un tribunal revoluţionar este instituit să-i judece pe suspecţi. Montagnarzii sfârşesc prin a-i elimina pe girondini în mai şi iunie 1793, arestând treizeci şi unu dintre ei. Treptat, aceştia transformă Convenţia într-un veritabil guvern revoluţionar care decide măsuri riguroase: votarea prin ridicarea în picioare în masă, legea maximală care taxează obiectele de primă necesitate, legea împotriva acaparării, dar mai ales legea suspecţilor din 17 septembrie 1793, care aduce Teroarea la ordinea zilei.

Tribunalul revoluţionar pronunţă 77 de condamnări la moarte în ultimile trei luni ale anului 1793 (194 de acuzaţi sunt achitaţi). Numărul prizonierilor nu

[4] A. Soboul, Istoria Revoluţiei franceze, Paris, Gallimard, 1962

încetează să crească. Maria Antoaneta este condamnată la moarte pe 16 octombrie 1793; ducele d'Orleans este executat la fel ca şi deputaţii girondini care, la picioarele eşafodului, intonează Marseilleza. Moartea aduce după sine moarte. Ziarul Pere Duchesne îndeamnă la ură şi cere ca „fierul să fie bătut cât este cald", iar trădătorii trebuie trecuţi prin „briciul naţional". Doamna Roland, inspiratoarea girondinilor, condusă spre locul supliciului strigă: „O, Libertate, câte crime se mai comit în numele tău!" Teroarea atinge paroxismul, idealurile generoase ale Revoluţiei şi ale Declaraţiei drepturilor omului se îneacă în crime şi execuţii. Există aici un paradox care continuă să ridice întrebări, constituind fără nicio îndoială o caracteristică importantă a istoriei răului. Proclamaţiile gene-roase pot genera politici de excepţie în care se dezintegrează morala.

Se ştie cum s-a terminat Teroarea: Revoluţia şi-a devorat copiii. Robespierre, pentru a se menţine la putere, ordonă arestarea extremiştilor de stânga, a hebertiştilor şi a indulgenţilor care, grupaţi în jurul lui Danton, Camille Desmoulins, Fabre d'Eglantine, doresc să pună capăt Terorii. Principalii partizani ai lui Hebert şi Danton sunt ghilotinaţi. Danton este executat pe 16 aprilie 1794, Camille Desmoulins este dus şi el cu căruţele condamnaţilor. Doar cu câteva zile înaintea morţii, îi scrie lui Lucile, soţia lui, aceste fraze care sună ca un dangăt de înmormântare a idealului revoluţionar: „Am visat o Republică pe care toată lumea s-o îndrăgească, nu puteam să-mi închipui că oamenii pot fi atât de nedrepţi şi de feroce."

Robespierre exercită o putere absolută din aprilie până în iulie 1794. Închisorile sunt pline. Teroarea capătă forţă într-o goană înainte fără perspective. Legea din 22 prairial* suprimă toate garanţiile justiţiei şi dă o definiţie deosebit de largă noţiunii de „duşman al Republicii". Ea provoacă peste o mie de execuţii suplimentare, printre care cea a chimistului Lavoisier şi a poetului Chenier. Curge prea mult sânge. Burghezia, chiar şi masele populare sunt îngrozite de atâtea masacre. Pentru a împiedica accentuarea procesului Terorii, care serveşte acum de politică, se formează o conspiraţie heteroclită, care-i grupează pe Fouche, Tallien, Barras, partizanii lui Danton şi girondini.

Bătut în Convenţie, Robespierre este arestat şi ghilotinat împreună cu partizanii lui pe 28 iulie 1794. Teroarea ia sfârşit, alţi oameni politici îi iau locul conducând spre stabilirea Directoratului şi, curând după el, a încoronării unui general necunoscut pe care-l chema Bonaparte.

Revoluţia s-a pătat de sângele care îi dezonorează idealurile. „De unde vine răul?" se va întreba Robespierre, incoruptibilul, în ajunul Terorii în iunie 1793. La care, răspunsul lui imediat va fi „de la burghezi", adică de la susţinătorii acelui individualism materialist care se opune virtuţii revoluţionare. Iar Saint-Just va adăuga: „Toată lumea vrea republică; nimeni nu vrea sărăcie, nici virtute."

*A noua lună din calendarul republican francez, începând cu 20 sau 21 mai şi sfârşind pe 18 sau 19 iunie (n.tr.).

Desigur, am avea tendinţa de a gândi că excesul de virtute, dogma purităţii conţin în stare incipientă răul de la care pleacă toate purificările etnice sau politice. S-ar cuveni mai bine să vedem în episodul Terorii teatrul frământărilor în care aparenta fatalitate a evenimentelor nu este decât produsul cuvintelor şi al acţiunilor hazardate ale oamenilor.

Tortura în Republică

Dacă, aşa cum vom vedea, răul este apanajul sistemelor totalitare care ştiu să desfăşoare nenumărate argumente, pretexte, viziuni ale lumii, pentru a se justifica, acesta este legitimat, de asemenea, de democraţii în numele raţiunii de stat. Aşa se face că se validează practici de excepţie care incriminează spiritul democraţiei. Cum a fost cazul în timpul războiului din Algeria, unde tortura a fost practicată de militarii francezi cu ocazia luptei pentru cucerirea Algerului, începută în ianuarie 1957. Unui război de excepţie, „subversiv", a cărui teorie este elaborată de colonelul Trinquier, trebuie să-i corespundă practici excepţionale care impun luarea în considerare a oricăror scrupule. Într-o notă de serviciu din martie 1957, generalul Massu justifică astfel metodele de excepţie:

„Generalul comandant al ZNA şi al DP al 10-lea mulţumeşte preotului militar paraşutist care a luat cuvântul pentru a judeca acţiunea poliţienească, fără pasiune, liber şi raţional.

El invită toate sufletele neliniştite sau dezorientate să-l asculte şi doreşte ca aceste reflecţii ale unui preot să contribuie la luminarea celor care n-au fost formaţi la şcoala dură a «războiului putred» din Indochina şi care n-au înţeles încă până acum că nu se poate lupta împotriva războiului revoluţionar şi subversiv dus de comunismul internaţional şi intermediarii lui numai prin procedee clasice de luptă, ci, în aceeaşi măsură, prin metode de acţiune clandestine şi contrarevoluţionare.

Condiţia sine qua non a acţiunii noastre în Algeria constă în admiterea acestor metode în sufletul şi conştiinţa noastră, ca necesare şi valabile din punct de vedere moral.

Dezlănţuirea unei anumite prese metropolitane nu trebuie să ne mişte; ea nu face decât să confirme justeţea vederilor şi eficienţa loviturilor noastre.
General de brigadă Massu, comandant al ZNA şi al DP al 10-lea.[5]"

După cum vedem, tortura nu este justificată de ceva important, ci este ceva relevant al unei noi atitudini morale în practica războiului. Nu reprezintă un act de bravură care se cuvine să fie scuzat, ci este un mod esenţial, instituţional de a face altfel război.

Aşa cum scrie atât de explicit generalul Massu, tortura trebuie să obţină adeziunea conştiinţei. Fie că este vorba de o notă de serviciu, de o predică medievală sau de un fragment de elocvenţă revoluţionară, întotdeauna există

[5] Citat din P. Vidal-Naquet, Crimele armatei franceze, Paris, La Découverte, 2001.

strădania de a convinge asupra legitimităţii politice, morale, a crimei sau a abuzului· Dacă acest tip de justificare se înscrie atât de bine în centrul unei isterii a răului, fiind laitmotivul şi elementul declanşator al acestuia, se explică prin aceea că se intenţionează perturbarea, fracturarea conştiinţei morale, atacarea simţului nostru de umanitate·

Benjamin Stora face următoarea remarcă: „Ceea ce ne învaţă războiul din Algeria, este că tortura (care nu se mulţumeşte cu o supunere a trupurilor, dar pretinde şi adeziunea sufletelor la o «operă civilizatoare») nu reprezintă nici exotism, nici excepţie· Ea este o instituţie mai întâi poliţienească şi apoi militară·[6]"

„Tortura este aplicată la întâmplare, fiindcă obiectivul ei este, înainte de toate, să îngrozească· Reprezintă un instrument arbitrar de teroare care neagă valorile şi fundamentele statului democratic· De unde şi dublul joc de limbaj, ilustrat perfect de nota generalului Massu: acesta justifică tortura fără a o numi explicit, fără ca termenul să fie vreodată folosit· Aici rezidă o altă practică a cuvântului: răul se strecoară printre rânduri, într-o suspensie de cuvinte care semnifică de asemenea suspensia valorii democratice· Răul este în acest caz tăcerea cuvintelor acoperită de gemetele trupurilor·

Tortura apare în plină lumină odată cu afacerea Audin· Asistent al Facultăţii de ştiinţe din Alger, acesta este arestat pe 11 iunie 1957 de paraşutişti şi nu avea să mai fie văzut în viaţă· Se ştie acum că Maurice Audin a fost torturat până la moarte· Tortura este practicată de DOP (departamentul operaţional de protecţie), unităţi speciale având misiunea interogatoriilor, dar şi de unităţi ale armatei· În aceste unităţi, echipele se înlocuiesc unele pe altele, adesea având mult de muncă „în cazul zilelor de mare afluenţă"· Militanţi FLN* sau simpli suspecţi, teroriştі sau inocenţi, toţi sunt supuşi torturii· Sub pretextul interogatoriului, echipe de militari fac cu schimbul pe lângă prizonieri ţinuţi goi şi legaţi fedeleş· Menghinele fac posibilă zdrobirea organelor sexuale, iar soldaţii introduc cu forţa capul prizonierilor în căldări mari cu apă·

Tortura mai constă însă şi în lovituri, palme, utilizarea electricităţii căreia un paraşutist îi face descrierea următoare: „(···) firul prezintă o extremitate fără izolator, prevăzut cu un manşon pentru a putea fi ţinut în mână fără niciun risc· El se termină printr-un tub de placaj mereu îmbibat de apă ca să acumuleze un maxim de electricitate· Două fire ascuţite şi subţiri îl depăşesc ca nişte antene ce tremură la cea mai mică mişcare· Aceste antene sunt aplicate direct pe pielea goală· În general pe sex, dar se mai plimbă şi peste tot corpul, cu opriri îndelungate pe piept, acolo unde cutia toracică abia protejează inima, care înnebuneşte, antrenându-l pe respectiv în nişte convulsiuni de pisică jupuită·"

Recurgerea la tortură în Algeria a ofiţerilor superiori ai armatei a fost recunoscută acum şi de unele cadre cu grade mari· Cu câţiva ani în urmă, generalul Aussaresses a declarat următoarele: „Tortura nu mi-a făcut niciodată plăcere, dar

[6] B· Stora, Cangrena şi uitarea, Paris, La Découvert, 1998·

m-am schimbat când am ajuns în Alger. Pe atunci, era deja generalizată. Dacă ar trebui s-o luăm de la capăt, m-ar deranja, dar aş face din nou acelaşi lucru, fiindcă nu cred că s-ar putea proceda altfel."

În 1957, pe când armatei i se încredinţează puteri poliţieneşti asupra Marelui Alger, Paul Aussaresses, care se află acolo pentru a-l sprijini pe generalul Massu, devine coordonatorul serviciilor de informaţii din Alger. În această calitate, acoperă torturile sau execuţiile sumare care se fac discret, în afara Algerului, prin mărăcinişuri, sau sunt aranjate în aşa fel încât să pară suiciduri, cum ar fi cel al şefului FLN, algerianul Larbi Ben M'Hidi. „L-am izolat pe prizonier într-o încăpere gata pregătită. Unul dintre oamenii mei stătea de pază la intrare. Odată ajunşi în încăpere, cu ajutorul gradaţilor mei, l-am apucat de mâini pe Ben M'Hidi şi l-am spânzurat, în aşa fel încât putea lăsa impresia unui suicid."

Primele denunţări ale torturii ridică un colţ al vălului întins de Republică asupra practicilor cunoscute, de altfel, de cei mai înalţi conducători ai statului. La jumătatea lui februarie, Temoignage chretien publică un text, „Dosarul Jean Miillrer", care denunţă deschis tortura: „Suntem departe de pacificarea pentru care am fi fost chemaţi; ne simţim disperaţi să vedem până unde poate să se înjosească natura umană şi să avem de-a face cu francezi care utilizau procedee asemenea barbariei naziste".

De fapt, răul este dublu: el rezidă bineînţeles în exercitarea torturii, dar şi în tăgăduirea ei de către stat. În vreme ce multe povestiri şi dovezi apar într-o mică parte a presei, adesea confiscată de puterea politică (Temoignage chretien, L 'Express, France Observateur, L 'Humanite, Esprit, apoi Le Monde), ministrul Apărării din acea vreme, Andre Morice, anunţă că îi va urmări insistent pe „defăimătorii soldaţilor din Algeria" şi pe toţi cei care „conştient sau inconştient, joacă pe cartea decadenţei franceze". Pe 27 martie 1958, e confiscată cartea lui Henri Alleg, întrebarea, publicată de editura Minuit.

Va fi nevoie de aproape patruzeci de ani pentru a fi date la iveală descoperirile despre torturile practicate de armata franceză în Algeria. Refularea memoriei vine să se adauge la tăcerea negării pentru a alcătui ritmul atât de particular al istoriei răului, în care dezvăluirile nu apar decât după o îndelungată încercare de ridicare a adevărului spre conştiinţă. Acum, a face rău nu se mai realizează sub forma invocărilor cu voce tare, ci sub forma negării, refulării, tăcerii sau ambiguităţii verbale.

Răul, în societăţile care afişează valori democratice, se disimulează, nu se revendică şi nici nu se asumă deschis. Se realizează în tăcere şi induce o nouă atitudine, „pocăinţa", care trebuie practicată în numele datoriei de aducere aminte. De altfel, în jurul acestei chestiuni s-a învârtit dezbaterea mediatică asupra torturii din Algeria: are de ce să se căiască armata franceză? Generalul Massu va reveni asupra poziţiei sale: „Nu, tortura nu este obligatorie pe timp de război, ne putem foarte bine lipsi de ea. Când mă gândesc la Algeria, faptul mă

mâhneşte, fiindcă făcea parte (…) dintr-o anume ambianţă. Lucrurile ar fi putut să fie făcute altfel." Dar generalul Aussaresses va refuza să-şi renege atitudinea: „Nu avem de ce să ne căim. Să recunoaştem fapte precise şi punctuale, asta da, dar având grijă să nu generalizăm. În ceea ce mă priveşte, eu nu mă căiesc."

Totuşi, puterea din ce în ce mai mare a imaginii şi a tehnicilor moderne de comunicare par să dea peste cap voinţa de secretizare şi să introducă o formă inedită de transparenţă. Aşa cum remarcă Pierre Vidal-Naquet, „bătălia împotriva torturii din Algeria a fost exclusiv o bătălie dusă cu arma scrisului. (…) Unica imagine difuzată a fost cea publicată de L 'Express, de executare a unui algerian de către un militar francez" .

Descoperim o dată în plus că democraţia nu este în mod necesar o guvernare a binelui.

Pe 28 aprilie 2004, canalul de televiziune CBS difuzează fotografii ale prizonierilor irakieni umiliţi, torturaţi de militarii americani în închisoarea de la Abu Ghraib. Una dintre fotografii, cea mai cunoscută, o femeie americană militar, ţinând în lesă un prizonier irakian în pielea goală, întins pe jos, animalizat, umilit. Ceea ce frapează mai mult în această imagine este chipul zâmbitor, calm al călăului, lipsit de orice expresie de violenţă, de parcă tortura venea de la sine, de parcă principiile democratice puteau fi subit măturate.

Când americanii îi transferă pe prizonierii talibani capturaţi în Afganistan la baza americană de la Guantanamo situată pe teritoriul cubanez şi îi ţin acolo fără judecată, aceştia demarează o logică malefică ce face posibilă tortura. După cum scrie Thomas Malinowski, responsabilul biroului Human Rights Watch din Washington, „problemele apărute în Irak îşi au rădăcinile la Guanta- namo Bay. Asta nu înseamnă că prizonierii de la Guantanamo sunt trataţi ca cei din Abu Ghraib. Nimic nu ar justifica o astfel de afirmaţie. Dar în ambele cazuri, s-a creat un sistem de detenţie care se situează în afara stării de drept" .

Nicio tortură nu seamănă una cu alta. Ceea ce frapează în imaginile difuzate de mass-media americană este intenţia redării laturii psihologice: acestea trădează voinţa de a-i umili sexual pe prizonieri, ceea ce, într-un context musulman, este o pedeapsă mai rea decât moartea.

Ole Vedel Rasmussen, medic danez şi membru al comitetului danez împotriva torturii, declară următoarele: „Aceste fotografii m-au tulburat profund. Nu îndrăznesc să-mi imaginez suferinţa mentală a prizonierilor irakieni umiliţi sexual de femeile americane. Ceea ce li s-a întâmplat lor este mai rău decât moartea, vor trebui să trăiască această umilinţă toată viaţa lor."

Pentru serviciile de informaţii americane, acest tip de tortură mentală este fără îndoială mijlocul de a frânge personalitatea deţinuţilor, oferind toate variantele. In raportul remis pe 3 martie 2004 comandantului militar american, generalul Taguba face enumerarea copleşitoare a abuzurilor cărora le-au căzut victime deţinuţii din închisoarea Abu Ghraib, obligaţi să se lase filmaţi sau

fotografiaţi în posturi sexuale, să rămână în pielea goală mai multe zile la rând. La toate acestea, trebuie să adăugăm ordinul dat uneori prizonierilor bărbaţi de a purta lenjerie intimă feminină, violul prizonierelor etc.

Înţelegem mai bine în acest caz intenţia torturilor mentale: este vorba de distrugerea fiinţelor, metamorfozându-le în actori de filme video pornografice, prin fixarea pe obiectiv a dezumanizării lor, a reducerii lor la starea de obiect sexual. Ştim că răul se hrăneşte din povestiri. Trebuie să admitem că în epoca societăţii de comunicare, relatarea răului poate căpăta forma unui film video sau a unui reportaj foto.

Acte de terorism

Viaţa politică naţională şi internaţională este acum ritmată de terorism, iar acesta nu trebuie să fie asimilat întotdeauna cu jihadul. Fără îndoială, cuvântul, la fel ca şi practica nu sunt noi. Aşa cum am văzut, Revoluţia franceză inventează Teroarea în numele raţiunii de stat. Dacă „terorismul" desemnează un sistem de guvernare revoluţionară, cuvântul „terorist", când este utilizat pentru prima oară, îi desemnează pe membrii Convenţiei trimişi în misiune în provincie pentru reprimarea mişcărilor regaliste. Cuvântul apare într-un supliment din 1798 al Dicţionarului Academiei franceze.

Inventarea cuvântului „terorism" şi a derivatelor sale, „terorist", „a teroriza" este suficientă pentru justificarea răului. În aceeaşi manieră, printr-un joc subtil de răsturnare, acelaşi cuvânt, dacă serveşte apărării prin toate mijloacele statului republican, desemnează, de asemenea, elementul incriminării sale.

Această răsturnare este extrem de semnificativă, ne aminteşte de nihilismul lui Dostoievski. Dumnezeu tolerează inacceptabilul, suferinţa îi pustieşte creaţia. Aşa cum a demonstrat Albert Camus în Omul revoltat, lupta pentru dreptate o înlocuieşte pe cea pentru adevăr, fiindcă adevărul este nedrept, începând de la cel al creştinismului care este legat de suferinţă. Şi atunci, viaţa îşi pierde orice semnificaţie morală, nu mai există nici bine, nici rău: „Oh! după părerea mea, cu bietul meu cap euclidian terestru, nu ştiu decât un lucru: că există suferinţă, iar vinovaţi nu, că toate lucrurile decurg direct şi simplu unele din altele, că totul se înlănţuie şi se echilibrează", afirmă Ivan Karamazov, eroul lui Dostoievski.

De acum înainte „totul este permis". Nihilismul domneşte, ferment al terorismului. Pentru Neceaev, revoluţionar rus de la mijlocul secolului al XIX-lea, scopul justifică mijloacele, revoluţionarul trebuie să aibă o unică pasiune, cea a revoluţiei, să nu aibă niciun sentiment pentru nimeni. Violenţa trebuie îndreptată împotriva tuturor în numele unui ideal politic, iar omul nu este decât un instrument al acestuia. „Teroriştii se nasc în acest loc, nu iubesc pe nimeni şi nu sunt iubiţi, se ridică împotriva culpabilităţii stăpânilor, solitari doar cu disperarea lor, cu contradicţiile lor pe care nu le vor putea rezolva decât printr-un dublu sacrificiu al inocenţei şi al propriei vieţi."

Pe 24 ianuarie 1878, Zera Zassulici, după ce-l asasinea-ză pe generalul Trepov, guvernatorul Sankt-Petersburgului, în preziua procesului celor 193 de populişti, semnează naşterea terorismului rus· Ar dura prea mult să enumerăm aici câte acţiuni teroriste au jalonat istoria ultimelor două secole, fie că este vorba de atentatele comise de populiştii ruşi în secolul al XIX-lea, al căror program era de „eliminare sistematică a persoanelor celor mai nocive sau a celor mai influente din guvern“ şi care au reuşit să-l asasineze pe ţarul Alexandru al III-lea în 1881, acţiunile militare operate de anarhiştii francezi la începutul secolului al XX-lea (Ravachol, Henry, Vaillant, banda lui Bonnot), abuzurile FLN şi OAS din timpul războiului din Algeria etc·

Dar, ceea ce trebuie reţinut este profilarea modernă a terorismului ale cărui mijloace violente de acţiune au fost revendicate atât de mişcările de independenţă (bască, bre-tonă, corsicană···), cât şi de extrema stângă (Brigăzile roşii din Italia, banda Baader-Meinhof din Germania, Acţiunea directă din Franţa), mişcările palestiniene (FPLP, OLP) sau islamismul (GIA în Algeria, Al-Qaida a lui Bin Laden)·

Terorismul, oricare ar fi motivaţiile sale, vizează să vorbească spiritului· Prin crime şi masacre este o acţiune simbolică ce se supune mai puţin unei strategii militare de gherilă, cât unei tentative de transmitere a unui mesaj, justificat de o ideologie·

Brigăzile roşii apar în Italia în octombrie 1970· Actul lor de naştere este o broşură a organizaţiei Sinistra proletaria (Stânga proletară) care anunţă „apariţia organizaţiilor muncitoreşti autonome (Brigăzile roşii)“· Acestea, preluând conceptul „noii rezistenţe“ inventat de stânga proletară franceză, îşi asumă ca scop deplasarea luptei politice-militare printre „masele combatante ale proletariatului“ şi „demascarea structurii opresive şi represive a puterii“· Este revendicarea unei luări de cuvânt simbolice care se află la temelia Brigăzilor roşii şi justifică, doar ea singură, aproape magic, abuzurile ce vor urma· Renato Curcio, întemeietorul mişcării, relatează clar în cartea sa Cu faţa descoperită cât de importantă a fost alegerea denumirii în momentul creării Brigăzilor roşii·

„Să dai foc maşinii (unui supraveghetor de la Pirelli) era posibil· O broşură cu ameninţări, de asemenea· Dar sub ce semnătură? Ipoteza anonimatului a fost imediat înlăturată· N-ar însemna altceva decât o maşină arsă şi pe deasupra rablagită, ne spuneam noi, dar, dacă vrem să ne implicăm într-o acţiune de acest gen, pe căi noi şi necunoscute, trebuie s-o facem cum se cuvine, trebuie să spunem cine acţionează· «E destul să găsim un nume frumos, uşor, percutant, care să fie prin el însuşi un întreg program», a intervenit muncitorul de la Pirelli·“

Astfel că primele acţiuni ale Brigăzilor roşii sunt călăuzite de urmărirea simbolului: angajându-se ca mun-citori în uzinele Pirelli, Fiat, Michelin, membrii brigăzii incendiază vehiculele, îl sechestrează pe directorul de la SIT-Siemens, pe 3

martie 1978, practicând cotonogeala (împuşcarea în picioare) a şefilor de echipă „fascişti" sau răpirile (cea a directorului de la Fiat din Torino sau a judecătorului Mario Rossi). Era vorba de a viza ţinte simbolice, atacându-i pe slujitorii sau reprezentanţii unui patronat calificat drept „fascist" şi de a-i face să „tremure" în toate sensurile cuvântului (de unde şi procedeul pur simbolic de „cotonogeală"). Acţiunea cea mai spectaculoasă a Brigăzilor roşii va fi răpirea la Roma, pe 16 martie 1978, a preşedintelui Democraţiei creştine, Aldo Moro, care fusese principalul artizan al compromisului istoric cu partidul comunist. Acesta este ridicat când se îndrepta spre Parlament pentru a asista la dezbaterea de acordare a încrederii celui de al treilea guvern Andreotti. Lovitura de forţă este brutală. Cei cinci poliţişti care-l escortează pe Moro sunt ucişi. Preşedintele Democraţiei creştine este sechestrat timp de cincizeci şi cinci de zile.

Brigăzile roşii emit nouă comunicate şi difuzează scrisori autografe ale omului de stat italian. Acesta din urmă este găsit asasinat pe data de 9 mai, pe via Caetani. Locul, situat la jumătatea drumului dintre sediul Democraţiei creştine şi cel al PCI, precum şi alegerea datei execuţiei sunt simbolice. Brigăzile roşii intenţionează să denunţe, prin aceasta, ziua în care urma să se realizeze o apropiere între cele două partide, cârdăşia dintre o dreaptă „reacţionară" şi „revizioniştii" partidului comunist.

Brigăzile roşii vor dispărea ca urmare a denunţurilor celor „pocăiţi", dar ceea ce frapează în acţiunea lor este tocmai justificarea politică menită să mascheze răul, transformându-l în bine, înzecită fiind nu numai de încărcătura simbolică a ţintei, dar şi de puterea mass-media. Terorismul a ajuns o banalitate, se hrăneşte din mass-media. Imaginea lui Aldo Moro, deţinut de Brigăzile roşii, în mână cu un exemplar din ziarul La Republica în care, cu litere mari, figurează întrebarea „Moro assassinato?" a făcut înconjurul lumii.

Că terorismul este o modalitate de difuzare a unui mesaj este ceea ce a înţeles, în aceeaşi perioadă, Theodore Kacinski, pe care presa americană îl va denumi „Una- bomber". Fost profesor la Universitatea din Berkeley, strălucit matematician, Kacinski, într-o bună zi, se hotărăşte să se izoleze, să se retragă din societate. Se refugiază într-o colibă din Montana şi, vreme de optsprezece ani, din mai 1978 până în aprilie 1995, trimite şaisprezece colete capcană, făcute chiar de el, unor reprezentanţi ai lumii ştiinţifice, făcând trei morţi şi douăzeci şi trei de răniţi. Aceştia reprezintă în ochii lui complicii civilizaţiei tehnologice pe care o consideră distrugătoare a omului şi a naturii. Unabomber face acte de terorism în numele unei critici radicale a societăţii industriale. Particularitatea acesteia, după el, constă în a pretinde o supunere radicală a membrilor ei în schimbul satisfacerii nevoilor şi a fericirii lor. Societatea industrială, de fapt, nu tratează cu respect o veritabilă libertate şi nu asigură decât activităţi de compensare (sport, distracţii, călătorii organizate, artă, ascensiunea socială oferită de o

meserie…) care vin să pecetluiască o supunere totală. Niciunul dintre membrii ei nu se bucură de o veritabilă posibilitate de a incrimina fundamentele acestei societăţi, nu este decât un element al unei maşinării sociale utilizat pentru a se perpetua. În acest fel, îşi legitimează Unabomber recurgerea la violenţă şi la crimă, afirmând că actul terorist este singurul capabil în zilele noastre să trezească atenţia.

„Să te impui societăţii prin cuvinte este aproape imposibil pentru majoritatea indivizilor sau a grupurilor mici. Să luăm exemplul nostru. Dacă n-am fi făcut uz de violenţă şi am fi prezentat unui editor această lucrare, nu ar fi fost probabil acceptată. Dacă ar fi fost acceptată şi publicată, nu ar fi mişcat prea mulţi cititori, fiindcă este mai amuzant să te distrezi cu ceea ce furnizează mass- media decât să citeşti un eseu puţin cam arid. Chiar dacă aceste lucrări ar fi fost citite de un mare număr de persoane, majoritatea dintre ele ar fi dat uitării rapid ceea ce au citit, mintea lor fiind saturată de fluxul de date ale mass-media. Pentru a face ca mesajul nostru să ajungă la public cu o anumită şansă de a produce impresie, ne-am văzut nevoiţi să ucidem oameni.“

Deflagraţia unei bombe a devenit cuvântul ce se distinge din hărmălaia unei civilizaţii a comunicării în care proliferarea mesajelor a dus la o dispariţie a sensurilor. Atentatul este singurul său cuvânt. Unabomber se ascunde în spatele actului său şi, prin aceasta, devine un personaj de teatru. Creează mitul unui ucigaş necunoscut care terorizează mediile ştiinţifice din ţara sa şi sfidează naţiunea cea mai puternică din lume. Se erijează într-un înger negru care nu este lipsit de o anumită legătură cu personajele malefice ale benzilor desenate americane. De altfel, îşi agrementează unele broşuri cu note de umor, cu fraze sarcastice care invită la o identificare a sa cu unul dintre acei supereroi ce populează poveştile cu mare priză la public. El este bufonul diabolic care face lumea să se cutremure.

Strategia este eficientă, fiindcă rapid, o întreagă co-munitate ştiinţifică americană este terorizată, atentatele părând să lovească la întâmplare. Ecoul fiecărei bombe ajunge să fie înzecit. Unabomber nu e departe de a-şi atinge scopurile.

În septembrie 1995, Theodore Kacinski, pentru a-şi difuza pe o scară mai largă cuvântul, dându-i o rezonanţă naţională, încheie un târg cu cele mai importante ziare americane. Propune oprirea atentatelor în schimbul publicării unui manifest intitulat „împotriva societăţii industriale“, în care analizează cu precizie impasul civilizaţiei tehnice. New York Times şi Washington Post acceptă târgul.

Câteva luni mai târziu, denunţat de fratele său care i-a recunoscut stilul şi ideile, Unabomber este arestat de FBI. Dar fără îndoială îşi atinsese deja scopul. Sinuciderea lui socială, actele sale criminale au cunoscut un larg răsunet.

Nu găsim aici decât premisele unui joc terorist cu putere mediaţi că, 11 septembrie fiind unul dintre punctele lui culminante. Acum, teroriştii îi pun în

scenă pe ostaticii lor, obligându-i, în faţa obiectivului unei camere video, să-şi recunoască greşelile sau să lanseze un apel spre guvernele „culpabile", respectiv se filmează chiar ei în posturi de kamikaze, ca şi palestinienii, pe cale de a-şi justifica politic şi religios atentatul sinucigaş pe care-l vor perpetua.

Terorismul se hrăneşte din multiplicarea mediatică a cuvântului, dar niciun atentat, în acest sens, nu l-a egalat pe cel din II septembrie, despre care am vorbit şi care figurează ca dată a încoronării hiperterorismului. Într-adevăr, în ziua aceea, mişcarea Al-Qaida a reuşit să arunce în aer simbolul, să-l ridice la o putere de sugestie nemaiatinsă până atunci, metamorfozând o acţiune teroristă de mare amploare într-un spectacol cinematografic filmat şi difuzat în direct în lumea întreagă de televiziunile americane. Crima în masă a devenit un mare spectacol, o regizare neegalată al cărei scenariu este continuat de cel al thrillerelor, într-o confuzie de real şi de ficţiune.

Mass-media joacă de acum înainte un rol esenţial în strategia teroristă. Nu este vorba de o strategie războinică (puţine mişcări, orice s-ar putea spune, au ambiţia de a răsturna o instituţie sau un guvern prin masacru şi crimă), ci de o strategie mediatică ce vizează să preocupe minţile, amplificând în lumea întreagă un cuvânt justificativ.

Mai mult ca oricând, răul a devenit o fabulă ale cărei cuvinte nu încetează să răsune în conştiinţa colectivă a umanităţii şi să perverteasca spiritele în interiorul unui joc inedit în care realitatea acestuia este atenuată prin punerea în scenă mediatică a imaginilor.

Aşa cum am mai spus, terorismul se naşte din nihilism. Actul terorist reprezintă propria sa justificare, o modalitate de a da un sens într-o realitate lipsită de sens, o cale de a inventa poveşti care, după comiterea atentatului, îi va justifica pe teroriştii. Aşa cum scrie Camus în Omul revoltat:
„începând cu ei (cu primii teroriştii), am căpătat de-prinderea mai neobişnuită de a ne sacrifica pentru ceva despre care nu ştim nimic, decât că trebuie să mori ca acel ceva să existe".

Capitolul 2

Ordinea nazistă

În secolul al XX-lea apare în istorie o nouă formă a răului politic, statul totalitar, nazismul şi comunismul fiind două manifestări diferite ale acestuia· Secolul al XX-lea cunoaşte o transformare economică, politică şi socială fără precedent· Sub impulsul unui capitalism cuceritor, a unei extinderi tot mai mari a pieţelor, cadrul stat-naţiune se dovedeşte prea strâmt pentru a cuprinde un surplus de capital· Astfel se realizează o alianţă inedită între deţinătorii unei bogăţii superflue şi oamenii de la periferia societăţii, excluşi, ajunşi de prisos ei înşişi, din cauza unei „monstruoase acumulări de capital"· Apar mişcări care determină deprecierea partidelor reprezentative· Acestea „încep să debiteze populaţiei că fiecare om în parte ar putea deveni întruchiparea vie, o, cât de sublim şi crucial, a unui ideal oarecare" · Astfel masele ajung indiferente faţă de „toate ramificaţiile sociale şi de toate reprezentările politice normale" ·

Masele încep să creadă în ficţiunile relatate de oratori iviţi de nicăieri, al căror trecut obscur, departe de a-i discredita, le conferă în mod paradoxal o aură mesianică· Luându-se după ei, oamenii îşi închipuie că ar fi posibilă o ordine nouă în care şi-ar putea găsi fiecare un loc·

Coşmarul trezit de Germania

Istoricii s-au întrebat tot timpul cum de un om apărut de nicăieri, aşa ca Hitler, a putut să pună mâna pe putere şi să antreneze în urma lui Germania într-o catastrofă care a zguduit secolul al XX-lea· Ascensiunea lui Hitler ne obligă şi ea să ne punem întrebarea puterii cuvântului, sau, în termenii istoricului englez Ian Kershaw, a „puterii charismatice" exercitate de un conducător politic asupra poporului său·

Fiu al unui funcţionar de provincie, Hitler se naşte pe 20 aprilie 1889 la Braunauam-Inn· Face studii medii pe care le abandonează rapid, visând să devină pictor· Cade la concursul de admitere la Şcoala de Arte-Frumoase din Schillerplatz, Viena, şi duce în capitala Austriei o viaţă de hoinăreală şi trândăvie· Viitorul stăpân al Germaniei sfârşeşte prin a ajunge într-un azil pentru cei fără adăpost din Meidling, apoi se instalează într-un hotel popular, căminul pentru oamenii din Meldemannstrasse, unde rămâne adesea în sala de lectură, camerele de dormit trebuind să fie eliberate în timpul zilei· Aici citeşte ziare şi publicaţii de popularizare a ştiinţei, pictează cărţi poştale şi visează la o carieră de artist pictor· La Viena însă, unde duce o existenţă fără scop printre dezmoşteniţi, îşi formează tânărul Hitler o ideologie politică de respingere a societăţii existente şi de antisemitism, evreul purtând responsabilitatea nenorocirilor moderne· Această ură îi aprinde ideea utopică a unui stat naţional de „rasă" germanică, capabil să instaureze o nouă ordine politică·

Hitler duce apoi o viaţă de boem la Miinchen, unde colindă din braserie în braserie, din cafenea în cafenea, continuând să picteze acuarele şi să devoreze ziarele. Este reformat pe 5 februarie 1914: „Inapt pentru serviciul militar şi pentru serviciul auxiliar. Prea slab."

Dar războiul avea să zdruncine această viaţă fără viitor şi să-l propulseze pe Hitler spre un nou destin. Este cunoscută fotografia făcută pe 1 august 1914 care îl arată din întâmplare pe Hitler jubilând în mijlocul mulţimii în delir adunate în piaţa Odeon din Miinchen la anunţul proclamării stării de război. Plecat din mulţime, se va detaşa de ea până când începe să pretindă că o reprezintă, călăuzind-o către dezastru precum cântăreţul din flaut Hamelin. „în ceea ce mă priveşte, scria el, acele ore au fost ca o eliberare de penibilele impresii din tinereţea mea. Nu mi-e ruşine să recunosc astăzi că, mânat de un entuziasm tumultuos, am căzut în genunchi şi am mulţumit din toată inima Cerului."

Hitler se angajează în armată, primeşte Crucea de Fier clasa I. Este rănit, suferă de orbire temporară din cauza unui gaz de luptă. În decursul acestor ani de război începe să se descopere pe sine. În 1919, urmează un curs de îndoctrinare organizat de armată, care îl iniţiază în mecanismele finanţelor internaţionale, asistă la seminarii de istorie a armatei germane şi a Rusiei sub regimul bolşevic, a unităţii Reichului... Ascultă şi vorbeşte: monologhează, dezbate, convinge. Într-un raport, unul dintre superiorii lui notează: „Este un tribun înnăscut care, prin fanatismul şi stilul populist, captează atenţia şi obligă auditoriul să gândească la fel ca el."

Odată cu Hitler, violenţa devine una dintre formele retoricii, însuşi stilul lui: „Chiar de la început îşi îmbracă în violenţă opiniile, iar pe cei fideli lui îi determină să avanseze în spatele unor simboluri fulgurante şi al sloganurilor de victorie. Susţine sus şi tare respingerea oricărui compromis: trebuie să distrugem nu numai ideile rele, ci şi pe cei care le susţin. Limbajul lui nu te lasă să respiri, iar verbul, la sfârşit de frază, închide ca o capcană. Sintaxă şi vocabular criminal care vor năvăli asupra Europei şi vor atinge o perfecţiune sobră în comunicatele de război ale Oberkommando, Nieder, nicht, kein, tot, schlag, straf... Limba germană îi oferă, alături de vocabule vagi cu care îşi ameţeşte auditoriul, aceste plesnituri de bici,"

Hitler vorbeşte şi cuvântul lui are forţa unui act care violentează masele, care deschide falia unei bifurcaţii a istoriei spre ceva greu de numit. Aşa cum mărturiseşte George Steiner, amintindu-şi că, în vremea copilăriei, asculta vocea lui Hitler la radio: „E greu de spus, dar glasul lui avea în el ceva fascinant. (...) Ceea ce fascina era mai curând latura fizică decât cea metafizică. Fizicul este cel în care rezidă incredibilul, că un corp poate vorbi la radio."

Hitler ia cuvântul din ce în ce mai des prin braseriile din Miinchen, denunţând neobosit Tratatul de la Versailles sau evreii, aceşti agenţi ai marilor finanţe, responsabili de înfrângerea şi moartea a milioane de germani. În expunerile

lui, leagă din ce în ce mai strâns antisemitismul de antimarxism, ajungând chiar să-i denunţe pe evrei ca fiind manipulatori ai bolşevismului· În discursul său, Iuda devine „un flagel mondial", iar logica istoriei este supusă luptei neîncetate dintre rase, dintre rasa evreiască şi cea pur ariană· „Orice eveniment istoric reprezintă manifestarea unui instinct de conservare a rasei, atât în sensul bun, cât şi în cel rău al termenului" (Mein Kampf 1924)·

Cuvântul său capătă fermitate, accente profetice· Hitler a găsit un personaj care să-i convină· Va fi Fiirher-ul care cere un nou Reich şi care va şti să înăbuşe „ameninţarea iudeo-bolşevică"· Purtător al unei misiuni, este „trimisul Providenţei"· In Mein Kcimpf invocă sprijinul lui Dumnezeu în lupta împotriva evreilor· În ianuarie 1939, ajuns la apogeul puterii sale, Hitler lansează această profeţie în faţa Reichstag-ului: „Azi vreau să fac o profeţie: dacă finanţele evreieşti internaţionale (···) vor ajunge încă o dată să antreneze popoarele într-un război mondial, atunci rezultatul (···) va fi nimicirea rasei evreieşti din Europa"·

Aşa cum scrie Philippe Burrin: „Imputându-le evreilor responsabilitatea unui eventual război mondial, el reia tema «războiului evreiesc», a unui război pus la cale în secret de evrei - una dintre noile teme lansate de antisemitismul modern· Numai că supradimensionează această temă, înscriind-o într-o schemă apocaliptică"· În realitate, concretizând, în sfârşit, înfruntarea iudeo-bolşevică, invadarea Uniunii Sovietice din iunie 1941 reprezenta pentru Hitler întreruperea unei aşteptări prea apăsătoare, invadare pe care o considera o adevărată cruciadă·

Hitler, ispititor, care mobilizează forţele ezoterice, arhaice şi secrete, subjugă Germania şi o antrenează în urma lui într-o nebunie isterică a răului· „Hitler a fost «ispititorul», Versucher, Satana de pe munte, dar un ispititor ascultat· A fost şi «seducătorul» în sensul dur, verfuhrer: păstorul care dezbină turma şi mână cea mai mare parte a ei în prăpastie·"

Hitler, pentru a încarna acest rol malefic de ispititor, uzează de o retorică ce refuză orice nuanţă şi mizează pe opoziţii simpliste, maniheene, dintre alb şi negru, bine şi rău··· Astfel antrenează masele de auditori, unde vin să se alăture şomeri, reprezentanţi ai claselor de mijloc şi micii proprietari expropriaţi, toţi uniţi de ura statu-quo, lăsându-se cu bună ştiinţă seduşi de un discurs revanşard care ridică în slăvi măreţia Germaniei şi superioritatea rasei ariene·

Aşa se construieşte „charisma" lui Hitler: prin discursuri şi profeţii· Hitler se impune mai întâi în sânul partidului nazist, îi convinge pe membrii lui că el este în acelaşi timp omul de acţiune şi de idei şi singurul în măsură să salveze Germania· Unul dintre primii lui auditori, Kurt Liidecke, care l-a ascultat vorbind în 1922, povesteşte că s-a simţit „subjugat de puterea de convingere care emana din acest om" şi afirmă că „nu putea compara această experienţă decât cu o iluminare religioasă"·

Datorită acestui magnetism îşi difuzează Hitler ideile dincolo de cercurile extremei drepte şi repurtează succese electorale cu ocazia alegerilor din Reichstag din 1930 şi 1932, desfăşurate, ce-i drept, în circumstanţe istorice favorabile.

Hitler a descoperit un rol pe măsura sa pe care îl interpretează într-un joc particular, nu fără conotaţii sexuale. Fiindcă pentru Hitler cuvântul este şi o modalitate de eliberare a corpului, un mijloc de copulare cu masele penetrate ca o „femelă". În ordinea discursului există un ritual al posesiei, o copulare diabolică între Fiihrer şi poporul său.

„Fervoarea cu care pătrundea în sânul mulţimii înghesuite pe trepte, strigătele de nerăbdare şi dorinţa abia ţinută sub control care îi puncta trecerea şi exacerba şi mai mult ambianţa de aşteptare subjugată a sălii, revelează de la început caracterul copulator al evenimentului. Ajuns la tribună, începea să vorbească pe un ton şovăitor, aproape timid. După acest ritual preliminar, dezlănţuia primele aplauze care-l făceau să-şi iasă din aparenta lui rezervă şi să meargă din ce în ce mai departe, din ce în ce mai în forţă, eliberându-se în largi perioade oratorice, într-un ritm când accelerat, când stăpânit, lovindu-şi faţa cu pumnii, cu ochii închişi, clătinându-se ca prins de ameţeli, apoi înfigând un deget acuzator pentru a-i desemna pe vinovaţi şi pe trădători în timp ce vocea lui se frângea în spasmele unui final gâfâit. Nu puţini au fost observatorii care au încercat să descrie subjugarea obscenă exercitată de Hitler, care recurgea la vocabularul vrăjitoriei şi atunci când se referea la Faust al lui Goethe. Tabloul nu ar fi complet fără imaginile care îl arată după prestaţia lui, prăbuşit în vreo cabină de artist, scăldat în sudoare, extenuat, cu privirea goală. Post coitum triste. "

Hitler este numit cancelar la 30 ianuarie 1933. Utopia totalitară a unei noi ordini, a unui Reich care va dura mii de ani, este foarte aproape şi se instalează ca vis în stare de trezie, în măsură să seducă masele.

Mulţimea germanilor devine o adunare de auditori proiectaţi într-un basm macabru la care aderă fără rezerve. Fiindcă, aşa cum subliniază Hannah Arendt în eseul despre Totalitarism, ceea ce o caracterizează este capacitatea de a crede, de a adera la promisiunile care îi sunt debitate, „în comparaţie cu absenţa materialismului acestor oameni din popor, un călugăr creştin pare absorbit de problemele reale ale acestei lumi. Himmler, care cunoştea foarte bine mentalitatea celor pe care îi organiza, îi descrie nu numai pe proprii lui SS-işti, dar şi păturile largi din care îi recruta, afirmând că aceştia nu erau interesaţi de «problemele cotidiene», ci numai de chestiunile ideologice ce vor prezen-ta interes decenii şi secole, aşa încât omul (…) ştie că munceşte în vederea îndeplinirii unei misiuni înalte, care nu se iveşte decât o dată la două mii de ani."

Această pornire spre un vis cu ochii deschişi, fiind foarte aproape de a se transforma într-un coşmar, se multiplică înzecit prin organizarea unui aparat de propagandă condus de Goebbels, plasat în fruntea prea oficialului minister al Reich-ului de informaţie şi propagandă. În acest scop, Albert Speer, arhitectul şi

prietenul lui Hitler, viitor ministru al Armamentului, inventează spectacolul atât de deosebit a „Catedralelor luminii" care se desfăşoară în timpul congresului naziştilor de la Niimberg. Hitler este atunci transfigurat. Acest bărbat scund cu un fizic mediocru - atât de uşor pentru Charlie Chaplin să-l caricaturizeze în Dictatorul - se metamorfozează în erou de epopee păgână care pune stăpânire pe Germania.

În acordurile unui marş funebru, Fiihrer-ul, urmat la distanţă de şefii SA şi SS, înaintează către monumentul comemorativ al lui Luipoldhain pe aleea care desparte în două mulţimea venită să asiste la ceremonie. Peste tot, drapelele cu svastici flutură în vânt. De îndată ce Hitler îşi face apariţia, proiectoare puternice sfâşie tenebrele şi trasează coloane de lumină care urcă până la o înălţime de opt sau zece metri, străpungând cerul cu o coroană de foc. În aceeaşi clipă, tribuna de onoare este scăldată într-o lumină orbitoare în timp ce treizeci de mii de drapele converg spre arena unde se află Fuhrer-ul.

Prin această punere în scenă, prin „estetizarea politicii", cum va scrie Walter Benjamin, spectatorul este proiectat într-un univers ireal şi neliniştitor, în „imaginarele palate de cristal ale Evului Mediu", „o catedrală luminoasă" , care arată imaginile unui vis cu ochii deschişi.

Dar pompa este întotdeauna doar mijlocul de disimulare a represiunii politice. Muncitorii şi membrii partidelor de stânga sunt expediaţi în lagărele de concentrare, în vreme ce evreii sunt persecutaţi sistematic, fiind excluşi din comunitatea naţională, ca şi ţiganii, homosexualii şi toţi cei care li se asociază.

Intră în funcţiune un mecanism de autoreglare: celelalte categorii sociale se conformează ideologiei noii puteri şi epurează elementele care sunt indezirabile. Astfel se consolidează aparatul represiv pus la punct de nazişti şi, în particular, poliţia sa politică, Gestapoul.

„Fără spioni şi delatori gata să-l servească pe Fuhrer denunţându-i, sub pretextele cele mai diverse şi în general din motive personale, pe concetăţenii lor Gestapoului, un astfel de sistem întemeiat pe teamă şi bănuieli n-ar fi putut să funcţioneze niciodată cu o eficienţă atât de redutabilă."

Hitler, pentru a-şi consolida puterea, pentru a câştiga respect şi a obţine sprijinul mediului conservator, îi elimină pe SA, conduşi de Ernst Rohm, la 30 iunie 1934. Astfel se instaurează totalitarismul, SS-iştii devenind forţa esenţială a partidului nazist şi preluând controlul lagărelor de concentrare, Dachau fiind cel care furnizează modelul de organizare. Abuzurile se înmulţesc. După incendierea Reichstag-ului, sistemul lagărelor s-a extins în mod legal în numele „detenţiei preventive". Persecuţiile antisemite din timpul Nopţii de cristal din 9 şi 10 noiembrie 1938 provoacă mai mult de o sută de morţi în comunitatea evreiască. Sinagogile sunt incendiate, magazinele jefuite, iar treizeci de mii de evrei aruncaţi în lagărele de concentrare şi luaţi ostatici în scopul accelerării emigraţiei lor.

Antisemitismul se instituţionalizează şi devine obiectul unor represalii de stat, aflându-se în centrul ideologiei naziste. Dar nazismul nu este numai o putere forte, o modalitate modernă de tiranie cunoscută şi de alte epoci ale istoriei. El scrie o pagină inedită, ambiguă a istoriei răului. El este în acelaşi timp şi o profetizare diabolică, antitehnică ce trezeşte spaime arhaice, scufundând Germania într-un coşmar în stare de trezie şi o mobilizare inedită a tehnicii. Este un laborator al răului.

Industria morţii

Totalitarismul nazist reprezintă produsul timpurilor moderne, este contemporanul erei ştiinţifice şi al tehnicii. El se supune, pentru a completa tabloul, unei logici de laborator. Societatea totalitară este ea însăşi un gigantic laborator, fiinţele umane fiind cobaii, cum a observat atât de bine Aldous Huxley în Cea mai bună dintre lumi. Această societate intenţionează să experimenteze forme de relaţii sociale noi, să creeze un om nou, să transforme, în sensul chimic al termenului, răul în bine, dar şi mai mult, să schimbe realitatea, după ce a dominat-o tehnic. Pentru a ne convinge este suficient să ne referim la Mitul secolului al XX-lea de Alfred Rosenberg, care oferă o bază filozofică nazismului: „Şi cel care nu încearcă în automobil, în expres, puterea care surmontează violent spaţiul şi timpul, cel care, în mijlocul maşinilor şi a uzinelor metalurgice, în mijlocul angrenajelor miilor de roţi, nu resimte pulsul acestei acţiuni care domină empiric lumea, acela nu a înţeles unul dintre aspectele sufletului germano-nordic şi nu va înţelege nici celălalt aspect, misticul… Această luptă este luciferică în supunerea materiei, fără să fie condiţionată de mobilul profitului subiectiv. Esenţa germano-dinamică nu se manifestă nicăieri într-o evadare din lume, ci semnifică mobilizarea lumii, lupta.“[7]

Într-adevăr, este vorba de a reconstrui o lume în locul celei vechi, datorită unei tehnologii care îmbrăţişează atât industria cât şi politica, de a reinventa realul şi corolarele lui, cum ar fi arta sau ştiinţa. Este vorba de a crea o lume pe care Fritz Lang a anticipat-o în filmul Metropolis (1927), imaginând că, sub oraşul de sus în care cei bogaţi ţin frâiele comenzii, există un oraş subteran în care muncitorii, reduşi la sclavie, sunt sacrificaţi în faţa maşinilor, mai înainte de a fi ei înşişi înlocuiţi de maşini. Este vorba de a experimenta acel tip de realitate tehnologică, acel tip de om supus tehnicii.

Iată de ce cuvântul totalitar îşi schimbă sensul; nu este numai un instrument de mobilizare a maselor, este o răstălmăcire a realităţii prin minciună, cum ar fi ideea centrală a naziştilor cu privire la o conspiraţie evreiască mondială. Ba mai mult, este vorba de a pune răstălmăcirea în locul Creaţiei, industria cuvântului în locul poeticii verbului.

---

[7] Citat în J. Billing, Hitlerismul şi sistemul concentraţional, Paris, PUF, 2000.

Fiindcă ceea ce deosebeşte totalitarismul, o ştim de la Orwell, este mai întâi inventarea unui limbaj de lemn care se caracterizează prin recurgerea la metafore menite să exalteze efortul fizic, precum şi utilizarea unui vocabular războinic ce favorizează cuvântul „eroic" sau „combativ"… „Nazismul s-a insinuat în trupul şi în sângele unui mare număr de oameni prin expresii izolate, prin întorsături de forme sintactice care se impuneau milioanelor de exemplare, fiind adoptate în mod mecanic şi inconştient. (…) Cuvintele pot fi ca nişte minuscule doze de arsenic: le înghiţi fără să bagi de seamă, par să nu aibă niciun efect şi iată că, după un timp, efectul toxic se face simţit."[8]

Dar limba nu este niciodată numai elementul ciudat al unei vaste arhitecturi de semne şi de simboluri pe care nazismul încearcă s-o edifice: uniforme, cruci germane, salut hitlerist, monumente, clădiri… Este ştiută pasiunea lui Hitler pentru arhitectură, fără îndoială, unul dintre motivele prieteniei lui cu Albert Speer. Este o întreagă lume care trebuie să fie construită, visul arhitectural de a face din Berlin, Germania, capitala lumii, fiind exemplul perfect. Arhitectura care, pentru Hitler, trebuie să răspundă unei duble logici, a „gigantismului şi a nemaivăzutului", nu reprezintă decât prelungirea, în acest sens, a politicii. Ea dezintegrează coeziunea socială democratică, este un cuvânt de piatră care visează să încremenească fiinţele într-o masă informă. „Monumentalitatea nazistă, gigantismul edificiilor, departe de a crea ceva «public», produce ceva masiv în căutarea unei coeziuni absolute."[9]

Dar cuvântul nazist este, lucru şi mai important, un cuvânt de laborator care pretinde să-i dea o turnură ştiinţifică în numele unui biologism rasist, este puterea logică ce se preface că o are. Se vrea o demonstraţie căreia trebuia să i se plieze realul, în faţa căruia libertatea judecăţii critice trebuie să dispară. Profetismul lui este şi cel al ştiinţei, care conduce spre distrugerea anumitor oameni pentru a fi mai bine fabricat omul nou.

Acesta din urmă trebuie să iasă la suprafaţă din ruptura sistematică a legăturilor sociale şi mai radical din rămăşiţele omului vechi, evreul. Se cunoaşte identitatea acestui om nou: este arian, creator al civilizaţiei, Prome- teul constructor al celui de al III-lea Reich.

„Arianul este Prometeul speciei umane; scânteia divină a geniului din toate timpurile izbucnită din fruntea lui luminoasă; el a aprins dintotdeauna focul care, sub forma cunoaşterii, lumina noaptea… Cuceritor, supune oamenii raselor inferioare şi le ordonează activitatea practică sub conducerea lui, potrivit voinţei şi conform scopurilor sale" (Mein Kampf).

Mitul arian, dacă se combină cu biologia rasei naziste, se dezvoltă, aşa cum bine a demonstrat Leon Poliakov, într-o Germanie care, la începutul secolului al XX-lea, a devenit tărâmul de predilecţie al ameliorării ştiinţifice a rasei umane.

---

[8] V. Klemperer. LTI, limba celui de al III-lea Reich, Paris, Albin Michel, 1996.

[9] M. Abensour, Despre complicitate, arhitecturi şi regimuri totalitare, Paris, Sens et Tonka, 1997.

Eugenismul este ştiinţa omului nou care, determinând viitorul umanităţii şi al Reich-ului, transformă societatea în laborator. Autorizează orice experimentări, fie ele politice, sociale, ştiinţifice sau medicale, cum sunt experimentările împotriva naturii, derulate în lagărele naziste.

Iată de ce nazismul nu ezită dinaintea niciunei distrugeri. Există o raţionalitate internă a istoriei care conduce spre superioritatea ariană şi exterminarea evreilor. Politica ajunge astfel o experimentare a ideologiei. În viziunea lui Hitler, evenimentele politicii naţionale sau internaţionale sunt legate de antisemitismul lui, fiindcă aceasta este logica ascunsă a istoriei. Dacă ascensiunea la putere este însoţită de deportările, de masacrele şi de persecuţiile evreilor, tot aşa, războiul nu poate fi decât antievreiesc, ajungând la „soluţia finală". Astfel va fi experimentat adevărul ideologiei naziste care vizează să probeze că rasismul reprezintă resortul ascuns al istoriei, mergând până la limitele posibile, adică până la capătul distrugerii şi al exterminării.

Dacă soluţia globală a „problemei evreieşti" este până la jumătatea lui septembrie 1941 concepută sub forma deportării într-o rezervaţie „cât mai departe spre est", mai târziu se pune la punct un mecanism raţionalizat de distrugere sistematică a tuturor evreilor din Europa, mecanism a cărui logistică este decisă cu ocazia conferinţei de la Wannsee din 20 ianuarie 1942.

Începe să funcţioneze din plin logica laboratorului nazist. Dacă totalitarismul experimentează ceea ce este posibil, această logică de laborator conduce spre lagărele de exterminare, ele însele, la început, un loc de exterminare raţionalizată care depinde de universul industriei.

Auschwitz nu este o aberaţie apărută de nicăieri, ci o realizare semnificativă a lumii industriale. După cum remarcă Zygmund Bauman, „este spiritul de raţionalitate instrumentală, cu forma sa birocratică modernă, instituţională, care face soluţiile de tip holocaust nu numai posibile, ci eminamente «rezonabile» şi măreşte probabilitatea alegerii lor" .

Acest proces raţionalizat şi birocratic, care pune în aplicare soluţia finală, are drept consecinţă, aşa cum bine a demonstrat Hannah Arendt, banalizarea răului. Eichmann, după conferinţa de la Wannsee, la care participă, devine specialistul „evacuării forţate" a evreilor spre lagărele de exterminare din est. El organizează şi administrează scrupulos deportările. Este emblematic pentru miile de funcţionari germani care, prin supunere fidelă şi oarbă la ordinele şi la directivele administrative, au făcut posibilă funcţionarea maşinii de distrugere naziste. În procesul său, la Ierusalim, din 1961, Eichmann va mărturisi exact: „Limbajul administrativ este singurul pe care îl cunosc".

Aşa cum va sublinia Hannah Arendt, Eichmann nu este un „monstru" şi tocmai acest lucru pune probleme .

Că soluţia finală este realizarea unei lumi birocratice şi industriale, este, de asemenea, învăţătura trasă de Albert Speer din experienţa sa de ministru al

Armamentului din regimul lui Hitler, cu ocazia înfăţişării la procesul de la Nurnberg din 1945.

„Dictatura lui Hitler a fost prima dictatură a unui stat industrial în acea perioadă a tehnicii moderne, o dictatură care, pentru a-şi domina propriul popor se serveşte la perfecţie de toate mijloacele tehnice. (…) Evenimentele criminale ale acelor ani trecuţi nu s-au datorat doar personalităţii lui Hitler. Excesele acelor crime s-ar putea explica în acelaşi timp prin faptul că Hitler a ştiut primul să se servească, pentru a le comite, de mijloacele oferite de tehnică. (…) Coşmarul multor oameni, acea spaimă de a vedea într-o bună zi tehnica dominând popoarele, a fost pe punctul de a se realiza în sistemul autoritar al lui Hitler. Orice stat din lume este ameninţat astăzi de domnia terorii născute din tehnică, dar, într-o dictatură modernă, faptul mi se pare imposibil de evitat. În consecinţă, cu cât lumea devine mai tehnică, cu atât este mai necesară opunerea unei contragreutăţi prin existenţa libertăţii individuale şi conştientizarea individului." Auschwitz imaginează realizarea unei logici industriale dusă la un maximum de eficienţă. Astfel, pentru Henry Feingold, „Auschwitz-ul a fost şi o extensie banală a sistemului industrial modern. În loc să se manufactureze bunuri de consum, materia primă era făcută din fiinţe umane, iar produsul finit era moartea, atâtea unităţi pe zi prezentate minuţios în graficele producţiei uzinale. Coşurile, ele însele simbolul sistemului industrial modern, scuipau un fum acru produs de combustia cărnii omeneşti. Reţeaua feroviară modernă a Europei, remarcabil organizată, aducea la uzine un nou tip de materie primă. Şi procedura era aceeaşi ca în cazul oricărei alte încărcături. În camerele de gazare, victimele inhalau un gaz mortal fabricat din pastilele de acid prusie, produse în Germania pentru industria chimică de vârf. Inginerii concepuseră crematoriile; cadrele administrative concepuseră sistemul birocratic care funcţiona cu un zel şi cu o eficacitate invidiate de naţiunile mai puţin avansate. Planul global era reflectarea spiritului ştiinţific modern dementizat. Am fost martorii, nici mai mult nici mai puţin, ai unui plan masiv de inginerie socială" .

Industriaşii germani erau la curent. Ştiau la ce anume serveau instalaţiile de la Auschwitz. Când naziştii con-struiesc patru noi cuptoare de crematorii, numerotate de la I la IV, la Auschwitz, fac apel la firme civile care „ştiu". Când se fac referiri la mărturii sau la reconstituiri ale istoricilor, se remarcă în mod ciudat modernitatea industrială a acelor construcţii care aproape că ating limita unui decor de science-fiction, inginerii germani în slujba naziştilor au construit tot ceea ce se făcea mai bine la vremea respectivă şi n-au ezitat să pună tehnica în serviciul unei industrii a morţii.

Doctorul Bendel, medic francez deţinut la Auschwitz, care nu şi-a precupeţit eforturile îngrijindu-i pe membrii corvezilor speciale, a făcut o descriere a acestor crematorii care concentrează cunoştinţele tehnice germane:

„O linie dublă de cale ferată îi aducea pe deportaţi chiar până la uşa crematoriilor gemene I şi II. Prin camerele lor spaţioase, prevăzute cu telefon şi TSF, sala de disecţii şi muzeul de piese anatomice, ei realizează, după cum mi-a spus fără ruşine un SS-ist «tot ceea ce se făcuse mai bun în acest domeniu». (…) Convoiul condamnaţilor la moarte pătrundea printr-o scară largă de piatră într-o încăpere mare subterană care servea de vestiar. Cuvântul de ordine era că toată lumea trebuie să facă baie, ca să treacă apoi la dezinfecţie: fiecare îşi lega lucrurile şi, supremă iluzie, le punea într-un cuier care corespundea unui număr. De acolo, în pielea goală, pătrundeau printr-un culoar îngust în camerele de gazare pro- priu-zise, două la număr, construite din beton armat. Intrând acolo aveai impresia că plafonul îţi cade în cap, atât era de jos. În mijlocul acestor camere, coborând din tavan, două tuburi într-un grilaj cu o supapă exterioară serveau la emisia gazului. Printr-o ferestruică situată într-o uşă dublă din stejar masiv, SS-iştii urmăreau cumplita agonie a tuturor acelor nenorociţi. Cadavrele erau apoi scoase de oamenii de corvezi şi aşezate într-un ascensor care le urca din nou la parter unde se aflau şase cuptoare. Capacitatea lor globală era de aproximativ două mii de cadavre în douăzeci şi patru de ore.“

Singurul scop al acelor edificii era de a produce morţi în cea mai mare cantitate posibilă şi într-un minimum de timp, cu alte cuvinte, să aplice o logică industrială unui proces de exterminare. Nici nu este scos bine ultimul cadavru din camerele de gazare că deja victimele următorului lot încep să se dezbrace. Auschwitz-ul a devenit locul emblematic al acestei industrii a morţii care lucrează la întreaga capacitate din primăvara lui 1942 până în noiembrie 1944, ucigând potrivit studiului realizat de Georges Wellers, 1 334 700 de persoane, dintre care 1.323.000 evrei.

Dacă soluţia finală este produsul ideologiei antisemite naziste, lagărele de concentrare (rezervate persoanelor de altă etnie decât cea evreiască) şi de exterminare (locuri ale genocidului evreiesc) care, în structura nazistă se juxtapun (cu excepţia Auschwitz-ului - în acelaşi timp spaţiu de concentrare şi centru de exterminare), toate se supun aceleiaşi voinţe de experimentare. Acestea reprezintă produsul derivat al unei logici de laborator plasate în slujba unui sistem industrial care face din real un obiect de experimentare, ceea ce oferă posibilitatea oricăror experimentări, chiar şi a celor mai teribile, altfel spus, genocidului şi crimei împotriva umanităţii. După cum scrie Hannah Arendt în Totalitarismul:

„Lagărele de concentrare şi exterminare ale regimurilor totalitare servesc drept laboratoare în care se verifică convingerea fundamentală a totalitarismului că totul este posibil. Prin comparaţie, toate celelalte experienţe sunt secundare, inclusiv cele care privesc domeniul medical şi ale cărui orori figurează în detaliu în minutele proceselor intentate medicilor celui de-al III-lea Reich, deşi este ceva caracteristic ca aceste laboratoare să fi fost utilizate pentru experienţe de orice fel.“

Scopul „laboratoarelor concentraţionale“ este radical, tehnologic şi metafizic: încearcă să transforme omul, acţionând asupra naturii sale· „Intenţia ideologilor totalitari nu este deci să transforme lumea exterioară, nici să opereze o schimbare revoluţionară a societăţii, ci să modifice însăşi natura umană· Lagărele de concentrare sunt laboratoarele în care se experimentează mutaţiile naturii umane, iar infamia lor constă nu numai în problema deţinuţilor lor şi a celor care le administrează, potrivit unor criterii strict ştiinţifice: ea reprezintă o problemă a tuturor oamenilor·“

Omul inutil

Lagărul de exterminare experimentează o deposedare a umanului· Deţinutul, mai înainte de a fi trimis la moarte, este redus la starea de animal sau de pachet de carne· A devenit gunoi şi deşeu·

„Or, moartea rezervată aici victimelor a fost în mod deliberat o moarte de insectă, o moarte de păduche, negându-le tot ceea ce putea să le mai lege de specia umană, în Shoah, persoana umană a devenit o simplă încărcătură, o greutate (Stângi, comandant la Treblinka, utilizează acest cuvânt pentru a vorbi de deportaţi) mai înainte de a fi calificată drept bacii, deşeu, gunoi, obiect, marfă de prelucrat· De unde şi expresia „tratament special“, destinat să distrugă vieţi care n-ar fi trebuit să existe niciodată· Shoah nu a eliminat numai şase milioane de vieţi, şase milioane de priviri· A ucis moartea care ne umanizează·“

În lagăr, totul dispare, realul comun, sensul dat lumii ca să o facă locuibilă şi umană· Aceasta este „Shoah“: „distrugere“, „nimicire“, precum sugerează termenul evreiesc în Biblie sau, cu alte cuvinte „un simbol lipsit de semnificaţie, o proferare scurtă, opacă, un cuvânt impene-trabil, de nesfârâmat, ca un nucleu atomic“ ·

În lagăr „este exclusă orice întrebare“· Anecdota relatată de Primo Levi în marea lui carte Dacă este un om are valoare de simbol· Atunci când, înnebunit de sete, încearcă să rupă un ţurţur de la o fereastră, un individ se repede asupra lui şi i-l smulge din mâini·

„Warum? l-am întrebat în germana mea ezitantă· „Hier ist kein warum (aici nu există niciun de ce) îmi răspunde el, împingându-mă brutal înapoi·“

Negarea sensului, uciderea limbajului, distrugerea umanului din om preced exterminarea finală· Nazismul face omul inutil, ceea ce înseamnă atingerea esenţei răului, acel rău radical din care decurge orice rău, potrivit lui Kant, exces pur pe care nicio barieră morală nu-l poate stăvili ·

Centrele de exterminare naziste depăşesc astfel simpla logică de laborator· Dacă acestea sunt locuri de distrugere a evreilor, dar şi a ţiganilor sau homosexualilor în numele unei infamii rasiste, dacă reprezintă o uzină de fabricare a cadavrelor, sunt în egală măsură şi un loc de incriminare a umanităţii· Aşa cum subliniază Hannah Arendt în Totalitarismul, „răul radical, am putea spune, a

apărut în legătură cu un sistem în care oamenii, din aceleaşi motive, au devenit inutili".

Iată de ce lagărul de exterminare este fundamental ireal: reprezintă un univers golit de oameni, de acea umanitate cu care înveşmântăm lumea. Nu este Infernul coborât pe pământ în care martiriul Poporului Martor ar semna moartea simbolică a lui Dumnezeu, este mai rău decât atât: o lume lipsită de oameni, pustiită de sensul uman, o lume pe care niciun om n-a putut-o vedea până acum. Aşa cum spune Ian Karski în celebrul film al lui Claude Lanzmann, Shoah, în legătură cu ghetoul din Varşovia, această antecameră a lagărului: „Nu era o lume, nu era o umanitate! Eu nu existam. Eu nu-i aparţineam. Niciodată n-am văzut aşa ceva. Nimeni nu a scris despre o asemenea realitate. N-am văzut nicio piesă, niciun film! Aceea nu era lumea. Mi se zicea că erau fiinţe umane. Dar nu semănau cu nişte fiinţe umane."

Universul lagărului nu poate, efectiv, decât să-şi im-prime irealitatea pe o peliculă de film: „Filmele difuzate de Aliaţi în Germania şi în alte părţi, după război, demonstrează limpede că acea atmosferă de demenţă şi de irealitate nu este înlăturată de reportajul pur. Pentru spectatorul neprevenit, acele imagini sunt aproape la fel de convingătoare ca nişte instantanee de substanţă misterioasă surprinse cu ocazia unor şedinţe de spiritism."

Este un univers fără cuvinte: „în memoria noastră a tuturor celor care am supravieţuit şi care suntem cât de cât poligloţi, primele zile în lagăr au rămas imprimate sub forma unui film cu imagini voalate, vagi şi frenetice, pline de zgomot şi furie, lipsite de semnificaţie: o harababură de personaje fără nume, fără chip, înecate într-un continuu şi asurzitor zgomot de fond, dar din care cuvântul omenesc nu ieşea la suprafaţă. Un film în cenuşiu şi negru, sonor, dar nevorbit."

Istoria răului a fost multă vreme, după cum am văzut, o istorie a cuvintelor, a textelor şi pretextelor. Răul radical însă năvăleşte în tăcere. Acea tăcere înseamnă oroare şi este ştiut în ce măsură proiecţia filmelor de arhivă care prezintă bucăţi de cadavre sau deportaţi supravieţuitori reduşi la starea de schelete vii la fel ca şi, în zilele noastre, vizitarea unui lagăr de exterminare, provoacă şi impune tăcerea.

Incriminarea umanităţii semnifică incriminarea cuvintelor incapabile să exprime radicalitatea răului. Invers, înşăşi conducătorii nazişti, deşi aveau conştiinţa radicalităţii acţiunii lor de exterminare, se străduiau să păstreze tăcerea asupra genocidului pe care îl practicau. Râul Hilberg notează pe bună dreptate: „Tăcerea nu va însemna că informaţia nu există, dar va da o informaţie în această absenţă. Câteva exemple vor ilustra acest aspect. Mai frapant decât orice este absenţa unui ordin scris al lui Adolf Hitler care să preconizeze nimicirea evreilor din Europa. Himmler a menţionat doar instrucţiunile orale ale lui Hitler cu privire la punerea în aplicare a Soluţiei finale, iar arhivele păstrează ordine clare formulate de Hitler în cazul Ungariei sau Slovaciei, dar n-a fost găsit niciodată un ordin,

complet şi absolut, semnat de Hitler, în care să se stipuleze uciderea evreilor, nici măcar vreo referinţă la vreun astfel de document."

Documentele administrative amintesc de un „tratament special" aplicat evreilor, mai târziu, din primăvara lui 1943, de „soluţii finale în chestiunea evreilor din Europa", sau, din toamna lui 1941, de „transplantări" şi de „transportări".

În discursul său de la Poznan din 4 octombrie 1943, Himmler afirmă că asasinatele evreilor nu vor trebui să iasă niciodată la lumina zilei. În sfârşit, întregul efort al naziştilor va consta în ştergerea urmelor genocidului şi trecerea sub tăcere a acestei gigantice crime. Din primăvara lui 1942, Himmler decide să fie scoase din gropile comune cadavrele evreilor asasinaţi în lagărele de exterminare şi orice urmă a crimelor să fie ştearsă.

Aşa se face că în lagărele operaţiunii Reinhard, cadavrele scoase din camerele de gazare sunt arse zi şi noapte în aer liber, pe grătare, făcute cu şine de cale ferată. Această scenă va fi întotdeauna de nesuportat. Aerul e încărcat de un miros de carne arsă care se răspândeşte deasupra lagărului. Când se stinge focul, îşi face apariţia „coloana de cenuşă", un grup de deţinuţi însărcinaţi să cureţe locul şi să facă cenuşa să dispară şi să fărâmiţeze oasele rămase din schelete. Acestea sunt puse sub o tablă de fier şi pulverizate cu rulouri din lemn. Praful care mai rămâne este apoi cernut printr-o sită fină, iar rămăşiţele prinse în ochiurile sitei, din nou fărâmiţate. Munţii de cenuşă şi fragmentele de oase sunt apoi îngropate în mai multe straturi care alternează cu straturi de nisip din gropile goale. Totul este în final acoperit cu doi metri de pământ. La Auschwitz, de la sfârşitul verii lui 1942, cadavrele, până atunci îngrămădite în gropi comune, sunt arse, iar cenuşa răspândită prin pădurile învecinate, după ce au fost preschimbate în pulbere într-o moară de oase.

Când operaţiunea Reinhard ia sfârşit, în timp ce capacităţile de distrugere de la Auschwitz capătă amploare, naziştii vor face totul pentru a şterge urmele lagărelor de la Belzec, Sobibor şi Treblinka. De asemenea, forţat de înaintarea Aliaţilor, Himmler ordonă la 26 noiembrie 1944 distrugerea crematoriilor de la Auschwitz.

Observăm o încrâncenare fără precedent în acţiunea de exterminare, o voinţă de a duce la moarte moartea însăşi. Nazismul vizează să meargă la capătul anihilării, coborând asupra istoriei tăcerea faptului bagatelizat. Viaţa oamenilor este redusă la neant. Crima are aspecte metafizice: substituie nimicul în locul a ceva.

Totalitarismul nazist reprezintă un gigantic laborator al răului care e legat de cuvânt, introducându-l în domeniul politic, dogma scientistă potrivit căreia totul este posibil, inclusiv masacrul la scară industrială, în lumea secolului al XX-lea: exterminarea evreilor din Europa, „războiul de anihilare" împotriva bolşevismului, distrugerea Germaniei şi a bătrânei Europe, elaborarea unor noi

arme de ucidere în masă, punerea în aplicare a politicii pământului pustiit, devastarea culturii şi a sufletului unei naţiuni, autosuprimarea lui Hitler închis în buncărul său în 1945, apocalipsa realului, incriminarea umanităţii·

Lagărele de exterminare deturnează oare procesul industrial spre moarte sau incriminează direct procesul industrial modern? Am asistat, din cauza nazismului, după cum sugerează Zygmund Bauman, la un „scurtcircuit" rar, neaşteptat, dintre o elită obsedată de o ideologie rasistă şi „posibilităţile fantastice de acţiune raţională şi sistematică oferite de societatea modernă"?

Întrebarea trebuie pusă şi, împreună cu Richard Rubinstein, putem afirma că genocidul evreu „este o dovadă a avansării civilizaţiei" ceea ce duce la punerea în mod durabil a problemei răului·

Capitolul 3

Viitorul radios

În estul Europei, în milenara Rusie ţaristă, alte poveşti sunt debitate maselor, poveşti despre un viitor radios şi despre dictatura proletariatului, despre puterea încredinţată sovietelor şi despre revoluţia socialistă· Un vis rapid metamorfozat în coşmar va pune stăpânire pe Rusia, în raport cu care se scrie întreaga istorie a secolului al XX-lea (dacă avem în vedere că aceasta se termină odată cu prăbuşirea Zidului Berlinului)·

Pe 25 octombrie 1917, Lenin şi bolşevicii pun mâna pe putere şi o vor păstra multă vreme· Va apărea o societate totalitară care, chiar de la început, se distinge prin radicalitatea ei·

O revoluţie unică

În aprilie 1918, familia imperială rusă a fost strămutată la Ekaterinenburg, în acel Ural roşu, în care dominaţia sovietului bolşevic este absolută şi unde mişună extremiştii· Este cazată în casa Ipatiev, unde este expusă indiscreţiei gărzilor care scotocesc prin toate încăperile, fură tot ce este posibil, scriu pe ziduri texte obscene· Dar statul bolşevic se află încă departe de câştigarea partidei: trupele aliate au debarcat la Murmansk din martie 1918·

Legiunea cehă, profund antibolşevică, s-a răsculat pe la mijlocul lui mai· O forţă de treizeci de mii de oameni este alcătuită din foşti prizonieri şi dezertori din armata austro-ungară, trecuţi de partea guvernului rus care le promisese, după război, formarea unui stat ceh independent· La Omsk ia fiinţă un guvern provizoriu al Siberiei· Astfel că întregul Ural riscă să fie recucerit de trupele ostile bolşevicilor, capabile să-l elibereze pe ţar·

Pe 16 iulie 1918, întreaga familie imperială este trezită, apoi adunată în toiul nopţii într-o încăpere din subsolul casei Ipatiev· Ţarul Nicolae îl duce în braţe pe fiul lui, Alexei· Când Alexandra pătrunde în camera goală, întreabă dacă nu pot fi

aduse nişte scaune· Doar două sunt aşezate, pe care iau loc ţarul şi soţia lui· În spatele lor se orânduiesc copiii familiei imperiale şi personalul casei, care încă îi mai însoţeşte· De îndată, în cadrul uşii îşi face apariţia un detaşament de soldaţi· Comandantul, Iakov Iurovski, înaintează şi le aduce la cunoştinţă Romanovilor că Sovietul regional a hotărât să-i împuşte· Nicolae pare să nu fi înţeles, se întoarce năucit spre familie, apoi îl priveşte din nou pe comandantul detaşamentului şi exclamă: „Ce? Ce?“

Comandantul repetă sentinţa şi le ordonă soldaţilor să fie pregătiţi· Din micul grup de prizonieri se ridică exclamaţii confuze, acoperite de îndată de tirul susţinut al armelor de foc· Nicolae este ucis imediat, la fel ca şi soţia lui· Alexei şi trei dintre surorile lui sunt exterminaţi de noi rafale şi lovituri de baionete· Corpurile sunt apoi scoase în afara oraşului şi incinerate, pentru a se ascunde orice urmă a execuţiei·

Uciderea familiei imperiale serveşte drept proclamaţie revoluţionară· Revoluţia bolşevică îşi atribuie dreptul de a elimina lumea veche şi pe reprezentanţii ei· Se vrea o politică neiertătoare, hotărâtă, inedită, a locului pustiit·

Aşa cum scrie Hélène Carrère d’Encausse în Nenorocirea rusă, „asasinarea tuturor Romanovilor semnifica într-o manieră tangibilă, pentru Rusia, dar şi pentru lumea exterioară, ruptura radicală cu trecutul, ireversibilitatea· (···) Lenin lansează un mesaj precis: revoluţia rusă nu seamănă cu nicio altă revoluţie, ea dă naştere unei lumi noi, în care orice legătură cu trecutul şi exteriorul dispare“·

Istoria a realizat profeţia ameninţătoare a lui Rasputin care lega asasinarea lui de dispariţia familiei imperiale· Crima comisă de bolşevici reprezintă şi ea o formă de mesaj: implacabil, birocratic şi scăldat în sânge· Un mesaj destinat de asemenea tăcerii, fiindcă locul dramei, drama însăşi, nu vor fi niciodată ridicate la rang de eveniment fondator al revoluţiei bolşevice·

Cauzele derivei totalitare a revoluţiei ruse provoacă după cum se ştie, dezbateri aprinse· Viermele se află în fruct chiar de la începutul revoluţiei sau s-ar cuveni ca Lenin să fie absolvit de vină, moştenirea lăsată de el fiind trădată de tiranul Stalin?

Întregul demers literar al lui Soljeniţîn, în Arhipelagul Gulag, constă în a lega stalinismul de leninism pentru ca fiecare să poată gândi totalitarismul sovietic în complexitatea şi integralitatea sa· Nu mai putem de acum înainte decât să ne situăm pe această filiaţie, sub rezerva de a cădea în justificări ideologice fără viitor·

Lenin, când a pus mâna pe putere la 47 de ani, era un revoluţionar obsedat de cucerirea acestei puteri· Aşa cum scrie Helcne Carrcre d’Encausse, „Ceea ce contează pentru el, nu constă în exigenţe morale sau în ceea ce este drept, ci doar în ceea ce se dovedeşte a fi util pentru putere· Urmărit de ideea puterii, Lenin trebuia, în virtutea consecinţelor, să se folosească de mijloacele ei concrete de cucerire şi de supravieţuire, adică de organizaţie“·

Teoriilor şi conceptelor de acţiune dezordonată ale intelighenţiei ruse, Lenin le opune o reprezentare închisă, profesională, a partidului fondat pe centralismul democratic, adică pe centralizarea autorităţii, iar afirmaţia legăturii consubstanţiale dintre popor şi partid, avangarda lui, n-a fost niciodată altceva decât un artificiu. Aşa că ne putem întreba dacă bolşevicii, adoptând acest principiu al centralismului, nu recurg cumva la un model capitalist de organizaţie contradictorie, ţintind spre emanciparea proletariatului. După cum scrie Cornelius Castoriadis, „procedând astfel, (Lenin) adopta modelul capitalist de organizaţie în sensul cel mai general şi îl introducea în sânul mişcării muncitoreşti (cum a făcut social-democraţia potrivit mai multor surse). Organizaţia era împărţită în conducători şi executanţi şi se comporta, în mod global, ca un conducător faţă de acest executant al revoluţiei, care era proletariatul. Tipul de muncă al militanţilor era cel de executant. Şi, un ultim aspect, dar cel mai important, concepţia teoriei revoluţionare având la bază modelul organizaţional, tipul de activitate implicat şi conţinutul acestei teorii au rămas în mod esenţial capitaliste - şi aceasta chiar şi la Marx" .

La care ar trebui să adăugăm visul prometeic antrenat de conducătorul bolşevic: Partidul reprezintă levierul care va permite ridicarea Rusiei şi edificarea unei noi Rome, care va juca un rol de far în destinul revoluţionar al umanităţii. Lenin este în acelaşi timp un organizator şi un demiurg: el grupează toate energiile, cele ale muncitorilor, ale ţăranilor, ale intelectualilor, ale oprimaţilor pentru a impune proiectul unei dictaturi a proletariatului. Lenin este inginerul revoluţiei, un mecanic al puterii, pentru care primează doar un considerent, cel al eficienţei, din faţa căruia trebuie să dispară orice motivaţie morală.

Talentul lui Lenin constă în conjugarea vervei oratorice care îi antrenează pe actorii istoriei, cu grija logică a organizaţiei. Dacă Lenin îşi scuipă plămânii vorbind maselor, el utilizează în discursurile sale o imparabilă logică ce conferă cuvintelor puterea unei demonstraţii. Dialectica devine verb: structurează cuvântul aşa cum pune în mişcare istoria. „Potrivit lui Stalin, nici ideea şi nici talentul oratoric, ci «puterea irezistibilă a logicii era cea care subjuga auditoriul» (lui Lenin)."

Cuvântul socialist nu are pasiunea delirului nazist, nu posedă demenţa apocaliptică, nu pune o stăpânire diabolică asupra mulţimii prin intermediul oratorului. Este o edificare şi o demonstraţie care se bazează pe scris. Fiindcă, în final, scrisul este cel care permite construirea lumii şi edificarea socialismului. Aşa cum notează atât de exact Regis Debray în Cursul de mediologie generală, „socialismul, însuşi numele o indică, era un cult colectiv şi nu individualist. Presupunea, deci, legături de oralitate puternice: discurs de miting, discurs de congres, conferinţă. Jaurcs la Pre-Saint-Gervais, Lenin în Piaţa Roşie, Leon Blum la Tours sau în Piaţa Naţiunii, în 1936, sunt oameni care nu dispun de microfon, care îşi scuipă plămânii şi se extenuează vorbind tare în faţa mulţimii de auditori. (...) Dar retorica lor este susţinută de scris, singurul care face cu adevărat lege în ochii militanţilor şi în propriii lor ochi".

În socialism, cuvântul se pune în slujba scrisului. Debitând la infinit aceleaşi basme, zorii socialismului radios deasupra tinerei URSS, şefii revoluţiei bolşevice au în vedere, înainte de toate, edificarea: edificarea conştiinţelor care înseamnă edificarea societăţii şi a omului nou. Se pune mai puţin problema de a adormi, cât de a trezi la o nouă ordine a lumii. Critica, logica, dialectica devin, în mod paradoxal, cele mai bune instrumente ale fabulei. Este vorba atât de modelarea conştiinţelor, cât şi de construirea socialismului real.

Or scrisul, începând cu tablele legii socialismului, Das Kapital de Marx, se pretează mai mult acestor intenţii arhitecturale. El îi asigură, prin intangibilitatea sa, fundaţiile, la care se cuvine a se adăuga broşurile, moţiunile, petiţiile, sloganurile scrijelite pe ziduri sau pe marmură, toate participând la această „edificare" a socialismului. Dacă ne gândim bine, cel care a inventat cuvântul socialism este un tipograf, Pierre Leroux, născut în 1797. Aşa cum scrie Jerome Peignot, biograful lui, „tipograful conferă cuvintelor greutatea lor în plumb".

Fără îndoială, iluziile lirice vehiculate de orice proiect revoluţionar nu sunt absente nici din discursul bolşevic, căruia îi place să trâmbiţeze un viitor încântător pe fundalul Internaţionalei. Astfel, pe 25 octombrie 1917, al doilea congres al Sovietelor, care realizează triumful revoluţiei bolşevice, decretează abolirea pedepsei cu moartea. Dar, ingineria realistă a puterii are ascendent asupra lirismului, puterea bolşevică instaurând un arsenal represiv.

Astfel este suprimată Adunarea constituantă aleasă în noiembrie 1917, ceea ce a desfiinţat definitiv ficţiunea unui popor regrupat într-un elan unanim în spatele partidului, ficţiunea colportată încă de anumiţi istorici. Lenin inventează un mit care îi permite să pună pe baze solide grija lui faţă de organizaţie, rolul său de inginer al unei puteri forte: partidul devine depozitarul, chiar fără ştirea lui, a intenţiilor şi dorinţelor poporului. „Vom spune poporului că interesele sale le depăşesc pe cele ale instituţiei democratice. Nu se cuvine să fie acceptată iluzia tradiţională care subordonează interesele poporului unei democraţii formale."

Cuvântul „popor" este de acum prin el însuşi pretextul fictiv care justifică crime şi abuzuri. Felix Dzerjinski va deveni unul dintre personajele esenţiale ale acestei noi puteri sovietice. Fiu al unei familii de mici nobili polonezi, ascetic, intransigent, călău virtual, de timpuriu câştigat de ideile revoluţionare şi de necesitatea aplicării terorii pentru ca acestea să triumfe, Dzerjinski este învestit în decembrie 1917 cu misiunea de a crea o organizaţie represivă. Astfel ia naştere Veceka (comisie extraordinară panrusă de luptă împotriva duşmanilor revoluţiei şi a sabotorilor), în timp ce se instaurează mecanismul totalitar. Pe 21 februarie 1918 pedeapsa cu moartea intră din nou în vigoare. Orice noţiune de drept dispare: represiunea este necruţătoare şi Veceka judecă şi execută imediat propriile sentinţe, în timp ce tribunalele revoluţionare decreatează drept crime şi delicte tot ceea ce ar putea aduce atingere poporului şi revoluţiei.

„Termenul de «popor» acoperă totul, dar mai întâi instituţiile: miniştri devin comisari ai poporului. Şi justiţia, noile surse de drept revoluţionar emană tot din «popor».“ Această noţiune avea să justifice crima pe scară mare.

Pe 5 noiembrie 1918, este inaugurată o nouă instituţie de represiune a puterii bolşevice: lagărul de concentrare. Din acest moment, „comunismul de război“ care renunţă la orice legalitate definită ca „burgheză“ ajunge la apogeu. Se vrea un marş forţat spre comunismul care se elaborează prin sfidarea realităţii sociale din Rusia şi împotriva ei.

Cuvântul, instrument de edificare a socialismului, se metamorfozează în armă de război: serveşte la desemnarea culpabililor, cum ar fi kulakul (chiaburul), acest mitic ţăran bogat cu care sunt identificaţi toţi cei care rezistă instaurării sistemului comunist.

În această lucrare nu putem relata în detaliu marile etape ale instaurării sistemului sovietic şi nu putem aminti de milioanele de morţi antrenaţi de acesta. Nicolas Werth, în Cartea neagră a comunismului, a delimitat ciclurile de violenţă care compun istoria URSS: luarea puterii care, din 1917 până în 1922, trece printr-un război civil care se termină cu foametea din 1922, dezintegrând rezistenţa ţărănească; ofensiva dusă de staliniști „împotriva ţărănimii, într-un context de lupte politice la vârf“, care duce la marea foamete din 1933, generatoare a şase milioane de morţi. Apoi, perioada „Marii Terori“ din 1936 până în 1938, care concentrează peste 85% dintre condamnările la moarte din era stalinistă. Acestei perioade îi succede „Marele război patriot“ împotriva invaziei naziste, el însuşi un mare devorator de oameni, însoţit de un cortegiu de represalii împotriva „naţionaliştilor“ şi a „popoarelor inamice“, în timp ce deportările masive devin sistematice.

La ieşirea din război, deportările în gulaguri se înmulţesc. „Această perioadă de după război marchează apogeul numeric al gulagului, dar şi începutul crizei universului concentraţional, hipertrofiat, străbătut de multiple tensiuni şi a rentabilităţii economice din ce în ce mai problematice.“ Ultimii ani ai stalinismului sunt marcaţi de reactivarea antisemitismului, care, dacă Stalin n-ar fi fost mort, ar fi putut să însemne preludiul unei noi campanii de persecuţii în masă.

Istoria URSS-ului alcătuieşte un episod inedit al istoriei răului. Cuvântul construieşte o ficţiune pe care o pune în scenă, de unde şi recursul la mari procese, în care acuzaţii sunt somaţi să-şi recunoască public greşelile şi să facă declaraţii de fidelitate şi supunere socialismului, pocăindu-se. Astfel are loc procesul socialiştilor revoluţionari din iunie-iulie 1922, acuzaţi de spionaj. Procesul este o pură ficţiune care îl transformă pe orice acuzat, indiferent care ar fi fost greşelile sau nevinovăţia lui, într-un culpabil iremediabil.

Pe nesimţite se trece de la leninism la stalinism: prin gradarea recurgerii la crimă, prin rolul din ce în ce mai important ocupat de asasinat în exerciţiul puterii. Lenin a instaurat un sistem de teroare, dar crima nu este pentru el „un

instrument universal al puterii". Reprezintă un mijloc periferic, neîndoios eficient, de a ajunge la comunismul pe care îl revendică deschis: „Statul, înainte de a dispărea, îmbracă forma dictaturii proletariatului, adică a statului cel mai necruţător care există, a unui stat care cuprinde imperios viaţa tuturor cetăţenilor."

În ceea ce-l priveşte pe Stalin, acesta instaurează practica sistematică a uciderii în masă chiar în mijlocul exerciţiului puterii, dar deghizând-o în contrariul ei, in-ventând o legalitate socialistă, Constituţia din 1936 fiind simbolul ei desăvârşit. În noaptea de 1 spre 2 decembrie 1934, Stalin semnează legile Kirov care permit accelerarea instrumentării proceselor oricărei persoane acuzate de pregătirea sau executarea unui act terorist, suprimă cererile de graţiere şi executarea imediată a pedepselor. Decretele care alimentează teroarea se succed, punând în aplicare un mecanism implacabil: pe 9 aprilie 1934, responsabilitatea penală care poate conduce la pedeapsa cu moartea se extinde la adolescenţii în vârstă de 12 ani, apoi, pe 9 iunie 1935, la spioni, paraziţi şi la toţi cei care „ar avea cunoştinţă de asemenea activităţi sau de proiecte raportate la acestea".

De acum înainte, fiecare este un culpabil virtual: legea nu vizează să apere libertăţile individuale, ea permite transformarea oricărui inocent într-un suspect potenţial. Din garanţie a dreptului, a devenit arma unei terori extraordinare care dezbină societatea, fiecare clasă, fiecare grup social, fiecare individ trebuind să se îndoiască de ceilalţi. Fiindcă inamicul este peste tot, printre oamenii de rând, precum şi în cercurile puterii sau ale armatei, poliţiei şi partidului, în locurile cele mai greu de bănuit ale societăţii sovietice. Astfel se face că redactorii noului drept socialist elogiaţi de Stalin ajung să fie primii executaţi sau deportaţi în lagăre.

După cum observă Helcne Carrere d'Encausse, „se poate vorbi atunci despre o contrarevoluţie a dreptului, semnificativ fiind faptul că iniţiatorul ei a fost Vîşinski, procurorul marilor procese din anii 1936-1938. Relativitatea dreptului, principiu leninist, este acum tratată ca o concepţie nihilistă şi dispare în beneficiul răsunătoarei reabilitări a unui formalism juridic stabil. Procedura, legalitatea ei, instaurarea unei suprastructuri juridice alcătuite din instituţii şi din legi, întocmesc trăsăturile remarcabile ale spiritului stalinist".

Orice ficţiune, pentru a ajunge până la capăt, implică, aşa cum am văzut, o anumită regie. Aceasta capătă forma marilor procese care, din 1936 până în 1938, decimează toată vechea gardă bolşevică. Principalii conducători ai Armatei roşii (Tuhacevski, Putna, Primakov) sunt condamnaţi la moarte, iar majoritatea corpului ofiţeresc este exterminată (aproape 40 000 în doi ani).

Procesele se desfăşoară potrivit unui scenariu fix dictat de Stalin procurorului Vîşinski, egal cu un abator: pentru accelerarea muncii tribunalelor, Stalin a creat conferinţe speciale ale NKVD-ului (comisariat de interne) constituite din două sau trei persoane care judecă într-un răstimp de zece până la cincisprezece minute. El însuşi este cel care stabileşte sentinţa, parafând în fiecare

zi listele de condamnaţi pe care le adnotează cu cifra 1 (execuţie), şi cu 2 (zece ani de lagăr). Dacă pe liste nu apare nicio menţiune, membrii conferinţei sunt liberi să decidă singuri sentinţa.

Menirea acestor procese era de a dezvălui logica epurării care prezidează funcţionarea puterii sovietice. Aşa cum bine a demonstrat Helcne Carrcre d'Encausse, cei care acced la putere sunt nişte supravieţuitori, în acelaşi timp culpabili, adică fiind condamnaţi unei morţi potenţiale şi călăi gata de toate delaţiunile şi trădările. „Aceste procese deschid calea funcţionării sistemului şi constituirii miturilor care modelează conştiinţa naţională. Din cauza curăţeniei practicate permanent, sistemul inaugurează o metodă inedită de selecţie a elitelor şi de promovare a cadrelor. Prin înnoirea constantă a personalului diverselor instituţii, Stalin ţine cu atât mai puternic în mâini aparatul birocratic. Cei care ajung la putere, la toate nivelurile, îl urmează orbeşte de frică să nu fie îndepărtaţi şi, în acele vremuri de epurări, a fi îndepărtaţi era sinonim cu trimiterea la moarte sau oriunde într-un lagăr. Cei care se apropie de putere contribuie la procesul de epurare în speranţa că vor accede la rândul lor în vârful ierarhiei."

Dar procesele au şi o funcţie religioasă, constituind ceremonii ale mărturiei, adică ale consimţământului victimei nevinovate de a accepta ficţiunea vinei care i se aduce ca şi necesitatea ispăşirii.

Prin aceasta, figurează şi o liturghie a sacrificiului în care inocentul celebrează, prin consimţământul lui la moarte, puterea absolută, religioasă, a „Tătucului popoarelor". Lenin, în 1924, cu puţin înaintea morţii, recomandase ca Stalin să fie înlăturat din toate funcţiile. Acesta din urmă, dimpotrivă, recuperează moştenirea lui Lenin, plasând cadavrul lui îmbălsămat într-un mausoleu construit în Piaţa Roşie, care devine astfel loc de cult. Prin această mişcare, Stalin se erijează ca singurul adevărat discipol şi singurul mare preot al noii religii socialiste, contestarea celor mai neînsemnate adevăruri ale acesteia însemnând un sacrilegiu. Invers, orice crimă îmbrăca o dimensiune sacră justificată prin necesitatea edificării socialismului, înseamnă un sacrificiu în slujba unei cauze care îi depăşeşte pe oameni. Aşa se justifică crimele în masă sau execuţiile individuale ale rivalilor stânjenitori, aşa cum a fost cea a lui Troţki, asasinat în Mexic în 1940.

În cele din urmă, procesele capătă o valoare de fundament: acestea semnifică un nou partaj între bine şi rău ce divizează societatea sovietică. Pe de o parte se află răul, trădătorii care vor sfârşi într-un proces, un gulag sau dinaintea plutonului de execuţie şi, pe de alta, avangarda binelui care dejoacă fără ezitare toate comploturile. Produse ale unei ficţiuni, procesele generează ele însele o nouă ficţiune, mitul unui socialism asediat de forţele capitaliste ale răului, care nu se zgârcesc când este vorba de trădări sau de comploturi.

Astfel se fărâmiţează societatea sovietică divizată în buni şi răi, prăpastia dintre ei se lărgeşte neîncetat, fiecare putând să basculeze în tabăra inamicilor

malefici ai so-cialismului în urma unui denunţ sau a schimbării liniei partidului· Prin aceste metode se edifică şi se întreţine societatea totalitară, potrivit analizelor lui Hannah Arendt· „Pentru a transforma dictatura revoluţionară a lui Lenin într-un regim complet totalitar", Stalin creează „artificial această societate iradiată pe care circumstanţele istorice o pregătiseră deja în Germania, pentru nazişti" ·

În felul acesta, sunt lichidate sistematic clasele de mijloc şi ţăranii cu preţul a milioane de morţi· Aşa se dezintegrează clasa muncitoare sub efectul stahanovisinului care distruge orice solidaritate şi a introducerii cărţii de muncă „ce va transforma oficial clasa muncitoare într-o gigantică armată de condamnaţi la muncă forţată"· Aşa sfârşeşte, fiind spulberată însăşi birocraţia care a contribuit la punerea în aplicare a lichidărilor precedente, în serii de epurări cu repetiţie: „Aproape totul, birouri, uzine, organisme economice şi culturale, guvern, partid, stat-major, a trecut în alte mâini, pe când aproximativ jumătate din personalul administrativ, aparţinând sau nu partidului, a fost măturat", fiind lichidaţi 50% dintre toţi membrii de partid şi opt milioane de oameni cel puţin"·

În această neîncetată schimbare de orientare a răului şi a binelui, se anulează partajul dintre adevărat şi fals· Stalin, plasând în centrul exerciţiului puterii practica crimei generalizate, reuşeşte să transforme ficţiunea în adevăr, adevăr de moment, adevăr de convenienţă, adevăr care nu încetează să fie din nou rescris sau modificat, după modelul acelor fotografii oficiale din care dispar conducătorii îndepărtaţi de linia partidului· Adevăr impus din raţiuni de stat, adevăr politic care triază, elimină, asasinează până la însăşi noţiunea de adevăr, Pravda·

Fiindcă şi aici este vorba, ca în nazism, dar într-o manieră complet diferită, de accentul pus pe fabricarea sufletelor mai curând decât pe fabricarea rasei, de edificarea unui om nou, un „homo sovieticus" care este în măsură să integreze ordinea sovietică a adevărului·

De unde şi funcţia educativă a ideologiei· Comitetul central al PCUS are un departament al propagandei care orchestrează acţiuni la toate nivelurile· Ca şi totalitarismul nazist, socialismul sovietic inventează un limbaj de lemn, dar acesta drenează un vocabular diferit în care, cot la cot, se află cuvinte sau expresii de referinţă: Revoluţie, Comunism, Partid, tovarăş, luptă de clasă, duşman de clasă, exploatare, muncitori, centralism democratic, dictatura proletariatului, reflex burghez, dialectica istoriei···

Aşa se face că întreaga educaţie familială sau şcolară este de factură politică· Şcoala este dublată de organizaţiile de tineret care impregnează în minţile tinere ideile comu-niste· Şcolile de partid distribuie generos această ideologie cadrelor politice, dar şi restului societăţii· În acelaşi mod sunt organizate acţiunile de „agitaţie", de informare politică şi de propagandă care au în vizor manipularea cât mai profundă a conştiinţelor şi sufletelor în vederea modelării unui om nou, descris astfel de Helcne Carrcre d'Encausse:

„Acest produs uman al revoluţiei, al educaţiei şi al socialismului avansat, are trăsături precise propagate cu satisfacţie de mass-media. Este un om care îşi confundă propriile dorinţe şi acte cu ansamblul comunităţii, care se gândeşte la obiectivele partidului mai înainte de a se gândi la ambiţiile şi proiectele sale personale, care nu numai că şi-a interiorizat sistemul de valori sovietice, dar îşi susţine cu forţă convingerea ideologică şi adeziunea la sistem, care nu vede diferenţa dintre munca manuală şi alte activităţi, care este gata să îndeplinească toate sarcinile în domeniul unde se va dovedi util, fără a fi preocupat de propriul interes financiar, al cărui comportament, în fine, în viaţa personală şi profesională este întotdeauna impregnat de camaraderie pentru aproapele său şi de entuziasm pentru ţară."

Idealul omului nou obligă Sovietele să joace un rol cotidian. Societatea sovietică devine astfel un vast teatru în care fiecare interpretează cât poate mai bine ficţiunile propuse de ideologie. Se va susţine sus şi tare că în URSS „se respiră mai bine, mai liber decât oriunde în altă parte" sau că Stalin este „Tătucul popoarelor" atent cu marea familie sovietică.

În această frumoasă şi mare comunitate a destinului, un copil, cum ar fi micul pionier Pavlik Morozov poate, dacă vrea să se ridice la înălţimea moralei sovietice, să-şi denunţe tatăl ca fiind „duşman al poporului", fiindcă nu există alt părinte adevărat în afara de Stalin.

Genocidul poate prospera pe ruinele adevărului şi în spatele decorului Potemkin al unei societăţi iluminate de un viitor radios. Dar adevărul iese la suprafaţă: după moartea „Tătucului" pe 5 martie 1953, Hruşciov ia puterea şi, pe 24 februarie 1956, cu ocazia Congresului al XX-lea al PCUS, citeşte în adunarea cu uşile închise raportul despre crimele lui Stalin.

În octombrie 1961, al XXII-lea Congres al PCUS decide expulzarea cadavrului lui Stalin din mausoleul lui Lenin. Mai târziu, în 1986, se va prăbuşi Zidul Berlinului şi URSS se va abate de la calea socialismului. Stephan Courtois în Cartea neagră a comunismului avea să estimeze că regimul sovietic a provocat douăzeci de milioane de morţi.

Dincolo de Occident

Comunismul occidental a avut prelungiri şi în alte părţi ale lumii. Mai ales în Asia unde s-a propagat având aceleaşi consecinţe: constrângeri, opresiuni, masacre...

În timpul revoluţiei culturale maoiste din China, sub regimul khmerilor roşii din Cambodgia sau actualmente în Coreea de Nord. S-a încercat trecerea cu vederea a măcelurilor provocate de instaurarea unei puteri comuniste în China începând din 1949, în asemenea măsură aceasta din urmă îi fascinase în Europa pe numeroşi intelectuali.

Mao este mai întâi un poet care preferă lectura autorilor clasici chinezi celei a operei lui Marx şi crede în superioritatea cuvintelor asupra realităţii· Şi tocmai această figură de revoluţionar al spiritului, capabil să răstoarne puterile stabilite, îi va seduce pe intelectuali, angajaţi în Franţa în Uniunea tineretului marxist-leninist apoi în Stânga proletară, împiedicându-i să vadă dimensiunea totalitară şi criminală a maoismului·

Mao visează, scrie, vorbeşte, iar realitatea trebuie să se încline dinaintea cuvintelor sale· Mao substituie, în viziunea sa politică, o Chină mitică, milenară, ţărănească realităţii chineze a anilor cincizeci· El este poetul istoriei sau, cum îi va spune lui Edgar Snow în 1970, un om care nu este supus nici lui Dumnezeu nici altor oameni (wufa wutian) (şi nu cum greşit a fost tradus „un vagabond care trece cu o umbrelă găurită")·

Politica lui Mao, idealistă, antimodernistă, va antrena China din seism în seism· În 1958, Mao declanşează „Marele Salt înainte" care vizează rezolvarea subdezvoltării economice şi industriale a Chinei prin mobilizarea resurselor umane ale întregii ţări· Energia revoluţionară, intelectuală, trebuie să permită compensarea energiei industriale·

Dar Mao, confruntat cu provocarea datoriei de a construi un mare stat modern, trebuie, fără voia lui, să recurgă la serviciile intelectualilor, de fapt la lumea modernă· Va face tot ce-i va sta în putinţă pentru a-i galvaniza şi a-i determina să-i împărtăşească proiectul· La sfârşitul lui 1956 - începutul lui 1957, el lansează mişcarea celor „o sută de flori" menită să elibereze cuvântul şi să intensifice energia mişcării revoluţionare, dând posibilitatea intelectualilor să se manifeste într-o critică constructivă a comunismului chinez· Dar această libertate va conduce spre o critică radicală a autorităţii partidului comunist şi a conducătorului său· Iluzia liberală a celor „o sută de flori" ofilite imediat, lăsând cale liberă unei represiuni nemiloase a forţelor vii ale Chinei, forţe ce întrupează grija modernizării şi deschiderii·

Acest prim seism, care prefigurează prăbuşirea Chinei în teroarea Revoluţiei culturale, concentrează în el germenii totalitari ai gândirii maoiste· „Trei teme ale gândirii maoiste oferă cheia filozofiei Marelui Salt:

1) forţa Chinei rezidă în însăşi sărăcia ei: China este o pagină albă care se prezintă inspiraţiei lui Mao pentru a caligrafia pe ea poemul incredibil al revoluţiei sale;

2) simpla fervoare revoluţionară poate şi trebuie să surmonteze obstacolul lucrurilor şi să transforme materia (întâietatea „roşului" asupra „expertului");

3) improvizaţia sătească şi „bricolajul indigen" pot şi trebuie să înlocuiască eficient mijloacele ştiinţifice tehnice şi industriale· De fapt, ceea ce regăsim aici sunt vechi reţete de gherilă purtată în izolarea primitivă a provinciilor din interior, reţete care şi asiguraseră odinioară lui Mao cele mai răsunătoare victorii·"[10]

[10] *S· Leys, „Hainele noi ale preşedintelui Mao" în Eseuri despre China, Laffont·*

Maoismul devine o gândire anacronică ce încearcă să realizeze problema edificării unei Chine moderne printr-o tactică de gherilă țărănească. Se cunoaște rezultatul „Marelui Salt înainte" („trei ani de eforturi și de privațiuni contra a o mie de fericire", potrivit unui slogan al vremii): modul de viață al țăranilor este dat peste cap, aceștia fiind obligați să se grupeze în unități de mii sau de zeci de mii de familii unde totul devine comun.

Cuvântul de ordine constă în dezvoltarea producției agricole în proporții gigantice datorită imenselor lucrări de irigație și de suprimare a diferenței dintre munca industrială și cea agricolă prin introducerea micilor furnale înalte. Rapid, economia chineză se trezește scufundată într-un haos generalizat, iar foametea care urmează decimează milioane de chinezi (de la douăzeci până la patruzeci de milioane, potrivit estimărilor).

Mao, al cărui prestigiu este grav lezat și având de înfruntat critici severe, este nevoit să părăsească fotoliul de șef al statului în favoarea lui Liu Shaoqi în 1959. Este redus la rangul de figură tutelară lipsită de putere, dar nimeni nu îndrăznește să se debaraseze de el sub amenințarea zdruncinării regimului.

Mao nu se resemnează cu înlăturarea lui politică și încearcă să recucerească puterea. El obține numirea strategică a lui Lin Biao în postul de ministru al Apărării. Acesta din urmă îi va oferi mijloacele necesare unei lovituri de stat. Reorganizează ideologic armata, astfel încât să devanseze aparatul partidului acum ostil lui Mao, potrivit filozofiei Marelui Salt: „Substituirea virtuților revoluționare profesionalismului expert, superioritatea factorului spiritual asupra factorului material și tehnic, întoarcerea la principiile arhaice ale gherilei țărănești". Armata trebuie să fie capabilă să poarte un război popular, potrivit definiției dată de Mao însuși: „Războiul revoluționar este războiul maselor populare; nu se poate realiza decât mobilizând masele, decât sprijinindu-ne pe ele".

Mao, pentru a-și recupera puterea, ia din nou cuvântul. În septembrie 1962, ține un discurs în fața celei de a zecea sesiuni plenare a Comitetului Central, unde enunță temele ce vor servi lansării Revoluției culturale: necesitatea asigurării formațiunii revoluționare a tineretului sub amenințarea de a vedea China comunistă dezagregându-se, lupta împotriva instinctului de proprietate al țăranilor care compromit dezvoltarea socialismului și a monopolizării culturii de către intelectualii care pregătesc o restaurare a capitalismului. Recidivând față de un partid care se străduiește să-l facă inofensiv, Mao redactează în ianuarie cele „douăzeci și trei de articole" care definesc tematica Revoluției culturale: dușmanii socialismului s-au pus pe muncă, inclusiv în sferele înalte ale partidului și, pentru a le împiedica influența nefastă, trebuie ridicate masele și cucerită puterea prin forță, iar când cadrele sunt compromise, chiar prin înarmarea „țăranilor săraci și mijlocași - de jos".

În septembrie 1965, o nouă luare de cuvânt: cu ocazia unei întruniri a Comitetului Central, Mao pronunță un dis-curs care, o dată în plus, denunță modul de gândire burghez.

În accepţia Marelui Timonier, se pune efectiv problema revizuirii schemelor concepţiei care fundamentează lumea capitalistă: diviziunea muncă manuală/muncă intelectuală, izolarea artei şi a culturii, arivismul şi dispreţul maselor. Mai mult ca oricând, pentru Mao cultura se asimilează chestiunii politice, fiindcă miza revoluţionară constă în „a schimba omul în ce are el mai profund", lucru ce devine posibil numai prin „unitatea politicii şi a artei". „În ceea ce ne priveşte, noi pretindem unitatea politicii şi a artei, unitatea conţinutului şi a formei, unitatea conţinutului revoluţionar şi a unei forme artistice perfecte pe cât posibil." „Această unitate poate fi fermentul punerii în mişcare revoluţionară a poporului. Pentru gândirea maoistă, miza constă, ca şi în cazul altor totalitarisme, în crearea unui om nou, dar prin mijloace noi, graţie unei mobilizări a spiritului, printr-o dialectică infinită a contradicţiei capabile să mobilizeze masele foarte îndepărtate de ortodoxia apăsătoare a dogmatismului socialist.

De fapt, Revoluţia culturală demarează cu adevărat în beneficiul unui text de critică literară. Pe 10 noiembrie 1965, un obscur necunoscut publică în cotidianul Wenhui bao din Shanghai un articol intitulat „Critica recentei piese istorice Destituirea lui Hai Rui După numeroase exegeze, critica literară sfârşeşte prin a denunţa piesa de teatru, considerând că „departe de a fi o floare parfumată", „este de fapt o buruiană otrăvitoare". Or, autorul piesei este Wu Han, viceprimar al Pekinului, acesta publicând textul cu aprobarea organelor de partid. Atacul surpriză venit din partea unui obscur critic literar scurtcircuitează funcţionarea normală a cenzurii şi provoacă derută. Mao se află în spatele întregii situaţii, cum era de înţeles.

Maoismul, fiindcă jonglează cu poezia şi cu literatura, se dovedeşte un formidabil revelator, deoarece demonstrează perfect că mecanismul răului se instalează pe terenul limbajului. Răul, prin fabulele lui care împing la crimă, lasă pe seama primei căpetenii cultura, cuvintele, scrisul. Literatura îi permite lui Mao să intre în război împotriva partidului, inventând ficţiunea putreziciunii lui capitaliste. Literatura serveşte revoluţiei, dar nu este revoluţie: ea legitimează violenţa însufleţind spiritele. Este cunoscută celebra formulă maoistă: „Revoluţia nu este un dineu de gală; ea nu se realizează ca o operă literară sau o broderie. Revoluţia este ca o ridicare a maselor, un act de violenţă prin care o clasă răstoarnă o altă clasă."

Revoluţia culturală e pe drum. Lin Biao îşi asigură controlul militar al oraşului Pekin. Jurnalul armatei de eliberare este cel care anunţă declanşarea mişcării. „Să ridicăm sus grandiosul stindard roşu al gândirii lui Mao Tzedun" (editorialul din 18 aprilie), „Să nu uităm niciodată lupta de clasă" (editorial din 4 mai). Mao convoacă o sesiune plenară a Comitetului Central care are loc din 1 august până în 12 august 1966. Aceasta validează epurarea oamenilor din vechea putere. Faza următoare a recuceririi puterii deplasează în provincii mişcarea de revoltă care a

răvăşit vârful partidului· Tineretul, organizat în gărzi roşii, este însărcinat cu acest rol, ardoarea revoluţionară a acestuia fiind îndreptată împotriva partidului· Mao, denunţându-şi adversarii ca singurii responsabili ai sistemului birocratic de care suferă tineretul (când de fapt el este primul autor), aruncă împotriva lor hoardele gărzilor roşii·

Pe 8 august 1966 este promulgată carta în şaisprezece puncte a Revoluţiei culturale care acordă maselor dreptul de a denunţa şi de a doborî autorităţile partidului· Începând cu 18 august, manifestările din piaţa Tiananmen legitimează Revoluţia culturală, iar în decembrie, Mao invită gărzile roşii să ducă ofensiva revoluţionară în uzine·

Din 1966 până în 1969, milioane de gărzi roşii se revarsă asupra Chinei· Este generalizată înfruntarea dintre ţărani, muncitori disidenţi şi gărzile roşii şi între gărzile roşii ele însele· Asistăm la scene în care tragicul se îmbină cu bizarul·

În Universitatea din Pekin, se luptă cu puşti şi mitraliere; la Shanghai, luptele au fost atât de crâncene, încât se văd numeroase cadavre duse de apele galbene ale fluviului Huangpu· Pagodele sunt pustiite, picturile din Palatul de vară acoperite cu var· Se smulg firmele de neon fiindcă reprezintă simboluri ale capitalismului, vitrinele restaurantelor sau florăriilor sunt sparte, deoarece oferă un spectacol de lux· Peştii, chiar şi cei roşii, care înoată prin bazine, sunt exterminaţi, deoarece îi îndepărtează pe gură-cască ai revoluţiei· Petiţii şi ta-tzu-pao reclamă inversarea semnalelor luminoase de la intersecţii, deoarece culoarea roşie care indică un orizont radios, înseamnă oprire, stop· Gărzile roşii devastează casele particulare, unde sparg sistematic mobilele şi obiectele de artă veche· Orice suspect, fie că este profesor universitar sau de liceu, înalt funcţionar sau cadru de partid, este plimbat pe stradă, expus oprobriului popular, cu o bonetă a infamiei pe cap, cu mâinile legate la spate, maltratat cu lovituri de curea·

Cartierul general este în flăcări, iar China trăieşte un gigantic pogrom· Peste tot, cele mai neînsemnate autorităţi sunt puse sub acuzaţie, până când gărzile roşii vor trebui să fie chemate la ordine şi ţinute în frâu· Izbucnesc numeroase greve care paralizează economia ţării· Preşedintele Liu Shaoqi, dar şi Deng Xiaoping şi alţi numeroşi conducători comunişti sunt destituiţi· Lin Biao, principalul pretendent la succesiunea lui Mao, este exclus la rândul său de la putere şi moare într-un accident de avion în condiţii obscure, fiind acuzat că ar fi pus la cale un complot împotriva vieţii lui Mao· Până în 1976, violente dispute politice continuă să sfâşie China· Stânga radicală lansează o campanie împotriva lui Lin Biao şi Confucius, vizând revigorarea Revoluţiei culturale, dar fără a se bucura de succes, deoarece populaţia fusese prea greu încercată· Moartea lui Mao pe 9 septembrie 1976, arestarea „bandei celor patru“ pe 7 octombrie sună clopotele de îngropăciune ale acestei perioade care a provocat milioane de morţi·

Pe 7 octombrie, Hua Guofeng, devenit preşedinte al Comitetului Central al partidului comunist chinez proclamă sfârşitul primei Mari Revoluţii culturale proletare chineze.

Potrivit estimărilor efectuate de Jean-Louis Margolin în Cartea neagră a comunismului, instaurarea comunismului în China ar fi provocat 65 de milioane de morţi, cifră cu adevărat halucinantă. „Represiunea din China comunistă să fi fost replica practicilor «Fratelui mai mare», URSS-ul unui Stalin al cărui portret încă se mai vedea la loc de frunte în Pekinul anilor '80? Nu, dacă ţinem cont de cvasiabsenţa epurărilor soldate cu crime masive în interiorul partidului comunist sau de relativa discreţie a poliţiei politice (…). Da, fără îndoială, dacă luăm în consideraţie - excluzând războiul civil - ansamblul morţilor violente puse pe seama regimului: în ciuda absenţei oricărei contabilităţi cât de cât fiabile, estimările serioase pomenesc de şase la zece milioane de victime directe, inclusiv sute de mii de tibetani; în plus, zeci de milioane de «contrarevoluţionari» au petrecut o lungă perioadă din viaţa lor în sistemul penitenciar şi douăzeci de milioane poate că au pierit în acele condiţii. Da, încă o dată, dacă ţinem cont de cele douăzeci la patruzeci şi trei de milioane de «morţi în exces» din anii 1959-1961, cei ai răunumitului «Mare Salt înainte», victimele unei foamete pe de-a-ntregul provocate de proiectele aberante ale unui om, Mao Tzedun şi mai mult încă din cauza obstinaţiei lui criminale de a refuza să-şi recunoască eroarea, acceptând să se ia măsuri împotriva efectelor sale dezastruoase. Da, în sfârşit, dacă se iau în consideraţie dimensiunile cvasigenocide ale pierderilor tibetane: probabil între unul din zece şi unul din cinci locuitori ai «acoperişului lumii» a pierit ca urmare a ocupaţiei chineze."

Şi totuşi, Pol Pot va dori să meargă mai departe, mai repede decât Mao în instaurarea comunismului în Cambodgia. Fiindcă el vrea să aplice un comunism integral şi imediat, fără a respecta o perioadă de tranziţie. „Pol Pot îşi imagina fără îndoială că s-ar putea ridica şi mai sus decât glorioşii lui strămoşi - Marx, Lenin, Stalin, Mao Tzedun - şi că revoluţia secolului al XXI-lea ar vorbi limba khmeră, aşa cum cea a secolului al XX-lea vorbise rusa şi apoi chineza."

De fapt, revoluţia khmerilor roşii se vrea radicală şi fără precedent, un eveniment

În istorie. „Revoluţia khmeră nu are precedent. Ceea ce încercăm noi să facem nu a fost niciodată îndeplinit în istoria trecută."

Când khmerii roşii pătrund în Phnom Penh pe 17 aprilie 1975, ei procedează imediat la o golire integrală a oraşului, ceea ce constituie un şoc absolut pentru locuitorii lui. Nu există niciun fel de excepţie: bolnavii sunt alungaţi din spitale, bătrânii sunt nevoiţi să plece în pribegie la fel ca şi tinerii şi familiile în mai puţin de douăzeci şi patru de ore. Un convoi uman se pune în mişcare în afara oraşului, încadrat de soldaţi cu trăsături încremenite. Fiindcă lumea nouă anunţată de khmerii roşii este o lume agrară: „în noul sistem nu mai este nevoie să fie trimişi copiii la şcoală. Şcoala noastră este ogorul. Pământul este hârtia noastră, căruţa

este stiloul: scriem în timp ce lucrăm pământul! Certificatele şi examenele sunt inutile; să ştiţi să araţi şi să ştiţi să săpaţi canale: astea sunt noile voastre diplome!"

Orăşenii se stabilesc la ţară, care pe unde apucă, aparatul khmerilor roşii fiind incapabil să controleze totul. Dar acest aflux de orăşeni va perpetua rapid echilibrul alimentar al satelor. În plus, partidul comunist khmer întărâtă urile dintre vechea populaţie (sub controlul khmerilor roşii de la începutul războiului) şi noua populaţie („eliberată" după căderea capitalei Phnom Penh), „proletari patrioţi" şi „capitalişti, slugi ale imperialismului". În interiorul acestor două populaţii se adâncesc opoziţiile dintre „ţăranii săraci" şi „proprietarii funciari" în sânul vechii populaţii, şi între nefuncţionari, neşcolarizaţi şi intelectuali sau foşti lucrători la stat din sânul celei noi. Aceştia din urmă vor fi sistematic „epuraţi" până la dispariţia lor definitivă.

Vor avea loc mai multe deportări care deplasează populaţia complet ruralizată în vederea evitării eventualelor legături ce s-ar putea constitui în interiorul satelor între reprezentanţii vechii şi noii populaţii, pentru „proletarizarea" tot mai adâncă şi eliminarea prin marşuri forţate şi deplasări epuizante a unui număr din ce în ce mai mare de deportaţi.

Epurările se multiplică până la vârful puterii şi, în curând, khmerii roşii se vor deda unui genocid de mare amploare în zona de est a Cambodgiei. Din mai până în decembrie 1978, sunt masacrate între 100 000 şi 250 000 de persoane. Începând din iulie 1979, supravieţuitorii sunt deportaţi în alte zone, îmbrăcaţi în ridicole haine albastre spre deosebire de uniforma khmerilor roşii care este neagră. „Albaştrii", bărbaţi, femei, bătrâni, copii, sunt progresiv eliminaţi cu o turbare sistematică. În imposibilitatea de a duce la bun sfârşit un genocid de o asemenea amploare, khmerii roşii forţează populaţia să îi ajute. Revoluţia se dezlănţuie şi pare să fie „demenţială", ameninţă să nu cruţe niciun cambodgian.

Intervenţia vietnamezilor în ianuarie 1979 pune capăt genocidului, fiind trăită ca o „eliberare" de majoritatea poporului cambodgian, deşi intenţiile guvernului de la Hanoi sunt departe de a fi doar umanitare.

Se poate estima că genocidul provocat de khmerii roşii a provocat moartea a 1,5 milioane - 2 milioane de oameni. Astfel suna cuvântul de ordine care transformase Kampuchia democrată într-un gigantic lagăr al morţii: „Pentru ţara pe care noi o construim sunt suficienţi un milion de buni revoluţionari. De restul nu avem nevoie. Preferăm să ucidem zece prieteni decât să păstrăm un duşman în viaţă."

Capitolul 4

Mizeria lumii

Răul generează rău şi, în mod paradoxal, sursele răului politic rezidă într-o situaţie socială pe care terorismul, totalitarismul de toate genurile au pretins că o corijează.

Această mizerie a lumii este produsul societăţilor care se autolinişteşc declarând că ea reprezintă un rău rezidual. Ar fi constituită, potrivit ideologiei capitaliste, din stricăciunile ineluctabile ale progresului, care permite să subziste calea regală a industrializării şi modernizării.

Prin urmare, răul nu se dovedeşte a fi rezultatul discursului utopic care are pretenţia să-l corijeze. El este produsul resemnării unui pseudorealism. Dar această ati-tudine, departe de a fi de dată recentă, pare inseparabilă de practica economică.

Colonialism, sclavie şi rasism

Aşa cum observă Maurice Engelle, „de la apariţia civilizaţiei rurale până în secolul al XVIII-lea în Europa, şi până în secolul al XIX-lea în majoritatea celorlalte continente, sclavia a constituit forma cea mai răspândită de organizare a muncii, baza structurii economice" . Sclavia se naşte atunci când omul nu-şi mai ucide duşmanul, dar îl transformă într-un muncitor auxiliar pe care îl pune în serviciul bunăstării lui economice. Astfel, în Antichitate, noul sclav joacă rolul de servitor al familiei antice, devenind unul dintre membrii ei.

În acelaşi timp, sclavia în versiune mai dură, duce la dezumanizarea persoanei devenite obiect sau animal, ceea ce îi legitimează exploatarea. În Sumer, sclavii erau târâţi cu ajutorul unor lese trecute prin inele, ca vitele. Aşa cum scrie Aristotel în Politica, „utilitatea animalelor private şi cea a sclavilor sunt aproape aceleaşi: şi unele şi altele ne ajută prin intervenţia forţei lor fizice să ne satisfacem nevoile existenţei. (…) Sclavia este aşadar un mod de achiziţie naturală, făcând parte din economia domestică. Aceasta trebuie să-l găsească gata făcut sau să-l creeze, existând temerea de a nu putea aduna acele mijloace de subzistenţă indispensabile asociaţiei de stat şi a celei de familie". Sclavii devin o turmă adunată din incursiunile de jaf şi negoţ, o creşcătorie umană practicată din raţiuni economice.

Odată cu marile descoperiri, sclavajul devine o componentă a sistemului economic occidental care dezvoltă un colonialism cuceritor şi asasin. Europenii ocupă teritorii noi, le exploatează bogăţiile, masacrează la întâmplare popoare autohtone, indieni din America de Sud şi de Nord, africani.

Rasismul reprezintă credoul ideologic al colonialismu-lui, ficţiunea lui criminală. Cum scrie Marc Ferro: „Mai exact, atitudinile rasiste ale colonizatorilor sunt cele

care au constituit una dintre trăsăturile structurale ale colo-nialismului, făcându-l odios, insuportabil"

Prin aceasta, sclavia este instrumentul care convine unui colonialism înclinat să nege un altul· Coastele Angolei şi ale golfului Guineei furnizează marea majoritate a sclavilor escortaţi mai întâi de portughezi, apoi de spanioli, olandezi, englezi şi francezi· Între 1640 şi sfârşitul secolului al XVIII-lea sunt astfel deportate între zece şi cincisprezece milioane de fiinţe umane·

La sfârşitul secolului al XVII-lea începe între Franţa, Africa şi Antile negoţul de negri, faimosul „comerţ tri-unghiular"· Din porturile La Rochelle, Bordeaux, Le Havre şi Nantes corăbiile pleacă spre Africa pentru un troc de produse fără valoare contra sclavilor negri, schimbaţi la rândul lor în Antile pe zahăr, vanilie, cacao· Traversările pe mare sunt înspăimântătoare: îngrămădiţi doi câte doi la spate cu sutele, pe aşa-zise punţi care nu depăşesc două-trei sute de metri cubi, sclavii sunt decimaţi de boli şi mor în număr mare·

Dar, să nu cumva să ne înşelăm: negustorii de sclavi nu sunt nişte barbari înspăimântători, ci burghezi cumsecade din Nantes, Londra sau Lisabona, ajunşi bogaţi, foarte bogaţi datorită acestui comerţ, modul lor de îmbogăţire nefiind în măsură să le procure nicio mustrare de conştiinţă·

Şi acest lucru pentru că sclavia se întemeiază pe o bază juridică· În 1685, Codul Negru, promulgat de Ludovic al XIV-lea, legitimează dezumanizarea sclavului şi atotputernicia stăpânului său· Şaizeci de articole organizează viaţa, moartea, cumpărarea, vinderea, eliberarea şi religia sclavilor· Din punct de vedere religios, negrii sunt consideraţi ca putând să obţină mântuirea, fiind definiţi juridic ca bunuri transmisibile şi negociabile· Este stabilit un registru de pedepse care organizează barbaria rasistă: la prima lui evadare, dacă ea durează mai mult de o lună, sclavului i se vor tăia urechile şi va fi înfierat cu floarea de crin· La a doua evadare i se va tăia piciorul de sub genunchi, iar la a treia va fi trimis la moarte· După cum notează Louis Sala-Molins: „Pentru prima dată în istoria modernă coabitează cuvintele drept şi sclavie într-un ansamblu omogen de legi· Consider acest Cod Negru ca fiind textul juridic cel mai monstruos al modernităţii·"

Abolirea sclaviei se va face din fericire în etape pe tot parcursul secolului al XIX-lea, la iniţiativa Marii Britanii care se ridică în fruntea mişcării antisclavagiste· Aceasta găsise în India, unde este pe cale să se implanteze, alte surse de muncă, de mână de lucru şi de comerţ· Convingerea economică, potrivit căreia se pot obţine tot atâtea bunuri printr-o muncă salariată ca şi prin munca sclavilor, se extinde· O mişcare de renunţare progresivă la negoţul cu negri entuziasmează rapid naţiunile occidentale· În Franţa, revoluţia de la 1848 decretează pe 4 martie 1848, suprimarea definitivă a sclaviei din coloniile franceze şi o înscrie în articolul 6 al constituţiei·

Războiul de Secesiune din America, apoi internaţionalizarea luptei împotriva acestei practici precipită sfârşitul sclaviei a cărei suprimare este afirmată în

Declaraţia universală a drepturilor omului a Organizaţiei Naţiunilor Unite din 10 decembrie 1948.

Cu toate acestea, se cuvine să ne întrebăm dacă nu cumva printr-o abilă înşelăciune economică, condiţia sclavului nu supravieţuieşte sclavagismului şi dacă situaţia proletariatului din Europa revoluţiei industriale nu are vreo legătură cu ea. Vom remarca printre altele că rasismul este un fenomen mereu profund ancorat în lumea occidentală. Când criza socială şi şomajul îi afectează, indivizii aceştia încearcă adesea un reflex de teamă care se traduce prin negarea aproapelui. Rasismul permite agăţarea de ficţiunea propriei superiorităţi, tocmai atunci când omul cade cel mai jos pe scara socială. Excluderea socială se dublează uneori cu excluderea străinului, a imigrantului, a celui a cărui cultură sau culoare a pielii este diferită, excludere care capătă forma rasismului.

Mizerie şi disperare socială

Revoluţia industrială care se dezvoltă în Anglia la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în Franţa în secolul al XIX-lea generează un urbanism rapid, dar şi o imensă mizerie socială a unui proletariat prezentat cu talent de romancieri ca Victor Hugo în Mizerabilii sau Zola în Rougon-Macquart.

În secolul al XIX-lea, o mare mişcare socială cuprinde societăţile occidentale determinându-le să treacă de la situaţia de oprimare socială, din care Marx şi Engels îşi vor alimenta analizele, la o situaţie reprezentată de învrăjbirea dintre oraş şi periferie.

Mitul progresului care se dezvoltă în Europa din secolul al XVIII-lea serveşte mascării profundelor inegalităţi şi „fracturi" sociale subzistente. În numele progresului, devenit o altă denumire a goanei după profit capitalist, oamenii au acceptat munca în uzine sau în mine a copiilor, ca nişte ocnaşi, între clasele sociale săpându-se prăpăstii din ce în ce mai adânci. Unei clase muncitoare exploatate vine să i se adauge un sfert de lume a cărei existenţă este ca un ecou în interiorul societăţilor occidentale al acestei lumi a treia, exclusă de ţările bogate din dezvoltarea planetară. Mondializarea cu care ni se împuie urechile în zilele noastre nu este decât o ficţiune care serveşte în plus la mascarea faptului că cea mai mare parte a planetei merge în derivă. Trăim mitul unei „mondializări fericite" repetate în continuu cât e ziua de lungă de mass-media, de oamenii politici, de liderii de opinie… Lucrurile nu merg chiar aşa de rău, ne spun ei, acum trăim mai bine, mai multă vreme, într-un confort sporit faţă de generaţiile precedente, şcoala se democratizează. Vastă ficţiune răspândită astăzi aproape peste tot, care nu numai că maschează realitatea, dar confiscă cuvântul „celorlalţi", al celor care n-au cuvinte să-şi spună mizeria, care nu utilizează coduri sociale adecvate.

Ficţiunea progresului liberal se realizează pe fondul unei tăceri, tăcerea tulburătoare şi deranjantă a excluşilor.

Faimoasa noastră societate de comunicare este o lume a cuvântului unilateral şi a reducerii la tăcere a celor care nu se doreşte a fi auziţi, fiindcă sunt supărători şi care, prin existenţa lor, contestă ficţiunea socială ce serveşte drept alibi lumii noastre. Excluşii societăţii sunt mai întâi excluşi de la cuvânt. Politica nu intră în dialog cu societatea, ceea ce înseamnă totuşi fundamentul democraţiei, după cum ne-au învăţat grecii. Mai curând practică autoiluzia; recurgând la strategii de comunicare, compune sloganuri, jonglează cu imaginile, încearcă să prindă realitatea în capcana propriei sale ficţiuni.

Astfel conducătorii simulează că s-ar adresa „Franţei de jos" şi „ar fi aproape de realităţile cotidiene". Dar excluderea rămâne şi nu este lichidată. Mizeria începe prin tăcerea impusă celuilalt. Este o condiţie în acelaşi timp economică ce se soldează cu privarea de venituri decente, respectiv de venituri în general, dar şi cu o sărăcie psihică, o pierdere a legăturilor sociale şi afective. Mizeria se referă întotdeauna la fiinţă în totalitatea ei.

Acesta a fost marele merit al lui Pierre Bourdieu de a fi compus o lucrare al cărei titlu exact era Mizeria lumii şi care, în urma unei serii de discuţii, dădea cuvântul unor persoane ce duceau o viaţă de mizerie. Bourdieu ne lăsa să înţelegem disperările psihologice, crizele de reprezentare, ignorate în mod deliberat de societatea noastră. După cum scrie sociologul: „şi totuşi, semnele neliniştilor sunt toate aici şi, negăsindu-şi expresia legitimă în lumea politică, se recunosc uneori în delirul xenofobiei şi al rasismului, nelinişti nerostite şi adesea de nerostit pe care organizaţiile politice, nedispunând pentru a le gândi decât de categoria perimată a «socialului», nu le pot nici percepe, nici asuma, din motive uşor de înţeles".

Prima dintre mizeriile sociale ale epocii noastre se leagă poate de faptul că anumite fiinţe, anumite situaţii nu se pot vedea. Fiindcă noi confundăm viaţa cu imaginea. Ceea ce mass-media nu ne arată nu există. Acest rău este sporit de actualele forme de gândire care ne împiedică să vedem ceea ce filozoful Husserl numea „lumea concretă a vieţii". Politicienii sunt împiedicaţi de raţionamente bazate doar pe cifre, statistici, indici de creştere sau de şomaj; aceste raţionamente se sprijină pe un demers economist al lumii, ignoră radical partea umană a fiinţelor, aşteptările lor, visele lor, durerile, ducând până la clătinarea edificiului contabil al politicienilor. Mizeria începe prin cea a unei gândiri politice fondate pe calcul şi nu pe respectul aproapelui.

Pierre Bourdieu ne ajută să vedem şi să auzim fiinţele cuprinse de această disperare contemporană, cum ar fi d-l şi d-na Leblond care locuiesc pe strada Jonquilles dintr-o suburbie alcătuită doar din locuinţe. Acest cuplu nu trăieşte într-o mizerie socială propriu-zisă: are o casă, soţul are un loc de muncă, copiii merg la şcoală. Dar familia este lovită în plin de restructurările industriale care dărâmă modul de viaţă muncitoresc tradiţional, descompun relaţiile sociale, bruiază orice proiect de viaţă profesională şi socială, fac nesigur viitorul copiilor… Această

angoasă trebuie trecută la pasivul unei societăţi care, departe de a-i integra pe toţi membrii ei, perturbează reperele celor mai puţin înarmaţi social.

„Locuitorii de pe strada Jonquilles sunt oarecum supravieţuitorii unui imens dezastru colectiv şi ei ştiu asta. Odată cu uzinele a dispărut însăşi raţiunea lor de a fi: intrau în ele foarte firesc, adesea prea de timpuriu, de la vârsta de 14 ani, după obţinerea certificatului de studii, în comunitatea părinţilor lor, şi tot uzinelor îi destinau cât se poate de firesc pe copiii lor. Reprezintă, de asemenea, trecutul lor şi tot universul de relaţii profesionale pe care se străduiesc să-l perpetueze, de bine de rău, fără să scape nicio ocazie de a se întâlni la o cafea sau la un supermarket, unde îşi petrec dimineţi întregi stând de vorbă. Dar este mai ales viitorul lor, continuarea şi justificarea trecutului lor, cel al copiilor lor, azi destinaţi unei şcolarizări prelungite într-un învăţământ secundar destul de eficient ca să-i îndepărteze de uzină, fără a fi în măsură să le ofere altceva, în cea mai mare parte a timpului, decât titluri devalorizate, adică destul de des în această regiune în criză, promisiunea unui şomaj."

Mizeria socială, după cum am spus mai sus, generează un rasism care bântuie între francezii claselor burgheze sau mijlocii şi imigranţii rezidenţi în Franţa, dar, de asemenea divizează clasele defavorizate. Aşa cum relatează familia Ben Miloud de origine algeriană, venită în Franţa în 1960, experienţa coabitării cu familiile franceze, pe când locuia la Gennevilliers, a fost uneori dificilă. Însă dificultatea acestor relaţii trădează adesea mizeria socială şi psihică a familiilor franceze. Astfel tatăl povesteşte despre neînţelegerile cu vecinii de palier din blocurile sociale. Aceşti vecini, un cuplu de francezi în vârstă, se plângeau adesea de zgomotul făcut de familia Ben Miloud.

În timpul unei discuţii, tatăl se va lămuri că, prin cuvântul „zgomot" francezii bătrâni înţelegeau numeroasele vizite pe care le făceau imigranţii adesea celibatari sau care erau departe de familiile lor.

De fapt, bătrânul cuplu se plângea de cât era de părăsit, ceea ce exprimă o profundă disperare morală; cum nu primeau pe nimeni, bătrânii aşteptau în izolare doar venirea morţii.

Privirea atât de lucidă pe care d-l Ben Miloud o aruncă asupra disperării vecinilor săi nu a fost în stare s-o surprindă nicio statistică. Iată de ce societatea franceză, din cauza caniculei lunii august 2003, a putut descoperi că mii de femei şi bărbaţi în vârstă, lăsaţi în voia sorţii, au murit în indiferenţa generală. Mizeria psihologică este însoţită adesea de o mizerie socială care ucide. Din marea hecatombă se conturează doar portrete tulburi ale unor fiinţe anonime rămase prea mult timp în părăsire, cum este şi cazul lui Jeanne Salesses, de 87 de ani, care locuia în arondismentul 12 din Paris şi care, anticipându-şi moartea, lăsase o scrisoare portăresei, „pentru ca aceasta să-i informeze pe cei care îi vor descoperi cadavrul că nu avea familie şi dorea să-şi doneze corpul cercetărilor ştiinţei" . Jeanne trăia singură după moartea soţului ei, cu treizeci de ani în urmă, şi nu

avea nici prieteni, nici legături de familie. Tot în indiferenţă a murit şi Georgette Delvart, a cărei fiică de 52 de ani, „copil cu deficienţe mintale", „se ascundea chiar şi de propria mamă", deşi împărţea acelaşi apartament, nici nu băgase de seamă agonia bătrânei.

Persoane singure, handicapate, bolnave, mor în izolare şi uitare, fiindcă nu mai corespund idealului unei lumi care ridică în slăvi tinereţea, dinamismul, performanţa, expunând legăturile familiale riscului dezintegrării.

Problema socială nu este doar problema secolului al XIX-lea: aceasta şterge realitatea actuală care funcţionează ca o maşină ce exclude, privează de identitate şi de viaţă fiinţele „fără": fără domiciliu fix, fără acte, fără un loc de muncă şi în cele din urmă fără cuvânt.

Tăcerea şi ignoranţa reprezintă o moarte simbolică care îi loveşte pe aceşti „dezmoşteniţi" studiaţi de Patrick Declerck într-o carte frumoasă, Naufragiaţii. Naufragiatul nu este numai vagabondul care rătăceşte pe străzile Parisului şi ajunge prin adăposturi unde promiscuitatea îi dispută unei înjosiri respingătoare, ci şi fiinţa ocolită de priviri, modul ei de exprimare reducându-se la bolboroseli alcoolizate. Fiindcă vagabonzii care se îngrămădesc prin centrele pariziene de găzduire de urgenţă formează o vastă masă de fiinţe dezumanizate, zdrenţăroase, reduse la o existenţă fiziologică, înghesuite în dormitoare comune mizerabile, unde fiecare se luptă să pună mâna pe locul cel mai bun, în care violenţa şi violul fac regula.

Viaţa acestor naufragiaţi înseamnă o rătăcire pe străzile Parisului şi a altor metropole, unde reuşita supravieţuirii constă în procurarea hranei, găsirea unui adăpost, fiecare zi însemnând o victorie şi obiectul unei lupte mereu luate de la capăt. Acest naufragiu este o deportare în afara realului, o lentă dispariţie de pe suprafaţa vizibilă a lumii, o scufundare în adâncuri, acolo unde regulile sociale se dizolvă, iar sălbăticia iese la suprafaţă. Aşa cum scrie Patrick Declerck, „în faţa privirilor care îi ocolesc, sunt nevoiţi, pentru a continua să existe, să lupte împotriva sentimentului insidios de a fi devenit invizibili, ca toate fantomele". Dar acest naufragiu este şi unul interior, o pierdere a conştiinţei de sine, un înec în uitarea cuvântului, a corpului (de unde şi căderea acestuia în cele mai rele boli fizice ca şi pierderea reflexului de a se îngriji), a identităţii sociale (de unde pierderea recurentă a actelor de identitate), a identităţii psihologice (de unde recurgerea la alcool, care favorizează stările comatoase). „Vagabondul este un exclus care a ajuns în starea de a nu mai putea trăi altfel decât într-o excludere perpetuă a propriei persoane; autoexcluderea patologică, compulsivă şi endogenă, care îl antrenează dincolo de limitele marginalizării, atribuite de procesele excluderii sociale. Excluderea, dincolo de o anumită limită, acţionează ca un virus care, instalându-se în centrul subiectului, îl forţează să-l reproducă la infinit."

Acesta este dezmoştenit: cel care a pierdut tot şi a cărui viaţă nu se reduce decât la o imensă suferinţă devenită fondul existenţei înseşi.

Barbaria blândă

Mizeria, în societăţile occidentale, şi-a schimbat forma şi sensul. Ea începe prin a sări în ochi, oferind material de analize critice, filozofice, de opere literare, de filme (dacă ne gândim la admirabilul Timpuri moderne al lui Chaplin), dar şi de greve, de revolte sociale. Însă, de mai multe decenii, asistăm la o progresivă bruiere a sa. Mizeria devine imperceptibilă, „blândă" şi, prin aceasta, poate mai radicală. Ne perverteşte conştiinţa, atribuindu-şi o aparenţă seducătoare într-un număr de jonglerie diabolică.

Întreprinderea, despre care ni se repetă obsesiv că este o sursă de creativitate, de bogăţie şi de creştere, reprezintă unul dintre locurile unde se efectuează această pervertire, ceea ce nu înseamnă că întreprinderea este un rău în sine, verbul „a întreprinde" fiind, de fapt, un cuvânt pozitiv. Dar modernizarea, care devine notorie în numele unei adaptări a economiei la mutaţiile apărute în lumea contemporană, generează uneori, după cum a demonstrat sociologul Jean-Pierre Le Goff, o veritabilă „barbarie blândă", care îi distruge fără ştirea lor pe indivizi şi angajează întreaga societate într-un proces de dezagregare. Întreprinderea contemporană, părăsind modelul ierarhizat, taylorian, cel al revoluţiei industriale, unde ordinul unilateral, milităros, de sus în jos, privilegiază noi forme de organizare: de acum înainte, trebuie să fie autonomă, reactivă, performantă, pe măsură ce concurenţa devine mai acerbă, iar competitivitatea o dogmă economică in-dispensabilă. „Fiecare salariat este plasat într-o situaţie contradictorie, profund destabilizatoare, el trebuind să fie autonom şi în acelaşi timp să se conformeze unor norme stricte de performanţă; să decidă în deplină autonomie şi în acelaşi timp este făcut să înţeleagă că nu are putinţa alegerii: este o chestiune de supravieţuire, de modernitate sau de arhaism."

Într-o întreprindere şi, în general, în lumea muncii, fiecăruia îi revine dreptul de a construi proiecte, de a-şi fixa obiective şi de a intra într-o logică infinită a mişcării în care eşecul nu este oportun, fiind nevoit mereu să-şi valorifice la maximum posibilităţile şi să se angajeze total. Asupra salariaţilor se exercită o presiune permanentă, în măsură să şteargă diferenţa dintre timpul de muncă şi timpul de odihnă, atât este de puternică implicarea psihologică pretinsă. Fiecare trebuie să fie productiv, lumea modernă înţelegând că servitutea voluntară este cu mult mai eficientă decât servitutea impusă.

Această barbarie blândă, în felul ei, reprezintă şi un mod de a te lipsi de cuvânt; munca, redusă la o sarcină, nu mai figurează ca elementul unei culturi personale. Dacă oamenii vorbesc între ei, nu o mai fac pentru a schimba impresii, cunoştinţe, pricepere (asta înseamnă pierdere de timp), ci pentru a-şi măsura propriile performanţe. Şi, într-un joc bine identificat acum de autoficţiune, se va vorbi din ce în ce mai mult de etică, de responsabilitate, de cultură, de întreprindere, decât de ceea ce caracterizează realitatea muncii, marea ei modernizare.

Nu mai există „o lume a muncii“, ci o juxtapunere de indivizi angajaţi în proiecte care adesea se juxtapun· Întreprinderea modernă a devenit adesea locul unei mobilizări permanente, care se face în detrimentul acelui ritm uman ce conferă oamenilor timpul de a se regăsi· Jocul economiei (care ar fi putut să fie liniştit) se efectuează în profitul unui scenariu mitic, al unei epoci războinice repetate de acum înainte după bunul plac al diriguitorilor politici şi economici· Am trecut de la războiul sfânt la „un război sănătos“ potrivit expresiei lui Christophe Dejours· „Războiul sănătos este înainte de toate un război pentru sănătatea (întreprinderilor): «degresaţi efectivele», «îndepărtaţi unsorile rele» (Alain Juppe), «faceţi curăţenie», «daţi cu aspiratorul», «curăţaţi murdăria», «detartraţi», «îndepărtaţi calamina», «luptaţi împotriva sclerozei sau anchilozei» etc· sunt tot atâtea expresii sesizate ici colo în limbajul de fiecare zi al conducătorilor·“ Şi atunci, se procedează la epurări, concedieri, pentru a face întreprinderea tot mai competitivă·

Ficţiunea acestei lupte economice a devenit atât de puternică, încât impregnează durabil minţile, considerând drept o lege naturală ceea ce nu este decât o instituţie omenească· În paralel, în timp ce negarea suferinţei la locul de muncă devine tot mai insistentă, managementul tinde să se metamorfozeze în celebrarea unei minciuni colective· Fiindcă, de acum înainte, noile forme de muncă nu pot să conducă decât spre intensificarea muncii şi a „plăcerii ce decurge din ea“, realizarea de sine fiind identificată cu performanţa economică (ceea ce ne propulsează spre anii-lumină ai idealului de desăvârşire spirituală elogiat de secolele trecute)·

Prin urmare, barbaria blândă devine invizibilă în ochii tuturor, fiecare se resemnează, împăcându-se cu un rău ce se banalizează şi pe care trebuie, în cele din urmă, să-l consimtă sub ameninţarea devierii şi a pierderii locului de muncă· Este de înţeles că am intrat într-o logică, aceea care, în mod implacabil, nu este străină de formele opresiunii totalitare· Christophe Dejours nu ezită să împingă mai departe această analogie· Potrivit lui, incapacitatea de a vedea răul, care paralizează conştiinţa, este consolidată printr-o ştergere a urmelor, ceea ce ne trezeşte cele mai rele amintiri· „S-ar părea că trebuie şterse din memorie uzanţele trecutului care ar putea servi ca punct de sprijin în comparaţia critică ce am face-o cu perioada actuală·“ în Franţa, în organismele de securitate socială, se încearcă înlăturarea „femeilor cu vârste între 35 şi 45 de ani, pentru că acestea îşi amintesc de practicile asistenţei sociale de odinioară, şi rezistă masiv presiunilor de încadrare pentru a face economii ce lezează asiguraţii, privându-i de asistenţa şi serviciile la care au dreptul“·

Lumea actuală ascultă de o vastă strategie a minciunii care ne împinge să acceptăm logici menite să-i transforme pe muncitori în ocnaşii propriilor persoane şi să raţionalizeze răul în numele unui „realism economic“ ce rezultă dintr-un darwinism social nemilos·

Diavolul, pătruns în cutia noastră craniană, ne bântuie gândirea· „Răul (···) înseamnă tolerarea minciunii, nedenunţarea ei şi, de aici, concursul oferit producerii şi difuzării lui· Răul este şi tolerarea nedenunţării şi a participării la nedreptatea şi suferinţa impusă aproapelui·"

De parcă răul ar fi fost acceptat de întreaga colectivitate, în măsură să devină o normă socială şi economică din ce în ce mai puţin contestată·

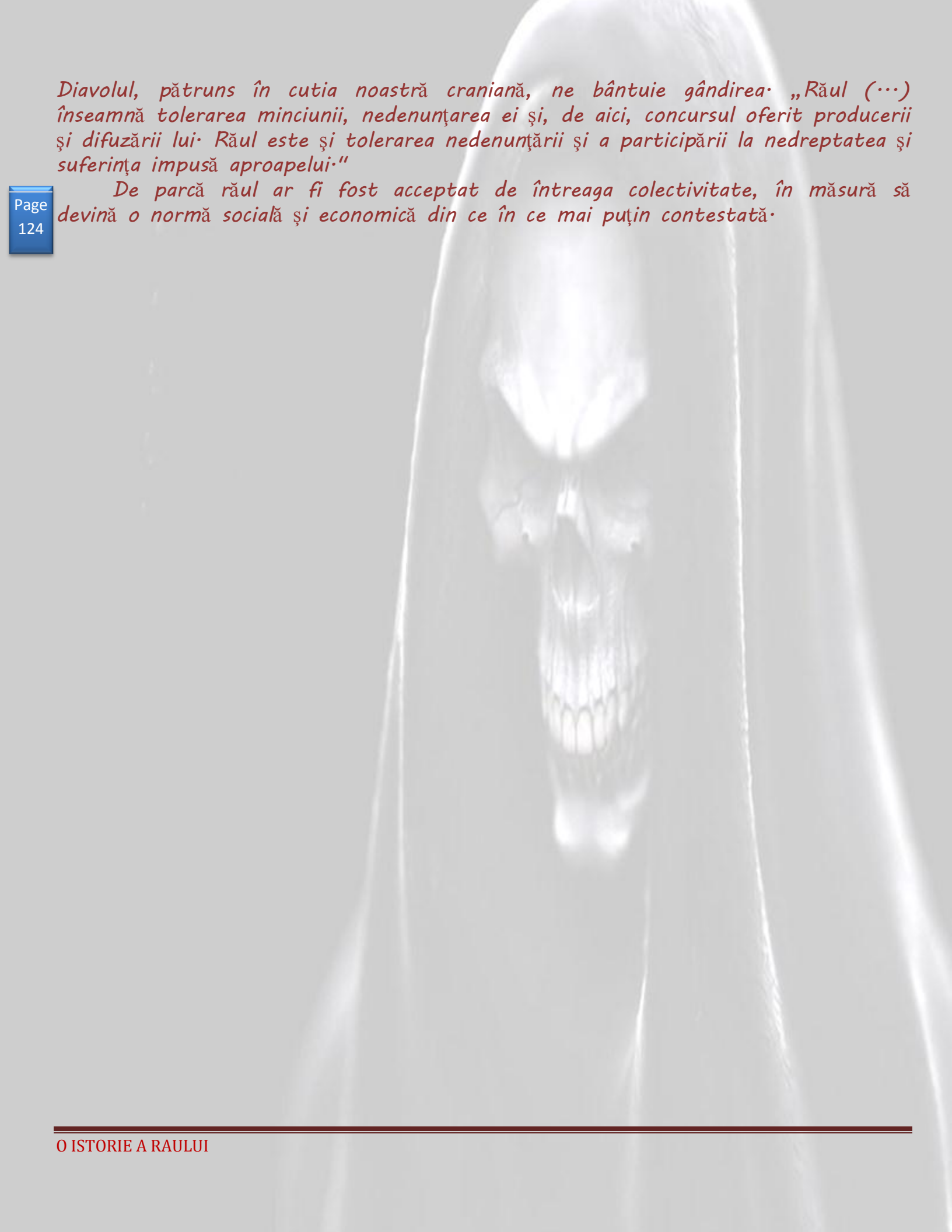

PARTEA A PATRA
ÎN NUMELE OMULUI

Capitolul 1

Dorinţa şi crima

Trăim într-o societate din ce în ce mai individualistă. Fiecare se caracterizează mai puţin în raport cu o comunitate de care aparţine, cât în raport cu el însuşi. În ideologia comună, se pune problema inventării propriei vieţi, a propriilor reguli, a propriilor adevăruri, a propriului mit. Fiecare, pentru a exista în lumea contemporană, trebuie să subscrie mai puţin miturilor colective aflate la baza societăţii şi să-şi forjeze mitul personal, relatarea existenţei sale pe care o va impune şi o va justifica în propriii ochi.

Totuşi, această individualitate, atât de familiară nouă, dacă îşi creează miturile, se întemeiază de un secol pe cel construit de psihanaliză. Foarte semnificativ, acest mit este relatarea violenţei şi a crimei, atât de celebrul complex al lui Oedip.

Sursei individualităţii noastre psihologice i-am integrat ideea că violenţa simbolică este inseparabilă de psihismul nostru. Pentru a fi şi a deveni, trebuie să ne ucidem tatăl şi să ne căsătorim cu mama noastră. A fi, înseamnă deci a ucide, a elimina, a înlocui. Mecanica dorinţei este o mecanică a crimei.

În mod sigur, psihanaliza ne plasează în registrul fantasmei şi a simbolicii. Dar are meritul de a elucida faptul că una dintre faţetele răului reprezintă legătura dintre sexualitate şi crimă.

Sade sau partea blestemată

Individul se constituie deasupra unui abis unde şovăie deosebirea dintre bine şi rău. Dacă opera lui Sade posedă o mare forţă, se explică prin faptul că aceasta pecetluieşte destinul individului, înscriind crima în logica dorinţei, iar răul ca o posibilitate oferită omului de a se explora pe sine însuşi prin sondarea abisurilor obscure, criminale care i se oferă, chiar şi sub singura posibilitate a fantasmei.

Sade a modelat figura acelui individ de care ne pre-valăm de patru secole încoace, devenit pentru noi garanţia libertăţii şi emancipării. Dar el explorează profunzimile, cele care se deschid dincolo de raţiune, cele populate de monştri şi cedează de bunăvoie atracţiei morţii, a cărei teorie o va face Freud, aceea care

poate să clatine orice adevăr, orice justificare dacă mergem până la capătul cunoaşterii de sine.

Viaţa lui Sade poate fi un exemplu, dar de o manieră mai subtilă, pe care nu o aducem prea des în discuţie. Textele sale nu reprezintă justificarea răului comis în realitate. Dimpotrivă, acestea explorează, cu ajutorul cuvintelor, tulburătorul adevăr malefic ce se află în noi din momentul în care ne-am emancipat de orice referinţă divină. Răstoarnă destinul uman conţinut în relatarea biblică a Căderii. De acum înainte întreaga cunoaştere nu ne mai ajută să facem o distincţie clară între bine şi rău.

Dimpotrivă, ea ne va întreţine doar neliniştea. Răul, chiar cu preţul discursului, chiar cu preţul literaturii, nu se poate transforma în bine, el va rămâne mereu rău, nicio ficţiune nu va putea să-l absolve complet. Cu toate acestea, continuăm să fim atraşi de el. Chiar fără pretext, răul continuă să ne fascineze şi ne simţim împinşi să acţionăm. Aşa cum remarcă Georges Bataille în Literatura şi răul, „Sade, care a iubit Răul, a cărui operă în întregime urmăreşte să facă Răul dezirabil, în neputinţa de a-l condamna, nu putea nici să-l justifice: fiecare în maniera proprie, filozofii desfrânaţi pe care îi zugrăveşte, îl tentează, dar ei nu găsesc şi nici nu pot găsi vreun principiu în măsură să reţină natura blestemată de la acţiunile ale căror binefaceri le elogiază. Elementul blestemat este, de fapt, ceea ce caută ei în aceste acţiuni".

Prin viaţa şi opera sa, Sade operează o răsturnare, deschide o breşă pe unde va pătrunde cu rapiditate întreaga istorie tragică a secolului al XX-lea: cultura, departe de a ne învăţa să rezistăm răului, generează spaţii tulburi, unde crima se învecinează cu dorinţa, unde asasinatul poate fi una dintre artele frumoase, unde raţiunea şi ştiinţa stau una lângă alta, unde transgresiunea poate deveni regulă. Sade prezintă faţa neagră a Luminilor pe care progresismul s-a străduit să o disimuleze.

Fiinţele umane nu sunt ca discursurile generoase despre bine, despre societatea fără clase şi despre viitorul radios, aşa cum ar vrea ele să fie. Dorinţele lor sunt neclare, iar partea lor de umbră este mare. Oamenii au o parte blestemată , trădată de excesele lor de violenţă şi de potenţialul lor criminal.

Sade s-a închis în explorarea fantasmelor umane. Îşi petrece douăzeci şi opt de ani din viaţă în închisorile Vechiului Regim (Vincennes, Charenton, fortul Miolans,

Bastilia timp de treisprezece ani şi trei luni), apoi în cele ale Republicii (Madelonnettes, Carmes, Saint-Lazare, Picpus, Sainte-Pelagie, Bicştre timp de trei ani şi o lună). Până la urmă, surghiunit printre nebunii din ospiciul Charenton-Saint-Maurice, moare pe 2 decembrie 1814, după aproape unsprezece ani şi opt luni de internare.

Sade nu vorbeşte, el scrie. Nu justifică răul, îl explorează. Actele delictuale comise de el îi servesc de trambulină spre imaginar şi fantasme, în care se revelează inversul vieţii, tulburătoarea nuditate a răului.

Fără putinţă de tăgadă, Sade a trăit experienţa deviaţiilor de tot felul. Prima lui detenţie o datorează lui Jeanne Testard, o prostituată pe care a adus-o într-o casă închiriată din cartierul Mouffetard din Paris, în noaptea de 18 spre 19 octombrie 1763. Aceasta, după ce a trebuit să-l biciuiască pe marchiz, lăsându-se sodomizată, depune o plângere. Sade este arestat şi încarcerat în turnul din Vincennes, apoi consemnat la domiciliu în reşedinţa socrilor lui din Normandia.

Sade este arestat pentru a doua oară în urma „afacerii Rose Keller". Pe 3 aprilie 1768, Sade aduce în casa lui din satul Arcueil, o „cerşetoare", angajată ca femeie de serviciu. Imediat, fata este închisă, legată, biciuită. Aceasta îl denunţă. Sade este închis, apoi eliberat pe 16 noiembrie 1768 şi consemnat la domiciliu în castelul lui La Coste. Dar alte întâmplări îl vor arunca în temniţe pe divinul marchiz: în 1772, nişte prostituate îl acuză pe Sade că încercase, împreună cu valetul său, să le otrăvească, dându-le în cursul unei partide de desfrâu bomboane cu cantaride, un afrodisiac la care recurgeau adesea libertinii secolului al XVIII-lea. Cu aceeaşi ocazie, ele denunţă relaţiile homosexuale întreţinute cu valetul său, Latour. Sade şi Latour, care au putut să scape cu fuga, sunt condamnaţi la moarte în contumacie şi efigiile lor arse pe 12 septembrie 1772.

Condamnarea a fost exagerată şi situaţia fără nicio îndoială umflată. Cancelarul Maupeou (care a făcut presiuni asupra judecătorilor) s-a servit de condamnarea lui Sade pentru a împroşca reputaţia socrului acestuia, Claude-Rene de Montreuil, preşedintele Curţii de Ajutorare, unul dintre parlamentele care contestau uneori deciziile regale.

La sfârşitul anului 1774, Sade, care se afla în La Coste, angajează o tânără servitoare pe care o cheamă Nanon, dar şi cinci adolescente şi un secretar. Rapid, încep să circule zvonuri prin regiune, care denunţă şedinţele libertine cărora li se deda Sade împreună cu anturajul său. Scandalul izbucneşte în iulie 1775 şi Sade este obligat să fugă. O ultimă întâmplare pătează definitiv reputaţia marchizului. Un an mai târziu, întors iar acasă în La Coste, Sade angajează o bucătăreasă, Catherine Treillet, în vârstă de douăzeci şi doi de ani. Tatăl, Treillet, neliniştit de zvonurile alarmante, ajunse de notorietate publică, care-l copleşesc pe Sade, aleargă la castel pe 17 ianuarie 1777 pentru a-şi recupera fiica. Aceasta refuză să-şi părăsească locul de muncă. Exasperat, tatăl trage două focuri de pistol în direcţia lui Sade fără să-l nimerească, apoi depune plângere la Aix.

Pe 1 februarie 1777, Sade este arestat la Paris de inspectorul Marais. Pentru el începe o lungă viaţă de întemniţare, dar şi de consacrare scrisului. Anii lipsiţi de libertate pe care marchizul a fost silit să-i trăiască în mediul carceral nu sunt justificaţi de aceste condamnări supradimensionate faţă de abaterile comise. Dar vor în-semna revelatorul, camera neagră ce-i va permite explorarea părţii

blestemate a fiinţei umane, care se iveşte în spatele actelor sale. Privarea de libertate, a cărei metaforă literară o reprezintă castelul Silling din O sută douăzeci de zile de Sodomă, este garanţia unei totale cufundări în scris şi a unei substituiri a imaginarului în real. La Sade, răul nu mai este un pretext, devine text. „Unicul univers al lui Sade este universul discursului" .

Literatura devine modul de explorare a tenebrelor din sine, un „fel de a concepe ceea ce este de neconceput", un scris al limitelor. Aşa cum îi va mărturisi Sade soţiei lui: „Da, sunt un libertin, recunosc: am conceput tot ceea ce se poate concepe în acest gen, dar cu siguranţă n-am făcut tot ce am conceput şi nu o voi face niciodată. Sunt un libertin, dar nu un criminal şi nici un ucigaş."

Psihopatologia crimei

Sade deschide o breşă în interiorul individualităţii în care pătrunde psihanaliza. Există în noi o parte blestemată, inexplicabilă, diabolică. Astfel, în decursul anilor treizeci, într-un oraş de provincie, Le Mans, se va comite o crimă misterioasă care-l va intriga pe tânărul Lacan, crima surorilor Papin.

Christine şi Lea Papin sunt amândouă bone la doamna şi domnişoara Lancelin, mamă şi fiică, care reprezintă acea burghezie de provincie unde nu se poate întâmpla nimic niciodată. Sunt două surori şi, în mod bizar, nu se despart niciodată, nu ies niciodată şi îşi petrec zilele de concediu închise amândouă în camera lor. Vorbesc puţin, se complac în mutisme de durată, dar se dovedesc nişte slujnice excelente, ce îşi servesc cu pricepere cele două stăpâne. Acestea, în schimb, le tratează cu o duritate care nu face excepţie de la regula epocii. Pe scurt, nu aveam de-a face aici decât cu o banală situaţie de clasă.

Într-o noapte din februarie 1933, pe când furtuna se dezlănţuie asupra oraşului Mans, fulgerul provoacă o pană de electricitate care cufundă locuinţa de la numărul 6 de pe strada Bruycre în beznă. Când stăpânele, care erau plecate, se întorc acasă, le ceartă aspru pe Christine şi Lea că n-au reparat pana şi au rămas nemişcate, fără să facă nimic, strânse una în alta.

Deşi în mod obişnuit acestea nu răspund niciodată când sunt apostrofate, în seara aceea, în mod inexplicabil, se aruncă cu sălbăticie asupra stăpânelor şi, înfigându-şi mâinile în faţa acestora, le smulg ochii. După ce le doboară la pământ, apucă diverse unelte aflate la îndemână, ciocan, ibric, cuţit, şi le zdrobesc capetele, cu o furie oarbă, le calcă trupurile în picioare, le taie coapsele şi fesele victimelor, mânjind sexul uneia cu sângele celeilalte. Sălbăticia acestei crime depăşeşte orice raţiune, până şi poliţiştii care intră în casă câteva ore mai târziu rămân încremeniţi de groază la vederea unui ochi care atârna pe una dintre treptele cele mai de sus ale scării.

Odată crima făcută, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat, surorile Papin îşi reiau rolul de slujnice, spală cât mai bine cuţitele, ciocanele, ibricele la chiuvetă, apoi se spală pe faţă şi se duc liniştite la culcare, fără a rosti altceva decât

„Gata, e curat!“ Aşa cum scrie Catherine Clement, „Cuvântul potrivit de menajeră; restul nu le privea“ .

Christine şi Lea Papin vor fi mai întâi condamnate la moarte, apoi Christine va fi închisă într-un spital psihiatric unde, despărţită de sora ei, va începe să delireze, încercând să se mutileze şi să-şi smulgă ochii.

Această crimă va declanşa un potop de comentarii şi de interpretări, devenind materie primă pentru literatură (va inspira piesa de teatru a lui Jean Genet Bonele). Cât despre Jacques Lancan, el va scrie un lung articol în revista Le Minotaure (rezervând studiul altei crime, „cazul Aimee“, tezei sale de medicină).

Dacă această crimă îl interesează şi îl fascinează pe viitorul psihanalist, se explică prin aceea că nimic nu o prevestea. Apare de nicăieri, din străfundurile sufletului şi, mai ales, nu se apără prin niciun discurs, prin nici o justificare. Se comite în tăcere, cu o sălbăticie aproape rituală, care se ridică din adâncul vremurilor şi nu poate decât să ne interogheze asupra noastră înşine. Astfel, subliniază Lancan: „Ele smulg ochii aşa cum castrau desfrânatele. Curiozitatea sacrilegiului, care constituie an-goasa omului din vremuri străvechi, este cea care le animă când îşi doresc victimele, când scormonesc în rănile lor căscate, ceea ce Christine, mai târziu, în faţa judecătorilor avea să numească, în inocenţa ei, «misterul vieţii».“

Lacan identifică această crimă cu un act de paranoia care, dizolvând limita dintre bine şi rău, relevează dimensiunea acestei tulburări a individualităţii umane, mai înainte explorate de Sade. Crima este un cuvânt care materializează o metaforă a urii: „l-aş smulge ochii“.

Christine şi Lea reprezintă una pentru cealaltă singurul univers, nu cunosc un altul, bărbatul. „Cred, va mărturisi Christine, că în altă viaţă, am fost soţul surorii mele.“ Delirează amândouă, dar aşa cum va consemna Catherine Clement, acest delir provine din „răul de a fi două“, din imposibilitatea de a se deosebi una de cealaltă, în asemenea măsură încât lipsa uneia provoacă pierderea identităţii şi nebunia celeilalte.

Diagnosticul de paranoia semnează o mutaţie în perceperea fiinţei umane: aceasta în mod obişnuit nu este bună, nici rea, evoluând într-o zonă cenuşie care o poate face să alunece din fantasmă în real, din bine în rău, dincolo de orice barieră morală. Fiecare om este o fiinţă care poate afirma, potrivit lui Nietzsche, că acţionează „mai presus de bine şi de rău“, alcătuind „cuplul etern al criminalului şi al sfintei“.

Pentru Sartre, dacă sfânta are nevoie de stările de extaz care-i zdrobesc corpul, criminalul ucide nu pentru a ucide, ci ca să ajungă la „fiinţa criminalului“. „Fiindcă o crimă înseamnă alegere, are nevoie de concursul graţiei divine.“ Experienţa răului înseamnă deci „un cogito princiar care îi descoperă conştiinţei singularitatea sa faţă de fiinţă“ .

Aşadar, nodul este înnodat: individul poate fi un prinţ al răului. Această descoperire, care vine de la Sade şi merge până la Sartre şi se hrăneşte din faptul divers monstruos, nu înseamnă o simplă amabilitate. Ea semnifică relaţia neliniştitoare cu răul care fundamentează individul modern, până într-atât încât crima, în anumite cazuri, devine propria sa justificare.

Ceea ce se descoperă de-a lungul întregului secol al XX-lea, atunci când se spulberă iluziile raţiunii pe care s-a edificat lumea noastră, se dovedeşte a fi puterea in-terioară a răului redus la el însuşi, gol, care a pus stăpânire pe noi, în afara oricărei justificări. Explorăm fără încetare această breşă, de parcă, începând cu crima surorilor Papin (crimă inaugurală), această formă a răului s-a generalizat, iar nuditatea pulsiunii intime se deschide spre enigma metafizică.

„Totul s-a petrecut de parcă resortul principal al crimei nu mai provenea dintr-un proiect colectiv sau din credinţă (chiar dementă!), ci dintr-o pulsiune cu mult mai intimă. Crima, de fapt, nu mai făcea trimitere la delirurile repera- bile ale unei ideologii, nici la cinismul unei voinţe de putere, ci mai ales la mecanismele enigmatice ale «trecerii la act». Nu mai rezida în politic, nici chiar în psihologic, ci mult mai adânc în interiorul omului. Ca şi toate celelalte, răul a fost şi el privatizat."

Capitolul 2

Ficţiunea de sine

Acest rău, examinat la extrem, poate duce la tăcere, dar se poate exercita şi în numele unei reinventări a sinelui. Crima devine o scriere, un mod de ficţiune, oferă criminalului posibilitatea de a exista, făcând din sine un personaj. Foarte adevărat în cazul „criminalilor în serie". În ceea ce-i priveşte, nu se pune problema inventării unor fabule pentru a justifica răul. Acesta, dimpotrivă, serveşte la crearea unor noi situaţii. Crima devine elementul unui vast spectacol al răului la care criminalul reduce realitatea.

Crime în serie

Unul dintre cei mai cunoscuţi criminali în serie este contesa Elizabeth Bathory. Născută în 1560 într-o familie nobilă din Ungaria, este o femeie de o mare frumuseţe. Se căsătoreşte pe 8 mai 1575 cu Ferencz Nâdasdy, dar acesta, plecat la război, lipseşte mult de acasă. Când soţul ei moare în 1604, Elizabeth rămâne definitiv singură în castelul din Csejthe, situat în regiunea Nyitra, o regiune muntoasă din nord-vestul Ungariei. Contesa a căpătat obiceiul de a fi violentă cu slugile, fără a ajunge însă până la crimă. Nu după multă vreme, viaţa ei va intra în legendă. Se povesteşte că într-o bună zi, după ce şi-a lovit una dintre servitoare, mai mult decât de obicei, acesteia din urmă i-ar fi curs sânge din nas, lăsând să cadă o picătură de sânge pe mâna stăpânei. Chiar în acel moment,

contesei i-a trecut prin cap ideea că sângele făcea pielea mai netedă şi mai albă. Tot aşa s-ar fi născut şi proiectul demenţial de a-şi păstra o tinereţe veşnică, scăldându-se în sângele victimelor sale. Fapt este că viaţa lui Elizabeth Bathory este ghidată de o fantasmă, aceea de a se reinventa prin crimă, de a deveni prin violenţă şi moarte propriul său mit.

Însoţită în permanenţă de doica Jo Llona şi de servitoarea Dorottya Szentes, amândouă folosite în găsirea victimelor, dar şi de o spălătoreasă, Katalin Beniezky, şi de un om de încredere, Ujvari Johanes, contesa cedează curând pe de-a-ntregul unei pasiuni extraordinare de a ucide. Una după alta, le execută pe slujnicele ei, după ce le-a supus mai întâi celor mai cumplite chinuri. Castelul din Csejthe se transformă într-un înspăimântător loc al supliciilor, în care tinerele fete sunt lovite cu cruzime, apoi legate cu funii care intră în carne, tăind venele.

Legenda neagră care se ţese în jurul contesei nu în-cetează să capete proporţii. Lumea vorbeşte că Elizabeth Bathory intra în căzi pline cu sângele victimelor ei şi că pielea ei delicată, nesuportând frecarea cu prosoape, era linsă de alte fete obligate să-i cureţe corpul de orice urmă de sânge. Cele care nu rezistau acestei încercări deveneau la rândul lor victime, fiind asasinate.

Erotism, homosexualitate şi crimă, vin să se adauge pentru a da formă acelei părţi blestemate a contesei, căreia îi permite să capete contur în interiorul ei. Elizabeth ucide, dar şi torturează: martirizează părţile genitale ale tinerelor sale victime, tranşează trupurile, simte plăcere din reducerea fiinţei umane într-o grămadă de carne suferindă. Se mai povesteşte că ar fi construit o „Fecioară din fier", statuie dintr-un lemn articulat sub formă de femeie ale cărei vârfuri ascuţite străpungeau carnea prizonierelor. Braţele articulate ale statuii se strângeau în jurul tinerelor fete, strivindu-le din ce în ce mai tare de torsul din fier, până când ţâşneau valuri de sânge.

Chiar fiind dintr-o familie de rang nobiliar, nu poţi scăpa în cele din urmă de pedeapsa justiţiei, atunci când crimele se dovedesc prea abominabile. Este şi ceea ce i s-a întâmplat lui Elizabeth Bathory, arestată, judecată şi condamnată să trăiască în apartamentele ei din castelul Csejthe ale cărui uşi şi ferestre au fost zidite, fiind lăsată doar o mică deschidere prin care i se strecura zilnic apa şi hrana. Contesa va trăi în recluziune şi întuneric timp de patru ani înainte de a se stinge. A fost găsită vinovată de şase sute de crime, cifră astronomică, care face din ea un asasin fără egal.

Dar nu putem evoca fenomenul criminalilor în serie fără a aminti de miticul asasin, ajuns unicul subiect de discuţii din Anglia sfârşitului de secol al XIX-lea, Jack Spintecătorul. Interesant de observat că, în ciuda numeroaselor ipoteze formulate pentru a da la iveală identitatea personajului, nu se ştie nici până în ziua de azi cine a fost cu adevărat. Ar trebui să ne întrebăm: să fi însemnat o carenţă a anchetei poliţieneşti? Fără îndoială. Dar ea mai semnifică şi dorinţa ucigaşului de a se contopi pentru totdeauna cu personajul inventat de el: „Jack

the Ripper·“ În acest caz şi, într-o manieră tot mai evidentă, se vede clar că asasinatul în serie serveşte la scrierea unui mit, mitul despre sine· Jack Spintecătorul a comis oficial cinci crime, ucigând doar prostituate londoneze: Mary Ann Nichols este asasinată în noaptea de 31 august 1888, Annie Chapman pe 7 septembrie, Elizabeth Stride pe 29 septembrie şi Catherine Eddows tot pe 29· Ultima victimă Mary Jane Kelly este ucisă pe 9 noiembrie·

Ucigaşul cutreieră străzile din East End, acea parte a Londrei care, în anii 1888, este învăluită permanent într-o ceaţă provocată în mare parte de fumul de cărbune· East End, care include cartierele Whitechapel, Spitalfields, Bethnal Green, precum şi portul Londrei, este teritoriul sărăcimii şi al mizerabililor, în care alcoolul, boala, suicidul fac ravagii·

Victimele Spintecătorului provin din această lume părăsită, condamnată să supravieţuiască de pe o zi pe alta, adesea femeile recurgând la prostituţie· E şi cazul lui Mary Ann Nichols, prima dintre victime, care rătăceşte din ospiciu în ospiciu şi, în ciuda tuturor eforturilor nu izbuteşte să scape de mizerie· Pe 30 august, Mary, fără un acoperiş deasupra capului, hoinăreşte beată pe străzile din Whitechapel· Este îmbrăcată într-un pardesiu gros, maro, încălţată cu ghete bărbăteşti pe măsura ei· Ultimul martor care a zărit-o este prietena ei Nelly Holland· Aceasta din urmă dă peste ea din întâmplare la colţul dintre Osborn Street şi Whitechapel Road, clătinându-se pe picioare, beată moartă· Mary refuză să se întoarcă împreună cu prietena ei fiindcă, zice ea, vrea să mai câştige câţiva penny, neavând asupra ei niciun sfanţ· Siluetele celor două tinere femei sunt estompate în ceaţă şi beznă· Orice alt decor exterior pare să se fi diluat· Deodată începe să bată orologiul bisericii parohiale· Mary pleacă în direcţia Whitechapel Road şi dispare rapid· Nu va mai fi văzută niciodată în viaţă·

O oră mai târziu, pe strada Buck’s Row, care mărgineşte cimitirul evreiesc din Whitechapel, Charles Cross, un vatman, plecând la muncă, zăreşte o siluetă nemişcată, sprijinită de o poartă· Se apropie şi descoperă că silueta este cea a unei femei moarte, cu hainele în dezordine, cu fusta ridicată deasupra mijlocului· Agentul de poliţie chemat la faţa locului îşi dă seama că moarta avea gâtul tăiat· Doctorul Llewellyn care va face autopsia victimei va observa plăgi pe abdomen, fapt ce alimentează presupunerile că asasinul nu a putut să-şi ducă până la capăt fărădelegea, neavând timpul necesar să sfârtece cadavrul·

Tăindu-i gâtul lui Mary Ann Nichols, cel care va fi numit în curând „Jack the Ripper“ a comis prima lui nelegiuire, intrând în legenda neagră a asasinilor· Dar Jack nu se naşte cu adevărat pe sine decât atunci când îşi atribuie porecla de „Jack the Ripper“, o săptămână mai târziu· „Jack era un cuvânt din argoul străzii care defineşte un marinar, un bărbat în general, iar ripper înseamnă cel care rip, care sfâşie, care smulge·“

După o săptămână, Annie Chapman este găsită asasinată în curtea cu numărul 29 de pe Hanbury Street, cu gâtul tăiat, cu abdomenul deschis, cu

intestinele scoase afară şi o parte din pielea de pe pântece jupuită. Crimele se vor succeda, permiţându-i Spintecătorului să se constituie în personaj de mit. Răul nu este justificat de cuvânt, el este cel care justifică un cuvânt. Fiindcă Jack începe să ucidă, să-şi povestească fabula.

Pe 17 septembrie, poliţia primeşte prima scrisoare semnată „Jack Spintecătorul" al cărei stil se caracterizează printr-o vervă populară batjocoritoare şi o familiaritate provocatoare: „Stau şi-i observ în timp ce ei mă caută şi asta mă face să mor de râs, ha, ha. Îmi place munca mea şi n-am să mă opresc decât atunci când am să fiu băgat la zdup şi, chiar şi atunci, să nu care cumva s-o daţi în bară cu amicul Jacky. Încercaţi să puneţi mâna pe mine." Chiar de la început, invenţia de sine este întovărăşită de o travestire a scrisului, fiindcă misiva, ca şi cele care vor mai urma, e plină de greşeli de ortografie, fără îndoială simulate. Provocator cu bună ştiinţă, Spintecătorul jonglează cu ideea asasinului insesizabil. Într-o scrisoare adresată poliţiei pe 18 octombrie 1889, anunţă o viitoare crimă şi lansează o autentică provocare poliţiştilor.

Dragă domnule,

Voi fi la Whitechapel pe 20 ale acestei luni. Şi voi începe o muncă foarte delicată cam pe la miezul nopţii, pe strada pe care am comis a treia mea examinare a corpului omenesc.

Al dumneavoastră până la moarte,

Jack Spintecătorul

Încercaţi, aşadar, să mă prindeţi.

Pe 10 octombrie, continuând să-şi sculpteze personajul, scrie pe o carte poştală: „L-aţi văzut pe «Diavol»? Dacă nu l-aţi văzut, plătiţi un penny şi intraţi", făcând probabil aluzie la intrarea cu plată solicitată de vecinii de pe strada Hanbury nr. 29, tuturor acelora care doreau să viziteze locul crimei. Jack nu face răul în numele Diavolului, el este Diavolul în persoană, care se pune în scenă prin scrisorile trimise poliţiei sau ziarelor. Astfel, în octombrie 1888, au fost scrise optzeci de misive de către Spintecător (în care se amestecă fără îndoială greşeli). Crima devine un act al cuvântului prelungit în scris. Fiindcă, atunci când un criminal în serie, cum este Jack Spintecătorul, îşi compune o legendă, el vorbeşte prin intermediul asasinatelor care „vorbesc", relatând sălbăticia diabolică a personajului, fantasmele lui, eviscerarea, care are, în mod evident, o puternică conotaţie sexuală.

Şi legenda capătă contur. Nu se mai vorbeşte decât de Jack Spintecătorul prin ziare, iar Times poate scrie că toate crimele acestuia „depăşesc operele de ficţiune cele mai atroce", că „nimic din realitate sau din ficţiune nu poate egala acele ultragii, atât prin natura lor oribilă, cât şi prin efectul produs asupa imaginaţiei populare".

Elizabeth Stride este asasinată la fel ca şi Catherine Eddows, al cărei piept şi abdomen au fost deschise cu lovituri de cuţit până în zona pubiană. Vaginul şi partea superioară a coapselor au fost sfâşiate. Acum, pentru a merge şi mai departe în spectacolul răului pe care-l compune, Spintecătorul îşi subtitrează crimele, le comentează la faţa locului. Astfel, după ce a ucis-o pe Catherine Eddows, se pare că a lăsat pe zidul unui pasaj ce dă spre Goulston Street, o stradă din Whitechapel unde multe imobile sunt locuite de evrei, o inscripţie scrisă cu creta:

EVREII SUNT OAMENI
CARE NU VOR FI
ACUZAŢI DE NIMIC.

Nu încape nicio îndoială: Jack Spintecătorul este scriitorul propriului său roman pe care îl alimentează şi cu poeme: „Am opt costume să mă înţolesc, şi port o groază de pălării". Ultima victimă atribuită lui Jack Spintecătorul va fi Mary Kelly, descoperită la ea acasă, pe Dorset Street nr. 26, goală pe patul plin de sânge. Corpul fusese mutilat cu o sălbăticie nemaiîntâlnită până atunci. Urechile şi nasul fuseseră tăiate, faţa făcută bucăţi şi sfârâmată până la os, pântecele sfâşiat şi deschis, sexul transformat într-un terci. Toate organele, cu excepţia creierului, fuseseră scoase din corp, iar ficatul, aşezat lângă pat, era înconjurat de extremitatea sânilor. Piciorul stâng fusese jupuit, lăsând să se vadă femurul.

Totuşi, după această culme ale ororii, încet-încet s-a lăsat tăcerea asupra lui Jack Spintecătorul, de parcă totul fusese prea mult. Presa însăşi făcuse linişte, dar, oricum, lui Jack Spintecătorul îi reuşise lovitura: intrase în legenda neagră a crimei. Devenise pentru totdeauna propriul său personaj. Nu mai avea importanţă de acum încolo cine ar fi putut să fie, ştiut fiind că persoanele bănuite de a fi ucigaşul din Whitechapel vor fi numeroase: prinţul de Galles, fiul şi moştenitorul regelui Angliei, chirurgul Sir William Gull sau, ultima ipoteză ca dată, pictorul Walter Sickert.

De atunci, nu puţini au fost ucigaşii în serie care au îmbogăţit lunga galerie a monştrilor umani: Arthur Shawcross, „sugrumătorul din Rochester", care, atacând în special prostituate, comite unsprezece crime prin strangulare şi aruncă corpurile victimelor pe malurile lui Genesee River sau prin buruienile pădurilor din împrejurimi: Richard Chase „vampirul din Sacramento" care bea sângele victimelor sale şi îşi umple frigiderul cu organe umane; sau, în fine, Ted Bundy, executat pe 26 noiembrie 1985 pentru trei crime, dar bănuit de vreo douăzeci comise în Statele Unite şi de douăzeci şi opt asasinate în Canada. În ajunul execuţiei sale, Ted Bundy va mărturisi numeroase crime într-un interviu televizat, în încercarea zadarnică de a-şi întârzia execuţia.

S-ar putea cita, de asemenea, Gary Heidnik, ale cărui nelegiuiri au inspirat filmul Tăcerea mieilor.

După internări în spitale psihiatrice şi mai multe tentative de sinucidere, îşi întemeiază o biserică proprie. În câteva luni, din 26 noiembrie până în 25 martie 1987, răpeşte patru femei tinere de culoare pe care le ţine în lanţuri, le despoaie, le înfometează, le torturează şi le violează. Două dintre ele sunt dezmembrate după moarte, neîndoios fiind faptul că avea apucături canibalice, deoarece au fost găsite resturi umane într-o cratiţă din bucătăria lui în momentul arestării. Acest ucigaş în serie va declara, ca să-şi justifice crimele, că se supunea unei porunci divine. Delirul de tip psihiatric reprezintă un alt mod al ficţiunii de sine, ce permite individului să-şi inventeze un personaj învestit cu o misiune, fapt ce-i facilitează transgresarea barierelor morale şi libertatea de a face crime.

Ne vedeam obligaţi să adăugăm acestei galerii a ororilor, asasinii de copii sau de adolescenţi, ale căror crime amplu mediatizate în anumite cazuri, sporesc sentimentul de nihilism care invadează epoca noastră. Fiindcă, aşa cum strigă Ivan Karamazov în faţa lui Dumnezeu, personajul lui Dostoievski, niciun adevăr nu justifică suferinţa copiilor. „Dacă suferinţa copiilor serveşte la completarea sumei de dureri necesare obţinerii adevărului, eu susţin sus şi tare că acest adevăr nu merită un astfel de preţ.“ Atingerea adusă inocenţei copiilor nu poate fi justificată.

În anii şaizeci, Ian şi Myra Hindley ilustrează acest tip de asasini. Admiratori ai marchizului Sade şi ai lui Hitler, aceştia plasează uciderea copiilor sub semnul transgresiunii, al sfidării nihiliste a lui Dumnezeu, ascunzând în dublura Bibliei bonul de la casa de bagaje unde şi-au depozitat nelegiuirile. Fiindcă, acest cuplu infernal îşi înregistrează crimele, ţipetele de durere ale victimelor şi râsul blasfemator al călăilor, cântecul de Crăciun pe care o fetiţă pe care o cheamă Mary este obligată să îl intoneze pe când ea însăşi este torturată de moarte. Aceştia îşi alcătuiesc o memorie personală a răului, materie primă a unei autoficţiuni perverse.

Dar în zilele noastre, Marc Dutroux, ucigaşul pedofil, a devenit emblematic pentru masacrul inocenţei. Acesta este făcut vinovat de sechestrări, răpiri, violuri. În august 1996, când este arestat, mărturiseşte o parte dintre fărădelegile sale. Îi conduce pe anchetatori la ascunzătoarea lui, o pivniţă din propria casă din Marcinelle, la periferia oraşului Charleroi, Belgia. În acest loc umed, fără aerisire, fără instalaţii sanitare, insalubru, camuflate în spatele unor etajere, sunt găsite două fetiţe încă în viaţă, Sabine Dardenne şi Laetitia Delhez.

Două zile mai târziu, pe 17 august, Dutroux mărturiseşte că a îngropat pe o altă proprietate a lui, trupurile micuţelor Julie Lejeune şi Melissa Russo, dispărute în iunie 1995, în apropiere de Licge. Poliţia dezgroapă şi cadavrul lui Gerard Weinstein, complicele împreună cu care Dutroux le-ar fi răpit pe cele două fetiţe şi pe care l-a ucis ca să-i fure 600 000 de franci belgieni. Pe 2 septembrie, Dutroux, mărturisind o listă tot mai lungă de nelegiuiri, îi indică lui Jumet locul

unde le-a îngropat pe Ann şi Eefje, două micuţe flamande, dispărute cu un an înainte, în apropiere de Ostende·

Este ştiut faptul că afacerea Dutroux va căpăta în Belgia dimensiunile unei probleme de stat, pe măsură ce apar la lumina zilei disfuncţiile anchetei: incompetenţă poliţienească, încetineala magistraturii· Atunci când ju-decătorului Marc Connerotte, datorită căruia ancheta avansase, i se retrage cazul, se organizează manifestări în faţa palatului de justiţie, greve de scurtă durată în domeniul public şi privat, iar pe 20 octombrie, manifestează în Bruxelles un gigantic cortegiu de trei sute de mii de oameni („marşul alb")· Primul ministru Jean-Luc Dehaene şi regele Albert al II-lea se văd obligaţi să promită o reformă a justiţiei şi poliţiei·

Opinia publică avea să fie divizată de o dezbatere:

Dutroux este un criminal care acţionează izolat sau furnizorul unei reţele?

Dacă Dutroux a provocat indignarea belgienilor, se datorează nu numai faptului că este un violator şi un asasin de copii, dar şi un pervers care debitează tot felul de basme victimelor sale pentru a le ţine total sub controlul său· Astfel, când Sabina şi Laetiţia sunt eliberate din ascunzătoare, ceea ce-i frapează pe poliţişti este că ele îl sărută pe obraz şi îi mulţumesc celui care le-a sechestrat şi violat· Va ieşi la iveală că tot timpul cât au fost închise, Dutroux le făcea să creadă că el le protejează de un „şef foarte rău"· Ficţiunea nu serveşte numai justificării răului, ea devine o armă a crimei, instrument pentru realizarea unei dependenţe, metamorfozând tinerele fete în victime care consimt la ceea ce li se întâmplă·

Mai ciudat este poate un personaj cum ar fi Jean-Claude Romand care leagă literatura de moarte, ucigând pentru a-şi apăra romanul vieţii sale şi a conjura definitiv realul scăpând de judecata familiei· În acest caz, crima nu ajută la construirea fictivă de sine, ea o apără fiindcă îi preexistă·

Jean-Claude Romand, provenit dintr-o familie de pădurari jurasieni, se înscrie la facultatea de medicină, dar nu trece la examenele de sfârşit de an, ca paralizat de o inerţie care avea să-l condamne să-şi transforme viaţa într-o ficţiune (după care Emmanuel Carrcre va scrie romanul Adversarul)· Va pretinde că îşi urmează cu succes studiile de medicină, când de fapt el nu trece la niciun examen, ajungând să se înscrie de douăsprezece ori în anul întâi· Devine un maestru atât de mare al iluziei încât îi face să pătrundă în ea şi pe propriii lui prieteni, care nu se îndoiesc că el îşi continuă studiile ca şi ei· La scurtă vreme, îşi anunţă părinţii că este numit profesor cercetător netitular la INSERM , iar apoi detaşat cu titlul de şef de lucrări la OMS din Geneva· Fără să dea înapoi din faţa niciunei minciuni, pretinde că are un cancer, ceea ce-i permite să şi-o apropie pe Florence, o verişoară îndepărtată care studiază farmacia, dar îi refuzase până atunci avansurile· Se căsătoreşte cu ea şi, curând după aceea, cuplul are doi copii, Caroline şi Antoine· În fiecare dimineaţă, Jean-Claude Romand pleacă de acasă ca să meargă la pretinsa lui muncă, se instalează în biblioteca OMS unde răsfoieşte maldăre de

documentaţie. Pretinde că face călătorii în lumea întreagă, dar îşi petrece timpul pe autostrăzi, prin cafenele sau hoteluri din apropierea aeroportului din Geneva, rămânând ore întregi încremenit dinaintea televizorului, studiind din ghiduri ţările unde lasă impresia că e plecat. Hoinăreşte prin locuri lipsite de interes ale societăţii, la marginea spaţiului şi a timpului, pentru a-şi menţine intactă ficţiunea. Când se întoarce acasă, îşi face o datorie din a oferi familiei cadouri exotice cumpărate de prin buticurile de pe aeroport, organizând o vastă ficţiune. Într-o zi, când întreaga familie vine în Elveţia, Jean-Claude Romand opreşte maşina într-o parcare a OMS de unde, la insistenţele copiilor, le arată fereastra biroului său. Pentru a trăi şi a menţine un mod de viaţă conform cu funcţia pe care spune că o are, falsul medic sustrage bani din conturile bancare ale părinţilor, dar, de asemenea, deturnează sume care îi sunt încredinţate de rude, unchi şi socru, zăpăcindu-i cu condiţiile de plasament avantajoase ce-i sunt oferite de statutul lui de funcţionar internaţional. Nu peste multă vreme, minciuna va avea efecte dintre cele mai tragice. Socrul lui moare căzând de la înălţime, chiar în ziua în care urma să-şi retragă o parte din capitalul plasat chipurile în Elveţia. Nu se va afla niciodată dacă Jean-Claude Romand s-a făcut vinovat de acest „accident". Totuşi, la capătul a optsprezece ani de minciuni şi şapte de căsătorie, Romand face împrumuturi pe termen scurt la banca sa. Puţin câte puţin, ficţiunea organizată de el cu atâta răbdare se fisurează. Pe 9 ianuarie 1993, pentru că nu se poate hotărî să abandoneze personajul inventat de el, îşi ucide soţia şi pe cei doi copii în casa din Prevessin, la câţiva kilometri de Geneva, apoi se duce la părinţii săi şi îi omoară cu focuri de armă. Întorcându-se acasă, dă foc vilei şi încearcă zadarnic să se sinucidă.

Pe 2 iulie 1996, Jean-Claude Romand este condamnat la închisoare pe viaţă, căreia i se adaugă o perioadă de siguranţă de douăzeci şi doi de ani, hotărâre luată de Curtea de juri din Ain. Pe întregul parcurs al procesului, nu încetează să repete ca un laitmotiv tragic: „Eu ştiu, totul pare incredibil". Dar ceea ce mai adaugă, este că raţiunea de a fi a acestei ficţiuni, se dovedeşte în cele din urmă metafizică: „Voiam să fiu mai puternic decât destinul". Şi aceasta este într-adevăr una dintre formele răului: negarea realului, inventarea propriei persoane împotriva lumii şi încercarea de a o face pe aceasta din urmă să intre în fabula de sine creată într-o zi, fără să ştie prea bine de ce, cedând un moment circumstanţelor.

CONCLUZII

O lecţie a tenebrelor

Este cunoscută întrebarea pe care şi-o pune poetul Paul Celan: „Cum de mai putem scrie după Auschwitz?", precum şi răspunsul filozofului Theodor Adorno pentru care nu mai este cu putinţă să se facă poezie după această culme a barbariei.

Universul instaurat de noi e greu de definit. Fabulele care servesc povestirii răului au sfârşit prin a se scufunda în tăcerea de nesupus a secolului al XX-lea. Auschwitz-ul nu poate fi numit, nu poate fi relatat cu adevărat. Aşa cum scrie Jean Amery, din rezistenţa austriacă, deportat în acelaşi timp cu Primo Levi: „Mi-ar plăcea să amintesc cuvintele pronunţate într-o zi de Karl Kraus, în primii ani ai celui de-al Treilea Reich: «Cuvântul s-a stins din momentul în care această lume a văzut lumina zilei»".

Lagărul de exterminare nazist a pecetluit ruptura definitivă dintre cuvinte şi lumea care ne condamnă la tăcere. Acceptăm ca normă a realităţii, a societăţilor, a valorilor şi a realizărilor umane, insignifianţa şi vidul sensului. Tăcerii asasinilor îi răspunde tăcerea literaturii. Şi această tăcere este marca perfectă a nihilismului. Acum ştim cât de neputincioasă este cultura în faţa răului, fie că rămâne insensibilă, fie că îl justifică. Aşa cum remarcă George Steiner: „Acum ştim că un om poate citi seara Goethe sau Rilke, să cânte pasaje din Bach sau din Schubert şi, a doua zi dimineaţă, să-şi reia munca la Auschwitz. E puţin spus că difuzarea informaţiilor nu a fost în stare să bareze drumul regimurilor totalitare; în realitate, de nenumărate ori, sferele înalte ale discernământului şi ale cunoaşterii sunt cele care şi-au deschis porţile şi au contribuit în mod esenţial la această nouă Teroare. Sălbăticia se impune pe pământul care a văzut înflorind creştinismul, Renaşterea şi raţionalismul clasic. Ştim foarte bine că unii iniţiatori ai Auschwitz-ului au fost formaţi la şcoala lui Shakespeare sau a lui Goethe, şi continuau să-i citească."

Am primit ca moştenire o tragedie a limbajului fără precedent, fiindcă nu te poţi folosi de cuvinte pentru justificarea ororii fără să fii pedepsit. „Limbajul are mari rezerve de viaţă. El poate absorbi doze masive de isterie, incultură şi vulgaritate (…). Dar aici a apărut un punct de ruptură. Să te foloseşti de limbaj pentru a concepe, a organiza şi a-l justifica pe Belsen; pentru devizele furnalelor de crematorii; pentru dezumanizarea omului în doisprezece ani de bestialitate calculată: ceva va trebui să i se întâmple. Să faci din cuvinte aşa cum au făcut Hitler, Goebbels şi cei o sută de mii de Untersturmfuhreri: vehicule ale terorii şi minciunii. Ceva tot trebuie să li se întâmple cuvintelor. O parte de minciună şi de sadism se va introduce în modelul limbajului. Mai întâi imperceptibil, cum se infiltrează în oase otrăvurile radiaţiilor. Dar cancerul a şi început să se dezvolte, distrugând în profunzime. Limbajul nu va mai creşte, nici nu-şi va mai regăsi

prospeţimea· El nu va mai îndeplini, aşa cum o făcea cândva, cele două funcţii principale: transmiterea ordinii umane în ceea ce numim lege, comunicarea acelui spirit viu, pe care îl numim stare de graţie·"

În vasta galerie a asasinilor şi a fiinţelor malefice care defilează în această carte, Hitler reprezintă un caz particular: el distruge tot ce se poate numi cultură, deschizând un spaţiu al barbariei pe care noi suntem condamnaţi să-l parcurgem·

Poate că am uitat cine este cu adevărat Hitler şi, mai întâi, în propriii lui ochi· Înainte de a fi mesia apocaliptică de la Niirnberg sau artizanul unui gigantic laborator al morţii, Hitler s-a vrut un artist· Un artist care se consumă pictând realul, construind forme, dar totuşi un artist, capabil să capteze genialitatea răului· Fiindcă, departe de a trăi ca un artist blestemat, respins de o societate care nu-i în stare să recunoască ceea ce credea că este talentul său, Hitler, printr-o inversare nemaiauzită de roluri, este, în final, cel care blestemă realitatea·

Hitler dinamitează realitatea şi toate relatările posibile, prezente pentru a inventa lumea sau a justifica răul· Derealizează realul, golindu-l de substanţă, substituind negaţia afirmaţiei creatoare („Dumnezeu a spus") şi moartea vieţii· El îşi desăvârşeşte prin politică opera artistică căreia îi acordă un sens inedit, deosebit de întreaga istorie a artei: odată cu Hitler, arta a devenit sinonimă cu negarea creaţiei· Hitler s-a inversat în figura contrariului său, ceea ce nu s-a mai întâlnit niciodată· De unde provine acest gest obsesional şi intrinsec al lui Hitler pentru artă şi distrugere? Hitler impune anturajului său discuţii interminabile despre estetică· Chiar şi atunci când Reich-ul se prăbuşeşte din toate părţile, când Berlinul era în flăcări, închis în buncărul său, refuzând orice discuţie practică, visa cu voce tare la transformarea Linz-ului în capitală culturală· Anturajul lui este el însuşi sensibil la artă: Albert Speer este arhitect, Heydrich, executorul „soluţiei finale", este un violonist desăvârşit, Goebbels se vrea romancier şi Goering un colecţionar (jefuitor) de opere de artă· Dar Hitler, cu toate acestea, nu dă înapoi de la nicio distrugere a popoarelor, a oamenilor, a oraşelor, a operelor de artă, a monumentelor·

În ceea ce-l priveşte, pendularea între preocuparea de a construi şi dorinţa de a distruge rămâne constantă· Într-o discuţie avută cu Hans Frank, un demnitar nazist, afirmă încă din anii treizeci: „Eu construiesc pentru eternitate, fiindcă noi suntem ultima Germanie· Dacă vreodată va trebui să dispărem, iar mişcarea noastră menită să dăinuie secole va înceta într-o zi să mai existe, atunci nu va mai exista o Germanie·"

De fapt, la 19 martie 1945, îi ordonă în scris lui Albert Speer să distrugă toate infrastructurile germane, „instalaţii industriale, centrale electrice şi rezerve de apă, depozite de alimente, drumuri, poduri şi canalizări··· ca inamicul să nu găsească decât un pustiu fără urmă de civilizaţie" ·

Hitler este omul care, apărut din neant se întoarce în neant, antrenând după el Germania şi civilizaţia, cel care urmează calea „soluţiei finale", deşi războiul era pierdut, care nu renunţă la distrugere· Mergând mai departe decât Heidegger, care făcea din moarte destinaţia finală, el identifică fiinţa cu neantul într-o politică ce se dovedeşte până la urmă o operă a non-creaţiei· Iată de ce, orice am gândi noi, încă n-am terminat cu Hitler· Fiindcă acesta, în postura lui de artist al răului, de agent al influenţei nihilismului, a introdus în sânul realului un principiu activ al negaţiei care aruncă o îndoială durabilă asupra valorilor noastre, a creaţiei noastre, a adevărului însuşi·

Acesta este sensul avertismentului lansat de SS, retranscris de Primo Levi în Naufragiaţii şi cei Salvaţi:

„Indiferent în ce fel se va termina războiul acesta, noi l-am câştigat deja împotriva voastră: nici dacă vreunul va scăpa, lumea nu-l va crede· Poate că vor exista unele bănuieli, discuţii, cercetări făcute de istorici, dar nu vor dispune de certitudini, fiindcă noi vom distruge dovezile, distrugându-vă pe voi· Şi chiar dacă ar rămâne ceva dovezi, iar vreunul dintre voi va supravieţui, lumea va spune că faptele povestite de voi sunt prea monstruoase pentru a fi crezute·"

Hitler, antrenând Istoria o dată cu el în distrugere, pune la pământ arta, cultura şi literatura, fragilizează raţiunea, aruncă o umbră de îndoială asupra inocenţei, arde cărţi, distruge toate poveştile·

A deschis o breşă a neantului în lumea incalificabilului în cuvinte, indicibilului în limbaj· După el, răul nu poate fi nici explicat, nici măcar povestit· Răul există· El a câştigat bătălia asupra lumii în asemenea măsură încât aceasta din urmă nu poate decât să se identifice cu el· Răul a devenit norma şi scrânteala cuvintelor repercutată la infinit, scrânteala oamenilor, în timp ce neantul dizolvă adevărul· Omul nu mai există, ca în romanul lui Kafka, unde o literă, „K", încearcă să se ţină în picioare dinaintea tribunalului istoriei· Hitler, iniţiatorul acestui proces inechitabil, a fost artizanul unui cataclism care a aruncat fiinţa în neant, făcând din rău o banalitate, din om, o fiinţă inutilă şi din sens, deşertăciune·

Hitler ne-a condus în „inima tenebrelor": a adus în prim-plan imaginaţia unui univers din care omul a fost exclus, lipsit de sens şi de valori umane, nu de o „neliniştitoare", ci de o înspăimântătoare alteraţie·

Ne-a deschis posibilitatea unei lumi în care răul nu intră în concurenţă cu binele, nu înseamnă transgresarea legii, ci însuşi principiul realităţii·

Cel puţin putem spune, ca şi Claude Lanzmann, „că există o obscenitate absolută a proiectului de a înţelege" ·

Aşa cum ne avertiza un deportat, David Rousset, în lucrarea Universul concentraţionar, nu e deloc sigur că am terminat cu oroarea nazistă: „Ar fi o înşelăciune criminală, dacă am pretinde că le-ar fi imposibil altor popoare să facă o experienţă similară din raţiuni de a se opune naturii· Germania a interpretat cu originalitatea proprie istoriei ei, criza care a condus-o spre universul

concentraţional· Dar existenţa şi mecanismul acestei crize ţin de fundamentele economice şi sociale ale capitalismului şi ale imperialismului· Sub o prezentare nouă, mâine pot apărea efecte similare· Este vorba în consecinţă de o bătălie foarte precisă care trebuie dusă·"

Neştiind să mai numim lumea, să îndiguim răul prin cuvintele acestei etici a discuţiei, cultura şi literatura fiind de asemenea purtătoare ale ei, ne lăsăm pradă năvalei necontrolate a tehnicii· Muţi, nu mai ştim ce să spunem şi, doborând orice barieră simbolică, ne lăsăm duşi până la capătul logicii de laborator: să facem, să lăsăm să se facă, fiindcă tehnic vorbind este posibil, pentru că „totul este permis"·

Astfel, se poate lansa împreună cu Bill Joy, unul dintre capetele gânditoare ale Sun Microsystems, specializat în limbaje şi reţele informatice, ipoteza, altminteri scandaloasă şi stupefiantă, că revoluţia biotehnologică contemporană desăvârşeşte visul totalitar de a crea un om nou prin alte mijloace mai sofisticate· Iată de ce nu mai există loc pentru cultură şi literatură· Transformăm lumea într-o maşină; „Lumea actuală, în ansamblul ei, se transformă în maşină, e pe cale să devină o maşină· (…) Lumea ca maşină este cu adevărat statul tehnico-totalitar spre care ne îndreptăm·" Intrăm în postumanitate: „Ameninţarea cea mai gravă exersată de biotehnica zilelor noastre constă în posibilitatea ca ea să ne propulseze volens-nolens într-o fază «postumană» a istoriei noastre·"

În lumea post-totalitară a tehnicii pure şi a tăcerii cuvintelor, umanismul nu-şi mai găseşte locul şi logica profitului prevalează asupra supravieţuirii oamenilor şi a întregii planete· Nu ne dăm înapoi din faţa niciunui dezastru ecologic, fiindcă nimic nu trebuie să împiedice mersul înainte al economiei bazate pe risipa consumaţiei·

Noi am comis ireparabilul· Am transgresat tabuul suprem: să nu ucizi, ceea ce din păcate facem mereu, ba mai mult, demonstrăm că suntem dispuşi să distrugem specia umană· Am devenit terorişti pentru noi înşine· Munca ne-a eliberat de grija supravieţuirii·

Dar trebuie să renunţăm să mai vorbim, să mai scriem, să mai gândim? Trebuie să ne resemnăm în tăcerea cuvintelor care încearcă să mascheze dezvoltarea unei societăţi de comunicare unde se vorbeşte fără a se spune nimic? Mai degrabă ar trebui să continuăm să compunem noi istorioare şi noi povestiri, deşi suntem convinşi că ele se ridică pe un loc gol, că nu înseamnă decât istorioare şi povestiri· Mai degrabă ar trebui să învăţăm să ascultăm glasurile, firave şi greu de auzit, pe care nu le acoperă total marea tăcere a lumii·

Aceste glasuri sunt cele ale tuturor oprimaţilor şi ale învinşilor istoriei· Sunt cele, de pildă, pe care Claude Lanzmann le face auzite în filmul Shoah, glasurile martorilor, ale victimelor şi ale celor scăpaţi cu viaţă care se întorc ca un ecou

întârziat al glasurilor călăilor. Ele ne aduc cuvântul oprimaţilor şi al victimelor care depun mărturia umanităţii.

Poate că aşa vom recuceri pas cu pas spaţiul pierdut al culturii şi al umanităţii şi să conjurăm capcana neantului. Fiindcă aceste glasuri, încercuite de vid, ameninţate de uitare, dictează cuvintele care repun în drepturi Cuvântul. Acestea reprezintă testamentul etic al umanităţii, ne aduc aminte că, totuşi, cuvintele pot cuprinde fiinţa în ansamblu şi pot făuri „înţelegerea umană". Ne şoptesc că literatura poate renunţa la „dreptul ei la moarte", cu condiţia să ştie că este o utopie a limbajului, o audienţă a lumii, o prietenie cu aproapele. Cuvintele dezastrului pot fi, de asemenea, cele ale alianţei.

După cum scrie Maurice Blanchot în Conversaţia infinită: „Ei bine, acum înţelegem acest cuvânt rezervat altcuiva, inexprimabil, neaşteptat, în acelaşi timp neîntrerupt, afirmând silenţios că acolo unde orice raport lipseşte, subzistă încă, începe chiar relaţia umană în preeminenţa ei supremă, este acel cuvânt cu adevărat infinit, care, revenit în lume, toţi cei ce îndurară acea experienţă imposibilă de a fi un «nimeni» pentru sine însuşi, s-au simţit chemaţi să ne reprezinte vorbind, pentru prima oară, fără sfârşit, fără oprire."

BIBLIOGRAFIE

CRONICI DE CRUCIADE: Albert d'Aix, Istoria faptelor şi a poemelor epice ale regiunii de dincolo de mare din anul 1095 până în anul 1120 după Iisus Hristos, Ed· F· Guizot, Paris, 1824·
Anne Comncne, Alexiada, Ed·B· Lieb, Paris, 1989·
Robert le Moine, Istoria primei cruciade, Ed· F· Guizot, Pa-ris, 1825·
Guibert de Nogent, Autobiografie, Ed· E· R· Labande, Paris, 1981·
G· de Tudcle, Cântecul cruciadei albigene, Ed· Fauriel, Paris, 1837·
G· de Villehardouin, Istoria cuceririi Constantinopolului, Paris, Gamier-Flammarion, 2004·
Orderic Vital, Istoria eclesiastică, Ed·F· Guizot, Paris, 1825·
Istorie anonimă a primei cruciade, L· Brehier, Paris, 1924·
Culegere de istorici ai cruciadelor Academie des inscriptions et belles-lettres, 1884-1906, Fragmenta annalium autore Abou-l-Feda·

TEXTE LITERARE
R· Antelme, Spiritul uman, Paris, Gallimard, 1957·
C· Baudelaire, Florile răului, Paris, Corti, 1968·
E· Carrcre, Adversarul Paris, Folio Gallimard, 2002·
P· Celan, Culegere de poeme, Paris, Poesie/Gallimard, 1998·
L· F· Celine, Călătorie la capătul nopţii, Paris, Gallimard, 1952·
V· Chalamov, Povestiri din Kolyma, Lagrasse, Verdier, 2003·
J· Conrad, În inima tenebrelor Paris, Folio Gallimard, 1996·
Dostoievski, Fraţii Karamazov, Paris, Le Livre de Poche, 1972·
Dostoievski, Povestiri din casa morţilor, Paris, Garnier-Flammarion, 1980·
Goethe, Faust, Paris, Gamier-Flammarion, 1964·
V· Grossman, Viaţă şi destin· Paris, L'âge d'homme, 1980·
A· Huxley, Cea mai bună dintre lumi· Paris, Presses Pocket, 1977·
F· Kafka, Procesul, Paris, Gallimard, 1933·
M· Kundera, Arta romanului· Paris, Gallimard, 1986·
P· Levi, Dacă este un om· Paris, Julliard, 1987·
P· Levi, Naufragiaţii şi Scăpaţii de la moarte· Paris, Gallima-rd, 1989·'
G· Orwell, 1984, Paris, Gallimard, 1950·
B· Pascal, Cugetări, Paris, Gallimard, 1996·
D· Rousset, Universul concentrciţioncir, Paris, Hachette Plu- riel, 1965·
D· A·F· Sade, Filozofia în budoar· Paris, Folio Gallimard, 1976·

H. Seidman, Din adâncul abisului. Paris, Pion, 1998.
J. Semprun, Scrisul sau viaţa. Paris, Gallimard, 1996.
A. Soljeniţîn, Arhipelagul Gulcigului, Paris, Seuil, 1974, vol. I şi II; 1976, vol. III.
Voltaire, Candid sau optimismul. Paris, Gamier-Flammari- on, 1994.
E. Wiesel, Noaptea, Paris, Editions de Minuit, 1958.
A. Zinoviev, Viitorul radios, Lausanne, L'âge d'homme, 1978.

STUDII FILOZOFICE

E. Abecassis, Succintă metafizică a crimei. Paris, PUF, 1998. M. Abensour, Despre compacitate, arhitectură şi regimuri totalitare. Paris, Sens et Tonka, 1997.
G. Agamben, Ce a mai rămas din Auschwitz, Paris, Payot & Rivages, 1999.
J. Amery, Eseu pentru surmontarea insurmontabilului, Arles, Actes Sud, 1995.
G. Anders, Noi, fiii lui Eichmcmn, Paris, Rivages poche, 2003.
H. Arendt, Originile totalitarismului, Eichmcmn la lerusalim, Paris, Quarto Gallimard, 2002.
R. Barthes, Sade, Fonrier, Loyola, Paris, Seuil, 1971.
G. Bataille, Literatura şi Răul, Paris, Gallimard, 1957.
G. Bataille, Erotismul, Paris, Minuit, 1957.
G. Bataille, Partea blestemată. Paris, Minuit, 1967.
M. Blanchot, Partea focului. Paris, Gallimard, 1949, „Literatura şi dreptul la moarte".
M. Blanchot, Conversaţia infinită. Paris, Gallimard, 1969. M. Blanchot, Scrierea dezastrului. Paris, Gallimard, 1980.
E. Borne, Problema răului. Paris, PUF, 1963.
J.F. Bossy, Filozofia în încercarea de la Auschwitz, Paris, Ellipses, 2004.
P. Bourdieu, Ceea ce a vorbi vrea să însemne. Paris, Fayard, 1982.
P. Bourdieu, Meditaţii pascaliene. Paris, Seuil, 1997.
P. Breton, Elogiul cuvântului. Paris, La Decouvert, 2003.
A. Camus, Omul revoltat. Paris, Gallimard, 1951.
M. de Certeau, Scrierea şi istoria. Paris, Gallimard, 1975. M. de Certeau, Artele de a face, voi. I Paris, 10/18, 1980. M. de Certeau, Fabula mistică. Paris, Gallimard, 1982.
N. Chomsky, Despre propagandă. Paris, Fayard, 2002.
C. Clement, Vieţi şi legende de Jacques Lacan, Paris, Grasset, 1981.
C. Crignon, Răul, Paris, Gamier-Flammarion, 2000.
R. Debray, Scribul, Paris, Grasset, 1980.
R. Debray, Critica raţiunii politice. Paris, Gallimard, 1981. R. Debray, Curs de mediologie generală. Paris, Gallimard, 1991.
G. Didi-Huberman, Imagini orice ar fi. Paris, Minuit, 2003.

J.-M. Domenach, întoarcerea tragicului. Paris, Seuil, 1967. J.-P Dupuy, Am uitat noi răul?. Paris, Bayard, 2002.
J. Favret-Saada, Cuvintele, moartea, destinele. Paris, Galli-mard, 1977.
A. Finkielkraut, Viitorul unei negaţii. Paris, Seuil, 1982.
A. Finkielkraut, In numele celuilalt. Paris, Gallimard, 2003.
A. France-Lanord, Paul Celan şi Martin Heidegger, Paris, Fayard, 2004.
F. Fukuyama, Sfârşitul omului, Paris, Folio Gallimard, 2004.
P. Gaillard, Răul Paris, Bordas, 1971.
R. Girard, Lucruri ascunse de la întemeierea lumii, Paris, Grasset, 1979.
R. Girard, Violenţa şi Sacrul Paris, Grasset, 1972.
R. Girard, Il văd pe Satan căzând ca un fulger. Paris, Grasset, 1999.
R. Girard, Originile culturii. Paris, Desclee de Brouwer, 2004.
A. Glucksmann, Dostoievski la Manhattan, Paris, Laffont, 2002.
J.-C. Guillebaud, Gustul viitorului. Paris, Seuil, 2003.
C. Hagcge, Omul cuvintelor. Paris, Fayard, 1985.
M. Henry, Barbaria, Paris, 1987.
H. Jonas, Conceptul de Dumnezeu după Auschwitz, Paris, Rivages, 1994.
F. Jullien, Umbra de pe tablou. Paris, Seuil, 2004.
K. Jurgenson, Experienţa concentraţională este ea indicibilă?, Paris, Editions du Rocher, 2003.
R. Kagan, Puterea şi Slăbiciunea, Paris, Pion, 2003.
V. Klemperer, LTI, limba celui de al III-lea Reich, Paris, Albin Michel, 1996.
J. Kristeva, Puteri şi oroare. Paris, Seuil, 1980.
J. Lacan, „Motive de crime paranoice, crima surorilor Papin “, Le Minotaure, 1933.
P. Lacoue-Labarthe, J.-L. Nancy, Mitul nazist. Paris, Editions de l'Aube, 2003.
B. Lang, Act and Idea in the Nctzi Genocide, Chicago, Uni- versity of Chicago Press, 1990.
D. Lecourt, Prometeu, Faust, Frankenstein, Paris, Biblio essais, 1998.
P. Levi, Datoria memoriei. Paris, Miile et une nuits, 2000.
E. Levinas, Idee a vine de la Dumnezeu, Paris, Vrin, 1982.
E. Levinas, Câteva reflecţii despre filozofia hitlerismulni, Paris, Rivage poche, 1997.
B. Levy, A fi evreu, Lagrasse, Verdier, 2003.
J. Moltmann, Teologia speranţei. Paris, Cerf, 1983.
J.-L. Nancy, Arta şi memoria lagărelor. Paris, Seuil, 2001.
F. Nietzsche, Dincolo de bine şi de rău. Paris, Aubier, 1978.
P. Nemo, Iov şi excesul răului. Paris, Grasset, 1978.
O. Rey, Itinerar al rătăcirii. Paris, Seuil, 2003.
P. Ricoeur, Finitudine şi culpabilitate. Paris, Aubier-Mon- taigne, 1960.
R. Safranski, Răul sau Teatrul libertăţii, Paris, Grasset, 1999.

B. Sichcre, Istorioare ale răului. Paris, Grasset, 1995.
G. Steiner, limbaj şi tăcere. Paris, Seuil, 1969.
B. Teysscdre, Diavolul şi Infernul pe vremea lui Iisus, Paris, Albin Mi chel, 1985.
T. Todorov, Memoria răului, tentaţia binelui. Paris, R. Laffont, 2000.

STUDII ISTORICE / SOCIOLOGICE / MĂRTURII /DOCUMENTE

Z. Bauman, Modernitate şi holocaust. Paris, La Fabrique editions, 2002.
J. Baynac, Teroarea în timpul lui lenin. Paris, Biblio essais, 2003.
B. Bennassar, Inchiziţia spaniolă. Paris, Hachette Pluriel, 1979.
G. Bensoussan, Auschwitz drept moştenire. Paris, Miile et une nuits, 2003.
J. Billing, Hitlerismul şi sistemul concentraţional. Paris, PUF, 2000.
E. Black, IBM şi holocaustul. Paris, Laffont, 2001.
P. Bourdieu, Mizeria lumii. Paris, Seuil, 1993.
S. Bourgoin, Serial killers. Paris, Grasset, 1999.
G. Bush, Cu ajutorul lui Dumnezeu, Paris, Odile Jacob, 2003.
H. Carrcre d'Encausse, Nenorocirea rusă. Paris, Fayard, 1988.
G. Chaliand, A. Blin, America is back. Paris, Bayard, 2003.
P. Comwell, Jack Spintecătorul, Afacere clasată, Paris, Editions des deux Terres, 2003.
S. Courtois, N. Werth, J.-L. Panne, A. Paczkowski, K. Bar- tosek, J.-L. Margolin, Cartea neagră a comunismului, Paris, Laffont, 1998.
R. Curcio, Cu faţa descoperită, Paris, Lieu Commun, 1993.
P. Declerck, Naufragiaţii, Paris, Presses Pion, 2001.
C. Dejours, Suferinţa în Franţa, Paris, Seuil, 1998.
P. Erlanger, Masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu, Paris, Gallimard, 1960.
B. Etienne, Islamismul radical. Paris, Biblio essais, 1989.
M. Ferro, Cartea neagră a colonialismului. Paris, Hachette Pluriel, 2004.
J. Fest, Stăpânii celui de-al Treilea Reich, Paris, Grasset, 1965.
J. Fest, Hitler, Paris, Gallimard, 1973.
J. Fest, Ultimele zile ale lui Hitler, Paris, Perrin, 2002.
J. Flori, Război sfânt, jihad, cruciadă. Paris, Seuil, 2002.
F. Furet, D. Richet, Revoluţia franceză. Paris, Hachette Plu-riel, 1973.
C. Ginzburg, Sabatul vrăjitoarelor. Paris, Gallimard, 1989.
D. J. Goldhagen, Călăii voluntari ai lui Hitler, Paris, Seuil, 1997.
J. Heers, Prima cruciadă. Paris, Perrin, 1995.
R. Hilberg, Distrugerea evreilor din Europa, I şi II, Paris, Gallimard Folio, 1991.
R. Hilberg, Executori, victime, martori. Paris, Gallimard, 1991.
R. Hilberg, Holocaust: Surse ale istoriei. Paris, Gallimard, 2001. "
S.P Huntington, Şocul civilizaţiei. Paris, Odile Jacob, 1997.
H. Institoris, J. Sprenger, Ciocanul vrăjitoarelor. Paris, Pion, 1973.

R. Jacquard, In numele lui Osama Bin laden. Paris, Jean Picollec, 2001.
I. Kershaw, Ce este nazismul?. Paris, Gallimard, 1992.
I. Kershaw, Hitler, Paris, Gallimard, 1995.
E. Kogon, H. Langbein, A. Riickerl, Camerele de gazare, secret de stat. Paris, Minuit, 1984.
C. Lanzmann, Shoah, Paris, Fayard, 1985.
J.-P Le Goff, Naşterea purgatoriului. Paris, Gallimard, 1981. J.-P. Le Goff, Democraţia post-totalitară. Paris, La Decouverte, 2002.
G. Lely, Viaţa marchizului de Sade, Paris, Mercure de France,1992.
S. Leys, Eseu despre China, Paris, Laffont, 1997.
Dr. Li Zhizui, Viaţa particulară a preşedintelui Mao, Paris, Pion, 1994.
A. Margalit, A. Elon, De ce kamikaze?, Les empşcheurs de penser en rond,2003.
J.-J. Mărie, Stalin, Paris, PUF, 1995.
G. Messadie, Istorie generală a Diavolului, Paris, Laffont,1993.
J. Michelet, Vrăjitoarea, Paris, Gamier-Flammarion, 1966.
G. Minois, Originile răului. Paris, Fayard, 2002.
R. Muchembeld, Magie şi vrăjitorie în Europa, Paris, Colin, 1994.
R. Muchembeld, O istorie a diavolului. Paris, Seuil, 2000.
F. Piper, T. Swiebocka, Auschwitz, lagăr de concentrare şi exterminare, Oswiecim, Muzeul Auschwitz-Birkenau, 1998.
L. Poliakov, Breviarul urii. Paris, Calmann-Levy, 1951.
L. Poliakov, Mitul arian. Paris, Calmann-Levy, 1994.
M. Roseman, The villa, the lake, the meeting, Wannsee and the final solution. Londra, Penguin books, 2002.
R. Rosenbaum, De ce Hitler? Anchetă despre originea răului. Paris J.-C. Lattcs, 1998.
L. Sala-Molins, Codul negru al Calvarului din Canaan, Paris, PUF, 2002.
C. Seignolle, Evanghelişti Diavolului, Paris, Laffont, 1998.
A. Soboul, Istoria Revoluţiei franceze, Paris, Gallimard, 1962.
A. Speer, In inima celui de-al Treilea Reich, Paris, Fayard, 1971.
B. Stora, Cangrena Uitării, Paris, La Decouverte, 1998.
G. Tavard, Satan, Desclee, Paris, 1988.
P. Vidal-Naquet, Asasinii memoriei. Paris, La Decouverte, 1987.
P. Vidal-Naquet, Crimele armatei franceze. Paris, La Decouverte, 2001.
R. Villeneuve, Dicţionarul Diavolului, Paris, Omnibus, 1998. REVISTE
C. Lanzmann, în Nouvelle Revue de psychanalyse, „Răul", 1988.
Memoria Shoah, le Nouvel Observateur, In afara seriei, ianuarie, 2004.

Cuprins

Introducere - Viclenia cuvintelor.....1

PARTEA ÎNTÂI ÎN NUMELE DOMNULUI

Capitolul 1. Cruciadele în Ţara Sfântă.....3
Capitolul 2. Cruciada împotriva albigenzilor 13
Capitolul 3. Să fie stârpită erezia protestantă.....22
Capitolul 4. Inchiziţia.....29
Capitolul 5. Jihadul împotriva Occidentului.....39

PARTEA A DOUA ÎN NUMELE DIAVOLULUI

Capitolul 1. Vrăjitoare şi posedate.....49
Capitolul 2. Frumuseţea Diavolului.....57
Capitolul 3. Ritualuri satanice.....64

PARTEA A TREIA ÎN NUMELE ISTORIEI

Capitolul 1. Raţiunile istoriei.....71
Capitolul 2. Ordinea nazistă.....88
Capitolul 3. Viitorul radios.....101
Capitolul 4. Mizeria lumii.....116

PARTEA A PATRA ÎN NUMELE OMULUI

Capitolul 1. Dorinţa şi crima.....125
Capitolul 2. Ficţiunea de sine.....130

Concluzii - O lecţie a tenebrelor·····138

Bibliografie·····143